Załącznik nr 1 do Uchwały nr 1/04/2018 Zarządu stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” z dnia 16 kwietnia 2018 roku w sprawie przyjęcia zmian *w **Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” na lata 2014-2020***.

STRATEGIA

ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO

PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ

LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA

„PUSZCZA BIAŁOWIESKA”

NA LATA 2014-2020

HAJNÓWKA, 2018r.

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA 5

1. Forma prawna i nazwa stowarzyszenia 5

2. Obszar LGD 5

3. Potencjał LGD 5

4. Reprezentatywność LGD 7

5. Poziom decyzyjny 8

6. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym. 8

7. Zasady funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania 8

ROZDZIAŁ II. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR 9

1. Dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR wykorzystane do opracowania LSR. 9

2. Wykorzystanie partycypacyjnych metod konsultacji na kluczowych etapach prac nad opracowaniem LSR11

3. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji społecznych. 13

4. Podstawowe informacje dotyczące przeprowadzonych konsultacji LSR ze społecznością lokalną 14

ROZDZIAŁ III. DIAGNOZA - OPIS OBSZARU I LUDNOŚCI 16

1. Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów i obszarów interwencji odnoszących się do tych grup. 16

2. Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości (w tym przedsiębiorczości społecznej), branż z potencjałem rozwojowym. 22

3. Opis rynku pracy (poziom zatrudnienia i stopa bezrobocia - liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym, charakterystyka grup pozostających poza rynkiem pracy). 28

4. Działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego. 31

5. Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk 34

6. Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (innej niż spójność przestrzenna) 41

7. Zakres fakultatywny diagnozy 42

ROZDZIAŁ IV. ANALIZA SWOT 48

4.1. Opis zastosowanych partycypacyjnych metod konsultacji społecznych 48

4.2 Opis analizy SWOT 48

Rozdział V. CELE I WSKAŹNIKI 53

1. Specyfikacja i opis celów ogólnych, przypisanych im celów szczegółowych i przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie z analizą SWOT i diagnozą obszaru. 55

2. Wykazanie zgodności celów z celami programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR 64

3. Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania 65

4. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz z uzasadnieniem. 66

5. Specyfikacja wskaźników przypisanych do przedsięwzięć, celów szczegółowych i celów ogólnych wraz z uzasadnieniem wyboru konkretnego wskaźnika w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć. ..71
6. Źródła pozyskania danych do pomiaru.....85
7. Sposób i częstotliwość dokonywania pomiaru, uaktualniania danych 85
8. Stan początkowy wskaźnika oraz wyjaśnienie sposobu jego ustalenia. 85
9. Stan docelowy wskaźnika oraz wyjaśnienie dotyczące sposobu jego ustalenia. 85
ROZDZIAŁ VI. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU .85
1. Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia. 85
2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami. 86
3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji została uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie jej definicji i zasad oceny. 86
4. Informacja o realizacji projektów grantowych i/lub operacji własnych.....86
ROZDZIAŁ VII PLAN DZIAŁANIA.....87
ROZDZIAŁ VIII BUDŻET LSR 88
1. Ogólna charakterystyka budżetu w tym wskazanie funduszy EFSI stanowiących źródło finansowania LSR w latach 2014-2020.....88
2. Powiązanie budżetu z celami LSR.....88
ROZDZIAŁ IX PLAN KOMUNIKACJI 89
ROZDZIAŁ X ZINTEGROWANIE 90
1. Opis zgodności i komplementarności z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami w szczególności strategiami rozwoju województwa/województw poprzez porównanie celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wykazanie ich spójności.....90
2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć.....94
ROZDZIAŁ XI MONITORING I EWALUACJA.....95
ROZDZIAŁ XII STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO 96
1. Informacja o przeprowadzeniu analizy LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i o wynikach tej analizy. 96
WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY.....97
ZAŁĄCZNIKI DO LSR 98
PROCEDURA AKTUALIZACJI LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU 98
PROCEDURA EWALUACJI I MONITORINGU.....99
PLAN DZIAŁANIA WSKAZUJĄCY HARMONOGRAM OSIĄGANIA POSZCZEGÓLNYCH WSKAŹNIKÓW PRODUKTU105
BUDŻET LSR 114
PLAN KOMUNIKACJI 115

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ
LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA"
NA LATA 2014-2020

Zespół Redakcyjny

Eugeniusz Kowalski- Prezes LGD „PB"

Monika Paulina Monach- Skarbnik LGD „PB"

Karolina Kraśko - pracownik LGD „PB"

Emilia Nazaruk- pracownik LGD „PB"

Walentyna Gorbacz – Przewodnicząca Rady LGD „PB"

Zespół ekspercki

Badania diagnostyczne, ewaluacja:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku, Anna Tomulewicz.

Ośrodek Wspierania Organizacji Pozarządowych w Białymstoku.

Konsultacje diagnozy LSR:

Geoprofit: *dr hab. Wojciech Dziemianowicz, dr Anna Dąbrowska, dr Magdalena Lewandowska, Jan Charkiewicz.*

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA

1. Forma prawna i nazwa stowarzyszenia

Nazwa LGD: Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”
Status prawny LGD: Stowarzyszenie
Data rejestracji w Sądzie Rejestrowym: 12 kwietnia 2006 roku
KRS: 0000253905, NIP: 603-002-88-45, REGON: 2000253905

2. Obszar LGD

Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność zlokalizowany jest na terenie województwa Podlaskiego i obejmuje teren dziesięciu gmin wiejskich (7 gmin powiatu hajnowskiego: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Narew, Narewka oraz 3 gminy powiatu bielskiego: gmina Bielsk Podlaski, Boćki, Orla), jednej gminy miejsko-wiejskiej (gmina powiatu hajnowskiego: Kleszczele) oraz jedno miasto (miasto Hajnówka).

Tabela 1. Obszar LGD PB. Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Lp.	Gmina	Typ gminy	Po-wierzch-nia	Liczba mieszkańców **Stan na 31.12.2013**	Zakres oddziały-wania EFSI
1.	Białowieża	wiejska	203,20	2 298	EFS, EFRR, PROW
2	Bielsk Podlaski	wiejska	430,14	7070	EFS, EFRR, PROW
3.	Boćki	wiejska	232,06	4 646	EFS, EFRR, PROW
4.	Czeremcha	wiejska	96,73	3 404	EFS, EFRR, PROW
5.	Czyże	wiejska	134,20	2 247	EFS, EFRR, PROW
6.	Dubicze Cerkiewne	wiejska	151,19	1 661	EFS, EFRR, PROW
7.	Hajnówka	wiejska	293,15	3953	EFS, EFRR, PROW
8.	Kleszczele	miejsko- wiejska	142,62	2 722	EFS, EFRR, PROW
9.	Narew	wiejska	241,79	3 747	EFS, EFRR, PROW
10.	Narewka	wiejska	339,48	3 824	EFS, EFRR, PROW
11.	Orla	wiejska	159,68	2 933	EFS, EFRR, PROW
12.	Miasto Hajnówka	miejska	21,29	21 559	EFS, EFRR
RAZEM			2 445,53	60 064	

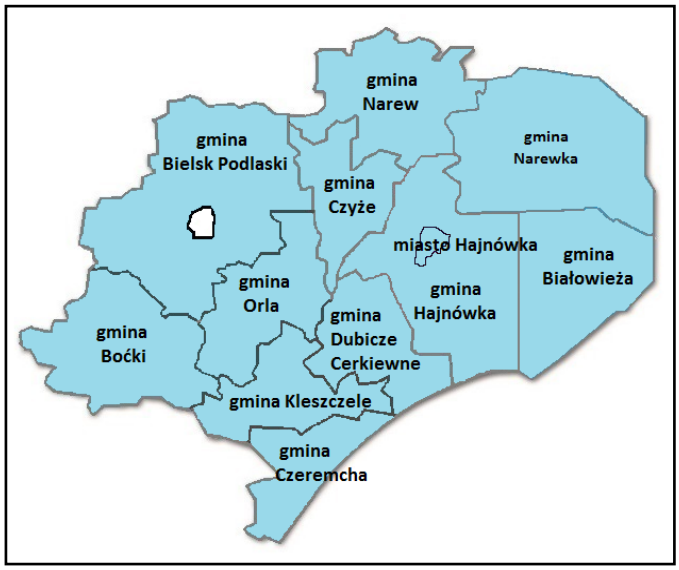

Obszar LGD "PB" zamieszkuje łącznie 60 064 mieszkańców(stan na 31.12.2013 r.) z czego 38 505 mieszkańców stanowi ludność wiejska, a 21 559 ludność miejska. Jak wynika z powyższych danych wdrażanie wszystkich dostępnych funduszy (EFSI) możliwe będzie jedynie na obszarze gmin wiejskich. Miasto Hajnówka, które ze względu na to, iż liczba mieszkańców przekracza 20 tys. finansowane będzie jedynie z EFRR oraz EFS. Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju jest spójny geograficznie.

Ryc. 1. Mapa obszaru objętego LSR

3. Potencjał LGD

3.1. Opis sposobu powstania LGD

Proces powstania LGD został zainicjowany w trakcie realizacji projektu „Kraina żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe” w ramach Schematu I Pilotażowego Programu LEADER+, którego celem było utworzenie LGD jako lokalnego partnerstwa publiczno-prywatnego w oparciu o oddolną inicjatywę społeczności lokalnych zamieszkujących region Puszczy Białowieskiej oraz dokonanie z inicjatywy środowisk lokalnych analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich i opracowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej –

Centralna Część Krainy Żubra. W różnych etapach procesu tworzenia LGD odbyły się spotkania z udziałem osób prywatnych, przedstawicieli sektora prywatnego, społecznego i publicznego. Ostatecznie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska" została powołana podczas zebrania założycielskiego 20.02.2006 roku, w którym uczestniczyły 42 osoby-członkowie założyciele stowarzyszenia.

3.2. Doświadczenie LGD

*LGD duże doświadczenie nabyła w trakcie realizacji projektu w ramach Schematu II Pilotażowego Programu LEADER+ „**Kraina żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe"** oraz w ramach realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VII Promocja integracji społecznej pn. „**Szkolenie mające na celu podniesienie poziomu wiedzy o dziedzictwie kulturowo-przyrodniczym regionu Puszczy Białowieskiej, ukierunkowane na świadczenie usług turystycznych"**. W latach 2007-2015 LGD realizowała Lokalną Strategię Rozwoju w ramach osi 4 LEADER objętą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 łącznie wykorzystując budżet w **82 %**. LGD nabyła też doświadczenie podczas realizacji projektów współpracy oraz projektów współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych .*

Lp.	Źródło dotacji	Tytuł projektu	Numer umowy	Wartość projektu
1.	EFS	Fundusz sołecki integruje wieś w gminie Narew	POKL.07.03.00-20-170/10-00	49 890,58 zł
2.	EFS	Przyjaciele, czyli pies w celi	UDA-POKL.07.03.00-20-197/11/00	49 994,69 zł
3.	EFS	Droga do lepszej przyszłości z językiem angielskim	UDA-POKL.09.05.00-20-C92/13-00	48 820,96 zł
4.	UM Woj. Podlaskiego	Wydanie płyty CD amatorskiego chóru Ramonka	218/2010/Ref.K	5 007,90 zł
5.	FIO	Śpiewaj razem z nami	24/POFIO/2014	4 950,00 zł
SUMA				**158 664,13 zł**

Tabela 2. Projekty zrealizowane przez LGD finansowane ze źródeł zewnętrznych

Lp.	Tytuł projektu	Numer umowy	Wartość projektu	Krótka charakterystyka
1.	"Smaki łączą regiony-festiwal smaków"	00038-6931-UM0600022/11	10 861,44 zł	Projekt realizowany w partnerstwie 6 partnerów
2.	"Obszary leśne - szansą rozwoju regionów"	0004-6931-UM1000004/13	83 604,22 zł	Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów - LGD koordynujące : Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska"
SUMA			**94 465,66 zł**	

Tabela 3. Projekty współpracy zrealizowane przez LGD

Wiedza i doświadczenie osób zaangażowanych w opracowanie i realizację LSR

Na doświadczenie LGD w wysokim stopniu składa się doświadczenie pracowników biura oraz członków LGD, zdobyte podczas realizacji Schematu I i II Pilotażowego Programu LEADER+, programu LEADER 2007-2013 oraz ww. projektów. Wszystkie osoby zatrudnione w biurze LGD „PB" posiadają doświadczenie oraz niezbędną wiedzę istotną dla wdrażania LSR oraz aktualizacji dokumentów strategicznych o zasięgu regionalnym/lokalnym. Pracownicy Biura uczestnicząc w szkoleniach, konferencjach podnoszą swoje kwalifikacje, dzięki czemu Biuro funkcjonuje sprawnie m.in. świadcząc efektywnie doradztwo dla Beneficjentów.

Właściwe funkcjonowanie biura LGD zapewnią osoby zatrudnione na stanowiskach: dyrektor biura/koordynator EFRR, koordynator EFS, koordynator PROW, specjalista ds. realizacji zadań z zakresu funkcjonowania LGD oraz księgowości i płac, członków Organu Decyzyjnego oraz okresowo zatrudniani eksperci i koordynatorzy do wykonania konkretnych zadań. Zakres wiedzy i doświadczenia został zamieszczony w załączniku nr 16 dołączonym do wniosku o wybór LSR. Każdy pracownik posiada szczegółowy zakres obowiązków na danym stanowisku pracy, a wymagania są adekwatne do przewidzianych obowiązków (szczegółowy opis

stanowisk wraz z zakresem obowiązków określa załącznik dołączony do wniosku o wybór LSR). Na stanowiskach związanych z udzielaniem doradztwa określono sposób jakości jego pomiaru (szczegółową metodę oceny efektywności świadczonego doradztwa opisano w Regulaminie Biura dołączonym do wniosku o wybór LSR). Dla jeszcze większego usprawnienia realizacji zadań wynikających z realizacji LSR określono plan szkoleń dla członków organu decyzyjnego i pracowników biura.

Do obowiązków pracowników biura należy udzielanie bezpłatnego doradztwa oraz jego rejestr za pomocą kart doradztwa. Doradztwo świadczone obejmuje usługi konsultacyjne w zakresie ogłaszanych naborów w ramach LSR. Usługi te dotyczą wsparcia z zakresu zasad wypełniania wniosków o przyznanie pomocy, uzupełnień do w/w wniosku, zasad wypełniania/nanoszenia poprawek do wniosku o płatność. Ponadto Biuro świadczy usługi w zakresie informacyjnym, m.in. w zakresie marketingu, finansów, doboru właściwego źródła finansowania dla przedsięwzięć, które nie kwalifikują się do wsparcia w ramach LSR.

Zostały wyznaczone zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy oraz przewidziano metody ich pomiaru, a jedną z tych metod będą ankiety. Zadania te obejmują działania opisane w planie komunikacji[1].

Metodą pomiaru efektywności realizowanych zadań z zakresu animacji lokalnej i współpracy są ankiety wypełnione przez mieszkańców bezpośrednio po uczestnictwie w danym zadaniu, oceniające zadowolenie z organizowanych szkoleń, spotkań, warsztatów itp. Miernikiem efektywności prowadzonych działań będzie również badanie ewaluacyjne LSR prowadzone zgodnie z procedurą ewaluacji i monitoringu LSR.[2]

4. Reprezentatywność LGD

Według stanu na dzień 28 grudnia 2015 r. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska" liczy 120 członków, którzy reprezentują między innymi lokalne samorządy i ich jednostki, stowarzyszenia, prywatne firmy i gospodarstwa agroturystyczne. Lokalna Grupa Działania jest partnerstwem trójsektorowym. Członkowie Stowarzyszenia reprezentują 3 sektory, w tym: ***sektor publiczny – 19 członków, sektor społeczny – 26 członków, sektor gospodarczy – 35 członków i 40 mieszkańców obszaru objętego LSR.***

Sektor publiczny *tworzą wszystkie jednostki samorządów terytorialnych działające na terenie powiatu hajnowskiego: gminy wiejskie Hajnówka, Białowieża, Narew, Narewka, Czyże, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, gmina miejsko – wiejska Kleszczele oraz miasto Hajnówka. Powiat Bielski reprezentują: gminy wiejskie Bielsk Podlaski, Boćki i Orla. W skład sektora publicznego wchodzą także jednostki podległe gminom oraz Białowieski Park Narodowy i Powiatowy Zespół Doradztwa Rolniczego w Hajnówce.* ***Sektor społeczny*** *reprezentuje 26 różnych organizacji (w tym NGO i parafie).* ***W skład sektora gospodarczego wchodzi****: 34 przedsiębiorców działających na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju, w tym właściciele gospodarstw agroturystycznych.*
Członkowie LGD poruszają się w różnych obszarach działalności. Przedstawiciele sektora publicznego świadczą usługi w zakresie administracji publicznej (gminy), usługi kulturalne (gminne ośrodki kultury), zaspokajają potrzeby czytelnicze i informacyjne społeczności lokalnej (gminna biblioteka publiczna), zajmują się ochroną przyrody i edukacją przyrodniczą (Białowieski Park Narodowy) oraz świadczą usługi doradcze dla rolników (Powiatowy Zespół Doradztwa Rolniczego w Hajnówce). Przedstawiciele sektora gospodarczego są to w większości rolnicy prowadzący gospodarstwa agroturystyczne, a także przedsiębiorstwa działające w obszarze turystyki. Podmioty wchodzące w skład sektora społecznego prowadzą zróżnicowaną działalność, min: prowadzenie działalności na rzecz rozwoju turystyki, wspieranie podmiotów turystycznych i produktów regionalnych, promocja regionu Puszczy Białowieskiej, podejmowanie działań w celu poprawy materialnego i kulturowego poziomu życia na wsi, rozwijanie i propagowanie inicjatyw sprzyjających polepszeniu infrastruktury kolejowej, podejmowanie wszechstronnych działań na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego i podtrzymywania tradycji kulturowej regionu. Ponadto Parafie będące członkami LGD poruszają się w sferze religijnej.

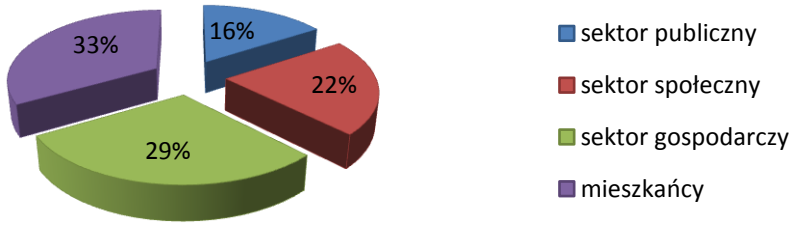

Wykres 1. Udział procentowy poszczególnych sektorów. Opracowanie: Źródło własne na podstawie listy członków LGD „PB"

[1] Opisano w załączniku nr 5 do LSR Plan komunikacji str. 112
[2] Opisano w załączniku nr 2 do LSR Procedura ewaluacji i monitoringu str. 96

Jak widać na powyższym wykresie w strukturze LGD nie dominuje żadna grupa interesu, tj. żadna z grup zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. nie posiada więcej niż 49% głosów przy podejmowaniu decyzji istotnych dla całokształtu funkcjonowania Stowarzyszenia.

5. Poziom decyzyjny

Organem decyzyjnym LGD jest Rada licząca 15 członków. LGD jest partnerstwem trójsektorowym reprezentującym wszystkie 3 sektory: - sektor społeczny (2 osoby), - sektor gospodarczy (5 osób), - sektor publiczny (4 osoby) oraz mieszkańców (4 osoby). Taki skład zapewnia zachowanie parytetów z uwzględnieniem, że ani władze publiczne ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie posiada więcej niż 49 % praw głosu w podejmowaniu decyzji. W skład Rady wchodzi 12 kobiet i 3 mężczyzn, spośród których dwóch członków jest w wieku do 35 lat. Do kompetencji organu decyzyjnego należy przede wszystkim dokonywanie oceny i wyboru projektów, które mają być realizowane w ramach LSR, a także ustalenie kwoty wsparcia.

Zasady i procedury funkcjonowania organu decyzyjnego określa szczegółowo Statut Stowarzyszenia oraz Regulamin Rady Stowarzyszenia LGD.

6. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym.

W celu spełnienia warunków określonych w rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 i ustawie o RLKS dotyczących oceny i wyboru operacji, LGD opracowało zestaw procedur ściśle określających zasady ustanawiania kryteriów wyboru operacji oraz zasady oceny i wyboru operacji. Zawarte one są w dokumentach przyjmowanych przez Walne Zebranie Członków LGD: ***Regulaminie Rady LGD „PB", Kryteriach wyboru operacji z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów, Kryteriach wyboru grantobiorców z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów,*** *oraz Zarząd LGD:* ***Procedura wyboru i oceny operacji w ramach LSR, Procedura wyboru operacji własnych, Procedura wyboru operacji grantowych****. Określają one szczegółowo wszelkie działania organów LGD związane pośrednio lub bezpośrednio z oceną i wyborem operacji. Zapewniają spełnienie wszystkich warunków wskazanych w/w przepisach poprzez: bezpośredni udział Członków Rady w posiedzeniach Rady i osobisty udział w głosowaniach, zachowanie bezstronności i przejrzystości procesu oceny i wyboru operacji, oraz zapewnienie parytetu sektorów w poszczególnych głosowaniach organu decyzyjnego, gwarantujący, że żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49% głosów. Wszystkie etapy prac związanych z oceną i wyborem operacji są szczegółowo dokumentowane według wzorów zawartych w w/w dokumentach, które stanowią załączniki nr 9, 10, 11, 12 do wniosku o wybór LSR.*

7. Zasady funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania

Nadrzędnym dokumentem regulującym szczegółowe zasady funkcjonowania LGD oraz jej organów określa Statut, który jest zatwierdzany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia. Pozostałe dokumenty regulujące pracę poszczególnych organów oraz biura LGD:

- *Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków (uchwalany przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia zaś zmiany mogą nastąpić na wniosek zarządu lub grupy, która musi liczyć co najmniej 10 członków Stowarzyszenia)- regulamin reguluje zasady zwoływania i organizacji posiedzeń WZ oraz kwestię dotyczące głosowania oraz podejmowania uchwał*
- *Regulamin Pracy Zarządu (uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków) określa zadania jakie należą do zarządu oraz ich kompetencje, opis organizacji pracy zarządu*
- *Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej (uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków) reguluje zadania jakie należą do Komisji Rewizyjnej oraz opis organizacji pracy*
- *Regulamin Rady (uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków) reguluje tryb pracy Rady LGD, zasady odbywania się posiedzeń i podejmowania uchwał oraz obowiązki i prawa członków Rady*
- *Regulamin Pracy Biura (uchwalany i aktualizowany przez Zarząd)- reguluje zasady funkcjonowania Biura Stowarzyszenia, strukturę organizacyjną, zakres działania i kompetencje osób zatrudnionych, zasady zatrudniania oraz wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, zasady świadczenia doradztwa oraz opis metody oceny efektywności świadczonego doradztwa.*

ROZDZIAŁ II. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

1. Dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR wykorzystane do opracowania LSR.

W celu zapewnienia ciągłego i planowego udziału lokalnej społeczności w przygotowaniu i wdrażaniu LSR LGD „PB" do całego procesu zastosowano zmodyfikowany model planowania partycypacyjnego wg ścieżki metodycznej FRDL[3]. W tym celu utworzono poniżej przedstawioną strukturę organizacyjną.

Lp.	*Nazwa struktury/podmiotu*	*Zadania*	*Dane pozyskiwane od struktur organizacyjnych*
I.	*Walne zebranie Członków LGD „Puszcza Białowieska"*	*inicjowanie procesu tworzenia LSR, konsultacje LSR, zatwierdzanie LSR, zmiany LSR*	*Opinie i wnioski odnoszące się do wszystkich etapów tworzenia LSR*
II.	*Lider / animator - Zarząd LGD „PB"*	*realizacja procesu tworzenia LSR: przygotowanie planu włączenia społeczności, kreowanie tworzenie zespołów eksperckich, tworzenie innych struktur włączających społeczność do procesu opracowania LSR*	*Dane LGD z okresu 2009-2015 dotyczące wartości dofinansowania pojedynczych operacji, efektywności kryteriów wyboru operacji, wydolności struktur LGD, efektywności wdrażania LSR.*
III.	*Zespół zadaniowy / redakcyjny*	*realizacja zadań wskazanych przez lidera/animatora, inicjowanie i koordynowanie działań związanych z opracowaniem LSR, organizowanie spotkań konsultacyjnych, badań*	*Aktualne dane statystyk publicznych, dane LGD z okresu 2009-2015 dotyczące wartości dofinansowania pojedynczych operacji, efektywności kryteriów wyboru operacji, efektywności wdrażania LSR.*
IV.	*Grupa robocza – przedstawicielska.*	*- aktywizowanie lokalnych społeczności na szczeblu gminy do aktywnego udziału w procesie tworzenia LSR, - aktywny udział w spotkaniach konsulta=cyjnych prowadzonych podczas opracowywania LSR, - inicjowanie wszelkiej aktywności społeczności lokalnych w celu identyfikacji lokalnych problemów i potrzeb, - utrzymywanie stałego kontaktu z zespołem redakcyjnym*	*Dane z poszczególnych gmin obszaru LGD dotyczące lokalnych problemów i potrzeb całej społeczności i grup defaworyzowanych. Opinie i wnioski odnoszące się do wszystkich etapów tworzenia LSR.*
V.	*Zespoły eksperckie/eksperci: 1. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku. 2. Ośrodek Wsparcia Organizacji Pozarządowych w Białymstoku. 3. Geoprofit.*	*Wsparcie merytoryczne procesu tworzenia LSR, badania, doradztwo, konsultacje strategiczne*	*Dane i raporty przeprowadzonych badań i analiz statystycznych dotyczące mieszkańców i poszczególnych sektorów ze szczególnym uwzględnieniem grup defaworyzowanych. Opinie i wnioski dotyczące wszystkich etapów tworzenia LSR, struktury LSR i procedur.*

[3] *Rogaczewska M., Chodacz W., Hejda A., Prędkopowicz D., Planowanie rozwoju lokalnego z udziałem społeczności, str. 44-99 (56)*

VI.	*Grupy konsultacyjo-doradcze:* *1. Przedsiębiorcy i organizacje zrzeszające przedsiębiorców.* *2. Przedstawiciele organizacji pozarządowych.* *3. Przedstawiciele samorządów i ich jednostek organizacyjnych (GOPS, GBP, GOK, MOK).* *4. Mieszkańcy.*	*- inicjowanie wszelkiej aktywności w celu identyfikacji środowiskowych problemów i potrzeb oraz metod ich rozwiązywania,* *- inicjowanie spotkań i aktywny udział w spotkaniach konsultacyjnych prowadzonych podczas opracowywania LSR,* *- utrzymywanie stałego kontaktu z zespołem redakcyjnym,* *- konsultacje i doradztwo przy tworzeniu LSR,* *- pośredniczenie w wymianie informacji pomiędzy zespołem opracowującym LSR a swoim środowiskiem.*	*Dane z poszczególnych gmin obszaru LGD dotyczące lokalnych problemów i potrzeb poszczególnych sektorów i grup defaworyzowanych.* *Opinie i wnioski odnoszące się do wszystkich etapów tworzenia LSR.* *Opinie i wnioski dotyczące wszystkich etapów tworzenia LSR, struktury LSR i procedur.*
VII.	*Zebrania wiejskie / spotkania otwarte*	*- inicjowania wszelkiej aktywności społeczności lokalnych w celu identyfikacji lokalnych problemów i potrzeb,* *- udział w konsultacjach podczas opracowania i wdrażania LSR*	*Dane z poszczególnych gmin obszaru LGD dotyczące lokalnych problemów i potrzeb.* *Opinie i wnioski odnoszące się do wszystkich etapów tworzenia LSR.*

Tabela 4. Struktura organizacyjna modelu partycypacyjnego do opracowania LSR

W efekcie przeprowadzonych szeroko rozumianych konsultacji społecznych wykorzystano wyniki prac struktur partycypacyjnych wskazanych tabeli nr 4 oraz badań prowadzonych w trakcie diagnozy społecznej:

1.1. Ewaluacja wewnętrzna - ocena działalności LGD „PB".

1.2. Diagnoza społeczna obszaru 11 gmin skupionych w LGD „PB".

Celem badań było:

- *poznanie opinii beneficjentów i mieszkańców na temat dotychczasowej współpracy z LGD i sytuacji społeczno – gospodarczej obszaru oraz potencjalnych kierunków rozwoju;*
- *poznanie opinii liderów gmin zrzeszonych w LGD Puszcza Białowieska na temat kluczowych kwestii związanych z jakością życia i kierunkami rozwoju ich gminy i obszaru LGD;*
- *zebranie propozycji inicjatyw lokalnych, które mogłyby się potencjalnie wpisywać w przygotowywaną strategię rozwoju LGD – Puszcza Białowieska.*

Ewaluacja i diagnoza została opracowana metodą oddolną przy wsparciu eksperckim w okresie 15.03-30.06.2015r. W badaniach terenowych posłużono się zarówno metodami ilościowymi, jak i jakościowymi. ***Raport z badania został przygotowany przez zespół badawczy Ośrodka Wspierania Organizacji Pozarządowych w Białymstoku.***

1.3. Badania własne - *badanie diagnostyczno-sondażowe mieszkańców obszaru LGD przeprowadzono w okresie 14.10 - 01.12.2015r. za pomocą ankiety (formularz on-line na stronie LGD oraz wersja papierowa) W badaniach wzięło udział 262 osoby. Badanie zakończono sporządzeniem raportu.*

1.4. Diagnoza grup defaworyzowanych i wykluczonych *przeprowadzona przez pracowników biura i Regionalny Ośrodek Pomocy Społecznej w Białymstoku przy współudziale miejskich i gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej w okresie 02.05-31.08.2015r. Badanie zakończone raportem „Wnioski i prognozy wynikające z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej dotyczące gmin wchodzących w skład LGD, Anna Tomulewicz, ROPS Białystok"*

1.5. Diagnoza organizacji pozarządowych *- przeprowadzona przez pracowników biura w okresie 01.07-31.08.2015r. Badanie zakończone wykonaniem tabeli aktywności organizacji pozarządowych z terenu LGD PB.*

1.6. Badania własne *- badanie diagnostyczno-sondażowe mieszkańców obszaru LGD dotyczące planu komunikacji na linii LGD - społeczność - LGD, przeprowadzono w okresie 22.09 - 08.12.2015r. za pomocą ankiety w wersji papierowej. W badaniu wzięło udział 84 osoby. Badanie zakończono sporządzeniem raportu.*

2. Wykorzystanie partycypacyjnych metod konsultacji na kluczowych etapach prac nad opracowaniem LSR

Mając na uwadze specyfikę obszaru LGD, a w szczególności uwarunkowania demograficzne wskazujące na przewagę w strukturze demograficznej osób w wieku średnim i starszych oraz uwarunkowania infrastrukturalne wskazujące na wykluczenie cyfrowe znacznych obszarów LGD postanowiono do przeprowadzenia konsultacji społecznych LSR użyć następujących partycypacyjnych metod zapewniających w miarę możliwości optymalny udział wszystkich grup docelowych LSR w konsultacjach:

2.1. Spotkania publiczne otwarte

Spotkania publiczne otwarte przeprowadzone we wszystkich gminach obszaru LGD mają umożliwić udział w konsultacjach społecznych szczególnie osobom starszym nieposługującym się technikami multimedialnymi, a także mającymi trudności z samodzielnym wypełnianiem dokumentów (arkuszy uwag). Spotkania otwarte umożliwiły zgłaszanie przez mieszkańców swoich wniosków i propozycji zmian, a także wymienianiu się opiniami między sobą.

2.2. Grupa robocza przedstawicielska (metoda autorska innowacyjna, własna)

Uchwałą WZC LGD zainicjowano powstanie grupy roboczej przedstawicielskiej składającą się z komórek (4-6 osób) w każdej gminie wchodzącej w skład LGD (liczebność całej grupy 63 osoby). Przy zachowaniu równowagi sektorów na poziomie każdej z gmin obszaru LGD grupę tworzą przedstawiciele sektorów:

- ***publicznego**, **społecznego** (organizacje pozarządowe, Warsztaty Terapii Zawodowej, związki zawodowe, osoby fizyczne), **gospodarczego**, **mieszkańców** ze szczególnym uwzględnieniem grup defaworyzowanych.*

Celem działania grupy jest szeroko rozumiany udział w animowaniu aktywności swoich społeczności i konsultacjach społecznych poprzez:

- *aktywizowanie lokalnych społeczności na szczeblu gminy do aktywnego udziału w procesie tworzenia LSR, aktywny udział w spotkaniach konsultacyjnych LSR, inicjowanie wszelkiej aktywności społeczności lokalnych w celu identyfikacji lokalnych problemów i potrzeb, utrzymywanie stałego kontaktu między lokalną społecznością a zespołem opracowującym LSR, identyfikowanie wszelkich problemów i barier rozwojowych na szczeblu gminy.*

2.3. Grupy fokusowe

W celu zapewnienia lepszej efektywności konsultacji społecznych podczas spotkań dużej liczby mieszkańców wykorzystano metodę grup fokusowych. Grupy fokusowe tematyczne podczas pogłębionych dyskusji w obecności moderatora wypracowywali swoje stanowiska i wnosili uwagi do konsultowanych zakresów LSR.

2.4. E-konsultacje

Tą metodę skierowano do osób młodszych dobrze posługujących się technikami informatycznymi, szczególnie mieszkańców Hajnówki i miejscowości gminnych nie posiadających utrudnień w dostępie do internetu oraz do przedstawicieli instytucjonalnych (samorządy lokalne, urzędy administracji publicznej, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, itp.) Metoda umożliwiła szybkie i tanie przeprowadzenie konsultacji społecznych na poszczególnych etapach tworzenia planowania wdrażania LSR.

2.5. Konsultacje bezpośrednie w punkcie konsultacyjnym

Aby zintensyfikować proces wymiany opinii zapewniono formę konsultacji bezpośrednich w postaci indywidualnych spotkań konsultacyjnych odbywanych w punkcie konsultacyjnym. Metoda jest przeznaczona dla osób, które nie lubią wypowiadać się publicznie a także przedsiębiorców którzy wnosząc swoje uwagi wolą pozostać anonimowi w odniesieniu do większej grupy społecznej. Tego typu konsultacje cieszyły się bardzo dużym powodzeniem. Konsultacje często przyjmowały formę konsultacji telefonicznych.

2.6. Inne metody

W celu przekazywania i pozyskiwania informacji wykorzystano techniki IT (e-mail, strona www, aktywne ankiety) stosownie do planowanych zadań w zakresie: informowania o planowanych konsultacjach społecznych, postępie prac nad LSR, rozsyłania materiałów do konsultacji, przeprowadzania badań.

2.7. Metodologia konsultacji społecznych LSR

1) *Zadania właściwe dla poszczególnych etapów tworzenia LSR najpierw opracowuje zespół zadaniowy przy wsparciu eksperckim, na podstawie:*
   - *dokumentów kluczowych (ustaw, rozporządzeń, instrukcji),*
   - *innych aktualnych strategii i dokumentów planistycznych,*
   - *dostępnych danych statystycznych, ewaluacji własnej i badań własnych*
2) *Wstępnie opracowane zadanie/etap poddawane jest pierwszemu etapowi konsultacji społecznych przez:*

- *całą społecznością LGD „PB” (informowanie o przygotowanych opracowaniach –upublicznianie wersji roboczych, konsultacje internetowe i pisemne)*
- *grupą roboczą (za pomocą narzędzi internetowych i w trakcie posiedzeń grupy)*
- *w trakcie spotkań z całą społecznością (spotkania otwarte, zespoły doradcze, defaworyzowani)*

Zespół zadaniowy przy wsparciu eksperckim analizuje wniesione uwagi, uwzględnia je lub odrzuca

3) *Ostatecznie opracowane zadanie/etap poddawane jest drugiemu etapowi konsultacji społecznych przez:*
   - *całą społecznością LGD „PB” (konsultacje internetowe, pisemne i bezpośrednie)*
   - *w trakcie spotkań z całą społecznością (spotkania wiejskie, spotkania otwarte)*
   - *Walne LGD (dotyczy grupy etapów/zadań – np.: cała diagnoza wraz ze SWOT, celami i wskaźnikami, budżet LSR, procedury oceny i wyboru operacji)*

Zespół zadaniowy przy wsparciu eksperckim analizuje wniesione uwagi, uwzględnia je lub odrzuca

4) *Kompleksowo opracowany LSR jest poddany konsultacjom społecznym przez:*
   - *całą społeczność LGD (konsultacje internetowe, pisemne i bezpośrednie, spotkania otwarte)*

Po konsultacjach i uwzględnieniu uwag dokument jest przedstawiany na Walnym Zebraniu Członków LGD „PB” w celu zatwierdzenia.

3. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji społecznych.

W tabeli przedstawiono wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych podczas tworzenia LSR na każdym z jego etapów, w ujęciu syntetycznym. Ze względu na objętość źródłowego materiału pełna jego wersja znajduje się pod adresem: http://lgd-puszcza-bialowieska.pl/

Tabela 6. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji społecznych.

Etap	*Instytucja/ organizacja wnosząca uwagi*	*Rozdział LSR którego dotyczy uwaga*	*Treść uwagi - uzasadnienie uwagi*	*Rozstrzygnięcie uwagi -uzasadnienie*
I	*Mieszkańcy LGD, grupy defaworyzowane, Miejskie/Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, Biblioteka Miejska w Hajnówce*	*diagnoza i analiza SWOT*	*Do przeprowadzonej diagnozy uwag nie zgłaszano.* *Analiza SWOT:* *1. Problemy związanych ze stosunkami PL-BY (mały ruch przygraniczny, rozwój współpracy transgranicznej), restrykcyjnej ochrony Puszczy Białowieskiej,* *2.Zcentralizowania ruchu turystycznego wokół Białowieży,* *3.Niedostosowanie biblioteki miejskiej do potrzeb osób niepełnosprawnych*	*Odrzucono:* *1. LGD i realizowane programy nie mają wpływu na stosunki PL-BY.* *Uwzględniono:* *2. 3. W zapisie SWOT, przedsięwzięciach, planie działania i kryteriach wyboru.*
II	*NGO, przedstawiciele samorządów, mieszkańcy, MOPS/GOPS*	*określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania*	*Zaproponowano w celu ogólnym nr 1. usunięcie celu szczegółowego 1.2 Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej gdyż wszystkie gminy LGD nie posiadają programów rewitalizacyjnych*	*Uwzględniono: zadania wskazane w celu można realizować poprzez projekty zintegrowane EFS-EFRR. Możliwość realizacji potencjalnych operacji rewitalizacyjnych wskazano na poziomie przedsięwzięć.*
III	*Rada LGD „PB", Przedstawiciele samorządów*	*opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru*	*Zaproponowano uszczegółowienie wyjaśnień dotyczących stosowania kryteriów wyboru w odniesieniu do pojęć; partner społeczny, osoby prawne nieposiadające osobowości prawnej, pozytywny wpływ na poprawę atrakcyjności turystycznej , pozytywne oddziaływanie.*	*Uwzględniono: uwzględniono – w opisie kryteriów wyboru zastosowano precyzyjne uszczegółowienia.*
IV	*Mieszkańcy, defaworyzowani,*	*opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji*	*Zaproponowano wyodrębnić etapy ewaluacji, wykonać odrębne tabele dla ewaluacji funkcjonowania LGD i wdrażania oraz dodać ocenę efektywności pracy biura i organów LGD.*	*Uwzględniono zgłoszone uwagi, które wpłynęły na przejrzystość procesu ewaluacji.*
V	*Mieszkańcy, defaworyzowani,*	*przygotowanie planu komunikacji odniesieniu do realizacji LSR*	*Zaproponowano uwzględnić działanie komunikacyjne skierowane typowo do grup defaworyzowanych, co ułatwi współpracę z tymi grupami.*	*Uwzględniono: dodano działanie przeznaczone dla tych grup: Kampania informacyjna nt. wsparcia osób z grup defaworyzowanych.*

4. Podstawowe informacje dotyczące przeprowadzonych konsultacji LSR ze społecznością lokalną

Tabela 5. Zestawienie działań partycypacyjnych na poszczególnych etapach tworzenia LSR

Etapy przygotowania LSR	metoda partycypacyjna	grupa docelowa	data spotkania i liczba uczestników
OPRACOWANIE LSR			
diagnoza i analiza SWOT	Badania ankietowe z pytaniami otwartymi (www i tradycyjne)	Mieszkańcy obszaru LGD, lokalni liderzy	ankieta OWOP-55 os. (wnioskodawcy) 35 ankiet - lokalni liderzy ankieta omikron - 265 os.
	Grupa robocza/ przedstawicielska	Przedstawiciele 3 sektorów i mieszkańców	27.03.2015 - 35 os. 5.05.2015 - 25 os. 20.10.2015- 31 os.
	Grupa tematyczna	Grupy defaworyzowane	Zbiorcza lista - 22-30.09.2015 - 229 os.
	Grupy fokusowe	Przedstawiciele 3 sektorów i mieszkańców	22.07.2015 - 52 os. (uczestnicy konsultacji pracowali z grupach: samorząd, NGO, przedsiębiorcy)
	Spotkania publiczne otwarte (gminy)	Mieszkańcy obszaru LGD	22.03.2015-Narewka-18 os. 29.03.2015-Hajnówka-17 os. 31.03.2015-Hajnówka-15 os. 31.03.2015-Kleszczele-30 os. <u>I konsultacje w gminach</u>: 09.09.2015-Bielsk Podlaski-16 os. 09.09.2015-Boćki-7 os. 10.09.2015-Orla-7 os. 10.09.2015-Czyże- 19 os. 11.09.2015-Czeremcha-11 os. 11.09.2015-Kleszczele-37 os. 15.09.2015-Narewka-13 os. 15.09.2015-Narew-6 os. 16.09.2015-Hajnówka-51 os. 16.09.2015-Białowieża-9 os. 16.09.2015-Dubicze Cerkiewne-18 os. 21-23.09.2015-miasto Hajnówka-26 os,
	Konsultacje indywidualne w punkcie konsultacyjnym	Mieszkańcy obszaru LGD	56 os.
określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania	Grupa robocza/ przedstawicielska	Przedstawiciele 3 sektorów i mieszkańców	20.10.2015- 31 os.
	Grupa tematyczna	JST, Ośrodki Pomocy Społecznej, NGO, przedsiębiorcy	samorządy: 8.12.2015 - 15 os. OPS: 2.12.2015 - 14 os. 3.12.2025 - przedsiębiorcy - 9 os. 3.12.2025 - NGO : 8 os.
	Spotkania publiczne otwarte (gminy)	Mieszkańcy obszaru LGD	<u>II konsultacje w gminach</u>: 02.11.2015-Bielsk Podlaski-9 os. 02.11.2015-Boćki-9 os. 03.11.2015-Orla-16 os. 03.11.2015-Czyże- 16os. 04.11.2015-Czeremcha-28 os. 04.11.2015-Kleszczele-7 os. 05.11.2015-Narewka-11 os. 05.11.2015-Narew-34 os. 06.11.2015-Hajnówka-32 os. 06.11.2015-Dubicze Cerkiewne-18 os. 09.11.2015-Białowieża-6 os. 10.11.2015-miasto Hajnówka-24 os. 12.11.2015 - Hajnówka- 21 os. 27.11.2015 - 77 os.
	Konsultacje indywidualne w punkcie konsultacyjnym	Mieszkańcy obszaru LGD	56 os.
	e-konsultacje (liczba wysłanych maili - 193)	Mieszkańcy obszaru LGD	1 formularz uwag

opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru	*Spotkania otwarte (I walne)*	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*II konsultacje w gminach:* *02.11.2015-Bielsk Podlaski-9 os.* *02.11.2015-Boćki-9 os.* *03.11.2015-Orla-16 os.* *03.11.2015-Czyże- 16os.* *04.11.2015-Czeremcha-28 os.* *04.11.2015-Kleszczele-7 os.* *05.11.2015-Narewka-11 os.* *05.11.2015-Narew-34 os.* *06.11.2015-Hajnówka-3 2os.* *06.11.2015-Dubicze Cerkiewne-18 os.* *09.11.2015-Białowieża-6 os.* *10.11.2015-miasto Hajnówka-24 os.* *12.11.2015 - Hajnówka- 21 os.* *27.11.2015 – spotkanie otwarte -77 os.*
	Grupa robocza/tematyczna (Rada LGD)	*JST, gminne i miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, NGO, przedsiębiorcy*	*samorządy: 8.12.2015 - 15 os.* *OPS: 2.12.2015 - 14 os.* *3.12.2025 - przedsiębiorcy - 9 os.* *3.12.2025 - NGO : 8 os.* *Rada: 8.12.2015 - 6 os.*
	Konsultacje indywidualne w punkcie konsultacyjnym	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*25 os.*
REALIZACJA LSR			
	e-konsultacje (liczba wysłanych maili - 212)	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*2 maile - brak uwag* *11 formularzy uwag*
opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji	*Spotkania otwarte (walne)*	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*II konsultacje w gminach:* *02.11.2015-Bielsk Podlaski-9 os.* *02.11.2015-Boćki-9 os.* *03.11.2015-Orla-16 os.* *03.11.2015-Czyże- 16 os.* *04.11.2015-Czeremcha-28 os.* *04.11.2015-Kleszczele-7 os.* *05.11.2015-Narewka-11 os.* *05.11.2015-Narew-34 os.* *06.11.2015-Hajnówka-32 os.* *06.11.2015-Dubicze Cerkiewne-18 os.* *09.11.2015-Białowieża-6 os.* *10.11.2015-miasto Hajnówka-24 os.* *16.11.2015 -16 os.* *27.11.2015 - 77 os.*
	Grupa tematyczna	*JST, Ośrodki Pomocy Społecznej, NGO, przedsiębiorcy*	*samorządy: 8.12.2015 - 15 os.* *OPS: 2.12.2015 - 14 os.* *3.12.2025 - przedsiębiorcy - 9 os.* *3.12.2025 - NGO : 8 os.*
	Konsultacje indywidualne w punkcie konsultacyjnym	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*25 os.*
przygotowanie planu komunikacji odnieśnieniu do realizacji LSR	*e-konsultacje (liczba wysłanych maili -214)*	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*1 mail - brak uwag* *10 formularzy uwag*
	Spotkania otwarte (I walne)	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*II konsultacje w gminach:* *02.11.2015-Bielsk Podlaski-9 os.* *02.11.2015-Boćki-9 os.* *03.11.2015-Orla-16 os.* *03.11.2015-Czyże- 16 os .* *04.11.2015-Czeremcha-28 os.* *04.11.2015-Kleszczele-7 os.* *05.11.2015-Narewka-1 1os.* *05.11.2015-Narew-34 os.* *06.11.2015-Hajnówka-32 os.* *06.11.2015-Dubicze Cerkiewne-18 os.* *09.11.2015-Białowieża-6 os.* *10.11.2015-miasto Hajnówka-24 os.* *16.11.2015 -16 os.* *27.11.2015 - 77 os.*
	Grupy tematyczne	*Grupy defaworyzowane* *JST, Ośrodki Pomocy Spo-*	*Zbiorcza lista - 22-30.09.2015 - 229 os.* *2.12.2015 – Ośr. Pom. Społecznej- 14 os* *3.12.2025 - przedsiębiorcy - 9 os*

		łecznej, NGO, przedsię-biorcy	*3.12.2025 – NGO - 8 os 8.12.2015 – samorządy - 15 os.*
	Badania ankietowe z pytaniami otwartymi (www i tradycyjne)	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*Ankieta plan komunikacji - 84 os.*
	Konsultacje indywidualne w punkcie konsultacyjnym	*Mieszkańcy obszaru LGD*	*25 os.*

ROZDZIAŁ III. DIAGNOZA - OPIS OBSZARU I LUDNOŚCI

1. Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów i obszarów interwencji odnoszących się do tych grup.

1.1 Potencjał demograficzny LGD "Puszcza Białowieska"

Obszar LGD charakteryzuje się specyficznymi uwarunkowaniami przestrzennymi mającymi istotny wpływ na sytuację demograficzną i uwarunkowany przez nią rozwój gospodarczy obszaru. Gminy LGD położone wzdłuż granicy z BY charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i rozproszone osadnictwo zlokalizowane w miejscowościach położonych peryferyjnie względem miast powiatowych. Pozostały obszar jest bardziej jednorodny, z podobną gęstością zaludnienia i dogodnym położeniem względem miast powiatowych: Hajnówki i Bielska Podlaskiego.

Gmina	*Średnia gęstość zaludnienia (os./km^2)*	
	2009	*2013*
Bielsk Podlaski	*17*	*16*
Boćki	*21*	*20*
Orla	*20*	*18*
Hajnówka – gm. m.	*1014*	*1013*
Białowieża	*12*	*11*
Czeremcha	*36*	*35*
Czyże	*18*	*17*
Dubicze Cerk.	*12*	*11*
Hajnówka – gm. w.	*14*	*13*
Kleszczele	*19*	*19*
Narew	*16*	*16*
Narewka	*11*	*11*
LGD	***25***	***25***

Tabela 7. Gęstość zaludnienia w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w roku 2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

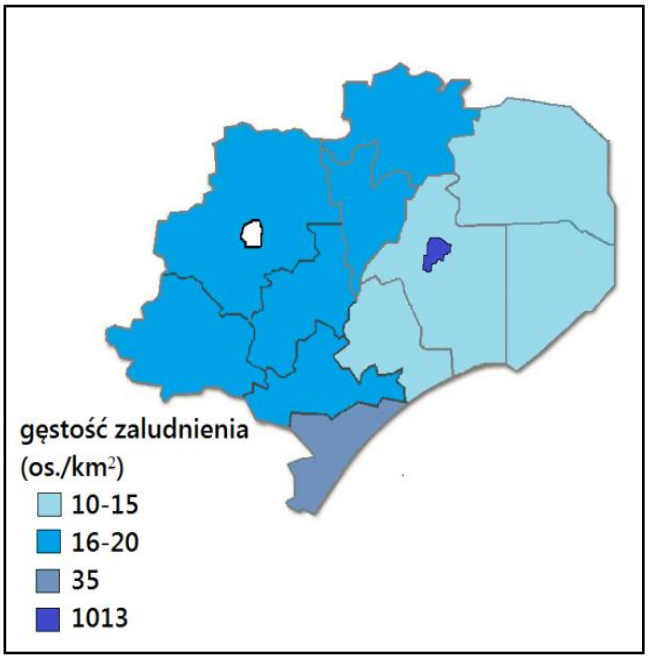

Ryc.2. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika gęstości zaludnienia (os./km^2) w gminach LGD „Puszcza Białowieska" w 2013 roku. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Obszar LGD zamieszkuje 60064 osób, co stanowi ponad 5% ludności województwa podlaskiego. Zdecydowana większość zamieszkuje miasto Hajnówka (36%). W porównaniu z rokiem 2009 ludność zamieszkująca obszar LGD zmniejszyła się o 1463 osób (-2,3%). Jest to odwrotne zjawisko do sytuacji w woj. podlaskim i Polsce, gdzie tendencja ta była rosnąca. Wszystkie gminy obszaru LGD odnotowały duży spadek liczby ludności. Największa dynamika spadkowa wystąpiła w gminach Białowieża (-8,37%), Orla (-7,53%), Dubicze Cerkiewne (-6,32%) i Czyże (-6,1%). Najmniejszy spadek liczby mieszkańców odnotowano w gminie miejskiej Hajnówka (-0,11%), co ogólnie poprawiło statystykę obszaru LGD

Tabela 8. Liczba ludności w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2009, 2013. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina	2009	2013	Dynamika (%)	LGD = 100%
Bielsk Podlaski	7176	7070	-1,48	11,77
Boćki	4794	4646	-3,09	7,74
Orla	3172	2933	-7,53	4,88
Hajnówka gm. m.	21583	21559	-0,11	35,89
Białowieża	2508	2298	-8,37	3,83
Czeremcha	3515	3404	-3,16	5,67
Czyże	2393	2247	-6,10	3,74
Dubicze Cerk.	1773	1661	-6,32	2,77
Hajnówka gm. w.	4175	3953	-5,32	6,58
Kleszczele	2782	2722	-2,16	4,53
Narew	3928	3747	-4,61	6,24
Narewka	3728	3824	2,58	6,37
LGD	**61527**	**60064**	**-2,38**	**100**
Woj. Podlaskie	1189731	1194965	0,44	
Polska	38167329	38495659	0,86	

Gęstość zaludnienia obszaru LGD wynosi 25 os./km^2. ***Odbiega ona znacząco od średniej woj. podlaskiego (59 os./km^2) i kraju (123 os./km^2), co ma związek z występowaniem obszarów wiejskich położonych peryferyjnie względem głównych ośrodków rozwoju oraz dużą lesistością obszaru (ok. 43%) i dużym udziałem obszarów chronionych poza obszarami leśnymi. Wskaźnik średniej gęstości zaludnienia w istotny sposób zawyża miasto Hajnówka (1013 os./km^2), po wyłączeniu którego gęstość zaludnienia obszarów wiejskich wynosi 16 os./km 2.*** *Istotnym czynnikiem wpływającym na wartość kapitału społecznego i gospodarczego obszaru LGD jest struktura demograficzna i procesy w niej zachodzące. Jednym z nich jest wskaźnik przyrostu naturalnego - LGD charakteryzuje ujemny przyrost, a w skali województwa wskaźnik ten był dodatni. Sytuacja jednak stale się pogarsza zarówno w skali LGD, jak też województwa i kraju.*

Poziom wartości wskaźnika urodzeń na 1000 ludności dla obszaru LGD w 2013 roku wynosił 6,8 i był on dużo niższy niż średnia dla kraju (9,6‰) i województwa podlaskiego (8,9‰). Jedynie w trzech gminach obszaru LGD wskaźnik ten był wyższy lub równy średniej obszaru LGD: gmina Boćki (8,2‰), gmina Kleszczele (8,1‰)i miasto Hajnówka (7,6‰), z tym że w mieście Hajnówka i gminie Boćki na przestrzeni omawianych lat odnotowano pogorszenie wartości wskaźnika. Największy spadek w zakresie urodzeń na przełomie badanych lat (o 62%)odnotowano w gminie Białowieża.

Wielkość przyrostu naturalnego dla obszaru LGD na przestrzeni omawianych lat uległa ***obniżeniu z -8,1 osób/1000 ludności w 2009 roku do -10,3 osób/1000 ludności w 2013 roku****. Wskaźnik ten wygląda bardzo niekorzystnie na tle województwa (-1,3 osób na 1000 ludności w 2013 roku) i kraju (-0,5 osób na 1000 ludności w 2013 roku). Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest też fakt, że w żadnej z gmin członkowskich LGD w ostatnich latach nie odnotowano dodatniego przyrostu naturalnego.*

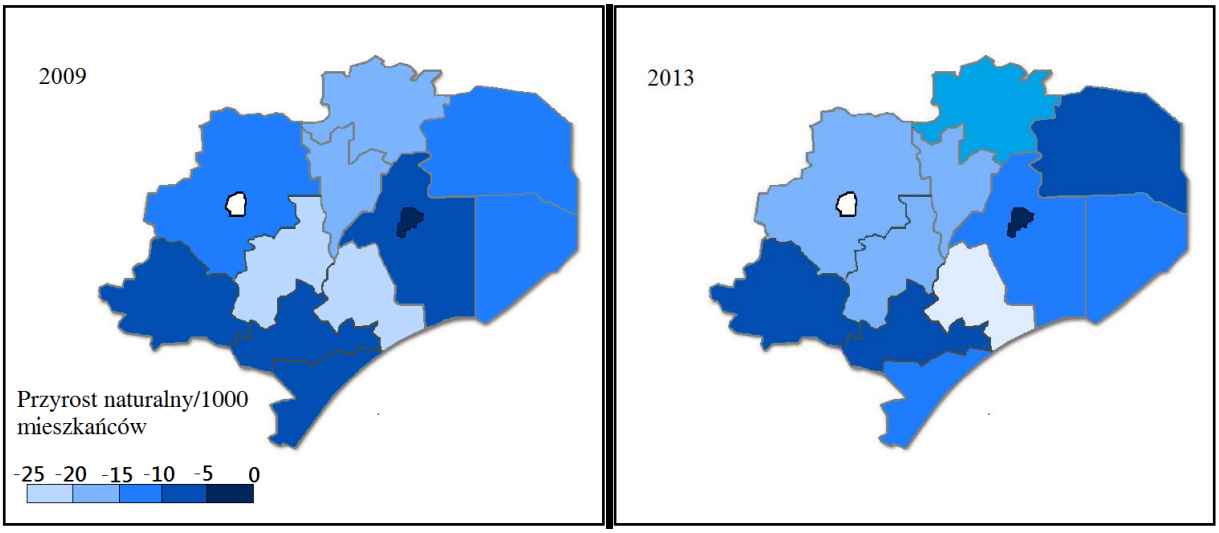

Ryc. 3. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2009 i 2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kolejnym czynnikiem, który kształtuje poziom zmian liczby ludności jest saldo migracji. W 2013 roku z obszaru LGD w wyniku wymeldowania ubyło średnio 1,95 osoby/1000 mieszkańców. Pozytywnym zjawiskiem jest fakt , że wartość tego wskaźnika była niższa o 40% niż w roku 2009. Z uwagi na fakt, iż jednym z czynników determinujących zmianę miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, niski wskaźnik migracji świadczy o niskiej atrakcyjności obszaru LGD dla pozostania w nim młodych osób. ***Trend malejący, który występuje na obszarze objętym LSR, jest odwrotny do sytuacji występującej w woj. podlaskim i Polsce, gdzie wskaźnik migracji na przestrzeni omawianych lat zwiększył się. Mimo tego trendu nadal jest on bardzo wysoki w porównaniu bezwzględnym w stosunku do kraju.***

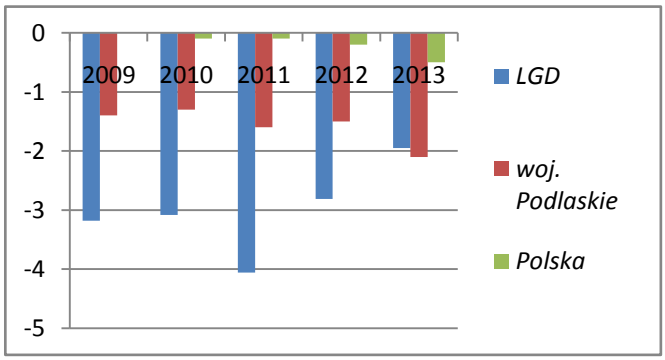

Wykres 2. Saldo migracji na 1000 osób w latach 2009-2013.
Opracowanie własne na podstawie danych GUS

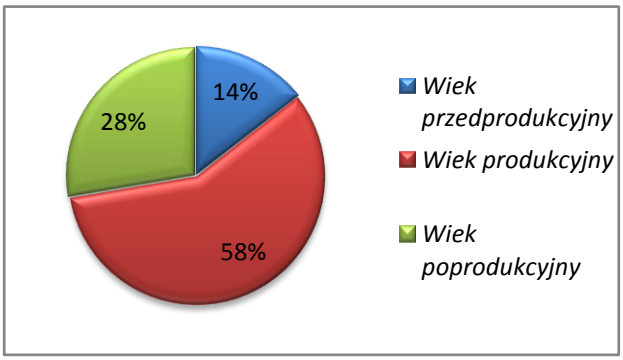

Wykres 3. Struktura wiekowa ludności obszaru LGD wg ekonomicznych grup wieku w 2013 roku.

Gminy charakteryzujące się najkorzystniejszą sytuacją, biorąc pod uwagę dodatnie saldo migracji na przestrzeni omawianych lat, to Bielsk Podlaski i Białowieża. Najgorsza sytuacja pod tym względem występuje w gminach Czeremcha, Boćki, Dubicze Cerkiewne i mieście Hajnówka.

Procesy demograficzne warunkują strukturę wiekową na obszarze LGD. Istotną zmienną jest struktura mieszkańców wg ekonomicznych grup wieku. W 2013 roku 14,4% mieszkańców obszaru LGD stanowiły osoby w wieku przedprodukcyjnym, 57,9% - w wieku produkcyjnym, zaś osoby w wieku poprodukcyjnym - 27,7%. Struktura wieku ludności wykazuje trend malejący w przypadku osób w wieku przedprodukcyjnym (liczba tych osób na przestrzeni lat 2009-2013 zmalała o 8,7%) oraz rosnący w przypadku osób w wieku produkcyjnym. W porównaniu do woj. podlaskiego i kraju w strukturze ludności obszaru LGD występuje znacznie większy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (o ok. 9%), a jednocześnie mniejszy procent osób w wieku przedprodukcyjnym. Analizując gminy obszaru LGD najgorzej sytuacja wygląda w gminach: Dubicze Cerkiewne, Orla i Czyże, gdzie osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowią zaledwie 10-12%, natomiast osoby w wieku poprodukcyjnym - około 40% ogółu społeczeństwa.

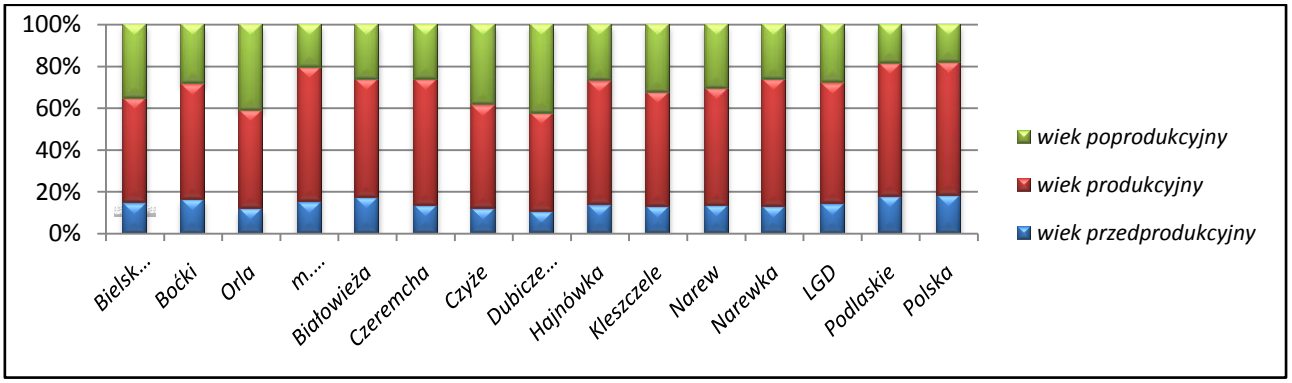

Wykres 4. Struktura mieszkańców gmin obszaru LGD wg ekonomicznych grup wieku w 2013 roku. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Powyżej omówione wskaźniki świadczą o szybkim starzeniu się społeczeństwa, dlatego w przyszłych latach trzeba spodziewać się wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Stawia to obszar LGD w niekorzystnym położeniu w aspekcie rozwoju zasobów pracy.

1.2 Określenie grup defaworyzowanych, wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem.

W LSR szczególny nacisk zostanie położony na wsparcie skierowane do osób/grup, które zostały zidentyfikowane na podstawie wyników zapisów analizy SWOT, danych pozyskanych z diagnozy społecznej ROPS, uwag i opinii zebranych od uczestników spotkań konsultacyjnych oraz z analizy przeprowadzonych badań własnych

w tym zakresie. W związku z powyższym interwencja LSR zostanie skierowana do następujących grup docelowych:

I. Grupy defaworyzowane:

1. Grupy defaworyzowane ***ze względu na dostęp do rynku pracy:***

a) ***osoby długotrwale bezrobotne*** *- problem bezrobocia jest jednym z głównych problemów występujących na obszarze LGD. Obszar LGD zamieszkuje 1463[4] osób długotrwale bezrobotnych, co stanowi około połowy wszystkich zarejestrowanych PUP. Bezrobocie długotrwałe jest uznawane za jeden z najpoważniejszych problemów na współczesnym rynku pracy. Najczęściej zagraża ono osobom o niskich kwalifikacjach niedopasowanych do rynku pracy, mało mobilnym, bez doświadczenia zawodowego.*

b) ***osoby bezrobotne powyżej 50 roku życia -*** *na obszarze LGD mieszka 862[5]osoby bezrobotnych w wieku 50+, co stanowi 30,7% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych. Jedną z przyczyn wpływających na poziom bezrobocia wśród osób w wieku 50+ są panujące stereotypy na temat starszych pracowników. W świetle tych przekonań tacy pracownicy postrzegani są jako osoby mniej elastyczne i mobilne, z niższą motywacją do szkoleń i podnoszenia kwalifikacji, a także braki w znajomości nowych technologii oraz języków obcych. Ze względu na ograniczenia wiekowe, i związane z tym częściej występujące problemy zdrowotne, nie każda oferta pracy może być skierowana do tych osób. Ponadto pracodawcy wolą zatrudniać młodsze osoby ze względu na obawy związane z zatrudnianiem starszych pracowników, którzy za kilka lat odejdą na emeryturę.*

c) ***osoby niepełnosprawne*** *- na obszarze LGD mieszka 290[6] osób niepełnosprawnych, co stanowi 12,7% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych z obszaru LGD. Podstawowym źródłem problemów tych osób są bariery edukacyjne i niski poziom wykształcenia. Niepełnosprawni nadal mają gorszy dostęp do edukacji, szczególnie edukacji wyższej, w porównaniu do ludzi sprawnych i w efekcie słabszy dostęp do rynku pracy. Inne bariery (z punktu widzenia pracodawców) to postrzeganie niepełnosprawnych jako niewydajnych pracowników, niekonkurencyjnych w stosunku do osób sprawnych, trudności, na jakie napotykają pracodawcy na drodze do uzyskania dofinansowania do tworzonego miejsca pracy. Brakuje także powszechnej mody na zatrudnianie niepełnosprawnych.*

d) ***osoby o niskich kwalifikacjach*** *- jak pokazują przemiany społeczno-gospodarcze ostatnich lat, osoby o niskich kwalifikacjach są rzadziej zatrudniane i w największym stopniu zagrożone bezrobociem. Ich sytuacja, w porównaniu z pracownikami średnio i wysoko wykwalifikowanymi, systematycznie się pogarsza.*

e) ***osoby młode do 35 roku życia*** *- Z danych GUS wynika, iż w strukturze wiekowej osób bezrobotnych z obszaru LGD najliczniejszą grupę stanowią osoby młode, w przedziale wiekowym od 25 do 34 – 1354 osób[7], co stanowi 48% wszystkich bezrobotnych zarejestrowanych w PUP. Powody dużego odsetka osób bez pracy, w szczególności osób młodych są różne, m.in.: brak doświadczenia zawodowego, brak dopasowania kompetencji do potrzeb pracodawców, brak rozbudowanej sieci społecznej pomagającej znaleźć atrakcyjne zatrudnienie czy też zbyt niskie zarobki dla osób bez doświadczenia, co zniechęca do wchodzenia na rynek pracy[8].*

f) ***kobiety -*** *obszar LGD zamieszkuje 1308[9] kobiet, co stanowi 46,6 % ogółu bezrobotnych. Są one często dyskryminowane na rynku pracy, czego oznaką jest segregacja zawodowa, według której kobiety nie nadają się do wykonywania niektórych zawodów. Ponadto czynniki takie jak prawna ochrona ich macierzyństwa i zatrudnienia, przysługujące im urlopy wychowawcze, czy luki w życiorysie zawodowym spowodowane zajściem w ciążę są dodatkową barierą.*

g) ***osoby bierne zawodowo*** *– często z powodu bezskutecznego poszukiwania pracy przez długi okres stają się beneficjentami pomocy społecznej, co w efekcie prowadzi do zjawisk określanych mianem „wyuczonej bezradności" oraz „upasywnienia". Dlatego też ważne jest zapewnienie wsparcia w ramach LSR właśnie tej grupie odbiorców, aby zapobiec powyższym zjawiskom i dać im możliwość powrotu na rynek pracy bądź zmobilizować do zmiany statusu na osobę bezrobotną. Przywrócenie na rynek pracy osób z tej grupy wymaga działań na znacznie szerszą skalę, niż szkolenie czy pośrednictwo pracy.*

Działania zaproponowane w ramach LSR powyższej grupie odbiorców posłużą podniesieniu poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia. Wspieranie przejścia od bezrobocia do zatrudnienia ma pomóc osobom będącym w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w uzyskaniu zatrudnienia. Zapewnione zostaną też działania ukierunkowane na tworzenie nowych miejsc pracy oraz rozwój przedsiębiorczości. Posłużą one podejmowaniu zatrudnienia, w tym także pracy na własny rachunek.

Wsparcie powyższych grup ze strony programu LEADER powinno pójść w kierunku rozszerzenia i wzbogacenia oferty warsztatów oraz szkoleń specjalistycznych, które wspomogą w aktywnym poszukiwaniu pracy i podniesieniu kompetencji pożądanych na obecnym rynku pracy oraz uczestnictwa w praktykach i stażach zawodowych. Źródłem finansowania tych inicjatyw może być Europejski Fundusz Społeczny (oś IX RPO WP na lata

[4] *dane z Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce i Bielsku Podlaskim, stan na 31.12.2013*
[5] *Ibidem*
[6] *Ibidem*
[7] *Ibidem*
[8] *http://rynekpracy.org/x/661600*
[9] *dane z Powiatowego Urzędu Pracy w Hajnówce i Bielsku Podlaskim, stan na 31.12.2013*

2014-2020) oraz Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (w ramach PROW na lata 2014 – 2020).

2. Osoby lub rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym - czyli osoby lub rodziny spełniające *wymogi „Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020". Około 10 % ogółu ludności zamieszkującej w gminach LGD korzysta ze środowiskowej pomocy społecznej. Statystyki OZPS pokazują wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej w latach 2009-2014 oraz prognozują, że w roku 2015 nastąpi wzrost liczby beneficjentów pomocy społecznej o kolejne 802 osoby w stosunku do roku 2014 dlatego w LSR należy podjąć interwencję skierowaną do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Można tu zastosować interwencję w ramach EFS z zakresu projektów służących aktywizacji społeczno-zawodowej, tj. Programy Aktywności Lokalnej, projekty z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej, projekty na rzecz wsparcia zatrudnienia i rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami w ramach WTZ, usługi opiekuńcze dla osób niesamodzielnych oraz usługi asystenckie dla osób z niepełnosprawnościami, działania skierowane do rodzin dysfunkcyjnych.* ***Podejmowane wobec tej grupy docelowej działania przyczynią się do ich usamodzielnienia, zmniejszenia zależności od instytucji pomocy, a w rezultacie zwiększą szansę na zatrudnienie i trwałe utrzymanie się na rynku pracy.***

II. Dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym oraz nauczyciele *- w tym dzieci niepełnosprawne i ze stwierdzonymi deficytami, które ze względu na swą niepełnosprawność/dysfunkcję mają ograniczony dostęp do edukacji przedszkolnej, a tym samym start w dorosłe życie. Liczba dzieci niepełnosprawnych z roku na rok rośnie[10], a miejsc w przedszkolach nie przybywa. Brakuje też przedszkoli odpowiednio przystosowanych do potrzeb niepełnosprawnych dzieci. Z związku z tym* ***mogą być realizowane projekty polegające na dostosowaniu istniejących miejsc wychowania przedszkolnego do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami oraz rozszerzenie oferty ośrodka wychowania o dodatkowe zajęcia zwiększające szanse edukacyjne w zakresie wyrównywania stwierdzonych deficytów u dzieci****. Istnieje też potrzeba wsparcia dzieci i młodzieży uczęszczającej do szkół podstawowych i gimnazjów, zwłaszcza z obszarów wiejskich, wynika z niedostatecznie rozwiniętej oferty edukacyjnej bądź utrudnionego dostępu do istniejącej oferty. Ma to swoje przyczyny m.in. w niewystarczających kompetencjach nauczycieli oraz brakach w wyposażeniu szkół szczególnie na terenach wiejskich.* ***W związku z tym konieczne staje się podjęcie działań mających na celu wsparcie na rzecz kształtowania i rozwijania u uczniów kompetencji kluczowych, doskonalenie umiejętności oraz kompetencji zawodowych nauczycieli oraz wsparcie na rzecz zwiększenia wykorzystania TIK w szkołach****.*

III. Organizacje pozarządowe *- zaangażowanie i wsparcie ze strony organizacji pozarządowych jest kluczowym czynnikiem do sukcesu lokalnych inicjatyw. Silną stroną organizacji pozarządowych jest ich bardzo dobra znajomość lokalnych problemów i lokalnej rzeczywistości (np. ograniczeń i możliwości społeczności lokalnych). Często reprezentują one bardziej praktyczne podejście do rozwiązywania problemów. Na terenie LGD "PB" zarejestrowanych jest 220 organizacji pozarządowych[11], jednakże niski ich odsetek wykazuje aktywność swej działalności. Spowodowane jest to często niskim potencjałem ludzkim jak i finansowym, co powoduje ograniczone możliwości realizacji lokalnych inicjatyw. Znikomy odsetek organizacji wykazuje się codzienną aktywnością, zatrudnieniem pracowników, czy też prowadzeniem działalności odpłatnej pożytku publicznego albo gospodarczej.* ***LSR winna zatem koncentrować się również na wsparciu tej grupy m.in. poprzez umożliwienie realizacji inicjatyw w ramach mechanizmu Projektów Grantowych w ramach PROW jak również poprzez preferencje w ramach osi IX RPO WP.***

IV. Lokalni przedsiębiorcy *- właściciele mikro i małych przedsiębiorstw, które dominują na obszarze LSR jednakże, jak wykazano w podrozdziale Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości podmioty te generują małą liczbę miejsc pracy (dominują firmy mikro).* ***LSR winna przewidzieć zatem bezpośrednią interwencję w formie dofinansowania do inwestycji - dotacje w ramach PROW 2014-2020, dzięki którym możliwe będzie rozwijanie prowadzonej działalności oraz wspieranie współpracy między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą.***

1.3. Edukacja Przedszkolna

Na obszarze LGD funkcjonuje 32 placówki wychowania przedszkolnego do których łącznie w roku 2015 uczęszcza 1164 dzieci. W tym zakresie obserwuje się niewielką tendencję wzrostową – w 2010r. do przedszkoli uczęszczało 1049. ***Przy takiej liczbie dzieci tylko jedno przedszkole w Hajnówce - Nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi jest ukierunkowane na przyjmowanie dzieci niepełnosprawnych.*** *Od 2015 r. funkcjonuje też Niepubliczne Przedszkole Specjalne w Hajnówce dla dzieci niepełnosprawnych gdzie obecnie uczęszcza 6 dzieci. Baza lokalowa dla takich dzieci jest więc niewystarczająco rozwinięta.*

[10] *Opisane w rozdziale III.1.3, str.21.*
[11] *Opisane w rozdziale III.4.1, str. 33.*

Co roku poradnie psychologiczno-pedagogiczne wydają orzeczenia i opinie o potrzebie specjalnego kształcenia dzieci. Tendencja jest rosnąca i corocznie przybywa dzieci z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego. Oprócz tego, dodatkowo dużo dzieci wymaga różnych form terapii z uwagi na opinie psychologiczno-pedagogiczne.

	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/ 2013	2014/2015
Orzeczenie	25	31	34	19	40
Opinia	0	3	4	3	8

Tabela 9. Liczba orzeczeń i opinii wydanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczną w Hajnówce. Źródło: dane uzyskane z poradni.

Na obszarze LGD w 2015r. do przedszkoli uczęszczało łącznie 32 dzieci niepełnosprawnych. W tym zakresie obserwuje się dużą tendencję wzrostową – w 2010r. do przedszkoli uczęszczało 9 dzieci niepełnosprawnych. Tendencja rosnąca szczególnie zauważana jest w przedszkolu z oddziałami integracyjnymi w Hajnówce. W chwili obecnej do tej jednostki uczęszcza 14 dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jednakże ta placówka nie jest wystarczająco przystosowana do potrzeb dzieci niepełnosprawnych i nie zapewnia warunków które pozwolą tym dzieciom lepiej funkcjonować i rozwijać się. Brakuje tam pomieszczeń oraz specjalistycznego wyposażenia (pomocy dydaktycznych). Po dokonaniu rozbudowy tej jednostki, możliwe by było przyjmowanie większej ilości dzieci, które dotychczas nie były objęte opieką przedszkolną lub uczęszczały do placówek niedostosowanych do takiego typu kształcenia.

Po planowanych zmianach w systemie oświaty (włączenie 6-ciolatków do systemu wychowania przedszkolnego) w przedszkolach pojawi się problem z objęciem wychowaniem przedszkolnym wszystkich chętnych dzieci, w tym niepełnosprawnych.

1.4. Edukacja na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum

Za edukację na poziomie podstawowym na obszarze LGD odpowiada 20 placówek szkolnych, z czego 5 znajduje się w mieście Hajnówka. W związku z zachodzącymi niekorzystnymi trendami demograficznymi w latach 2009-2013 nastąpił spadek uczniów w szkołach podstawowych o 10,5% (z 2884 do 2581). Tendencja spadkowa była wyższa niż w woj. podlaskim (8,5 %) i Polsce (3,7 %). Największy spadek liczby uczniów w badanym okresie wystąpił w gminie Białowieża (30,7 %).

Problem spadku liczby uczniów występuje również w szkołach gimnazjalnych. Na obszarze LGD znajduje się 17 gimnazjów, w tym 6 w mieście Hajnówka. W szkołach tych w 2013 roku kształciło się 1356 uczniów. W badanym okresie liczba uczniów zmniejszyła się o 27,1 %. Dynamika zmian jest szybsza niż w woj. podlaskim (19,5 %) i Polsce (14,8 %). Największy spadek uczniów gimnazjalistów w badanym okresie wystąpił w gminach Hajnówka, Narewka (po 41 %) oraz Dubicze Cerkiewne (40,4 %).

Jednym z podstawowych źródeł informacji mogących służyć ocenie efektywności systemu edukacyjnego są wyniki sprawdzianu na zakończenie nauki w szkole podstawowej oraz wyniki egzaminu gimnazjalnego.

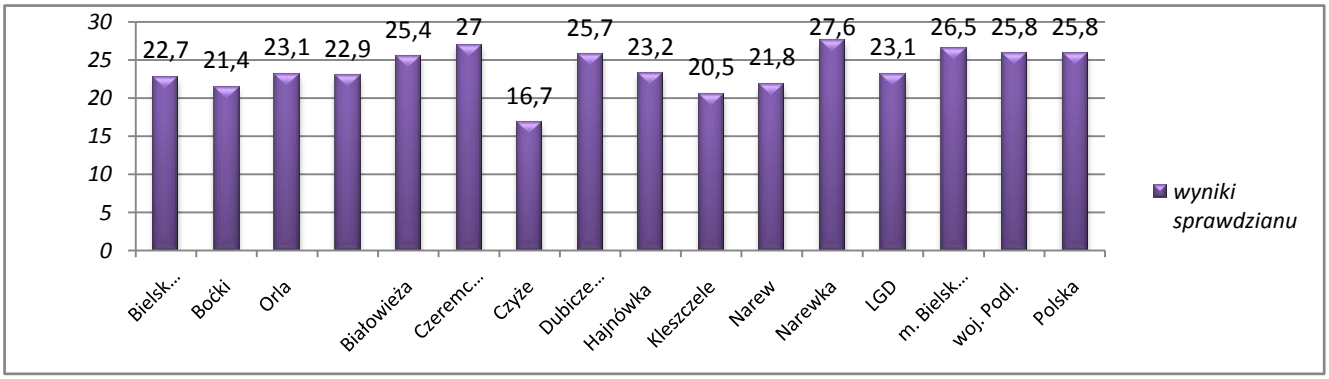

Wykres 4. Średnie wyniki sprawdzianu szóstoklasisty w gminach obszaru LGD w 2014 roku Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży

Zgodnie z danymi Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży w 2014 roku średni wynik sprawdzianu szóstoklasisty na obszarze LGD wyniósł 23,1 punktów, co jest niższej od średniej w kraju (25,8 pkt). Powyżej tego wyniku znalazły się szkoły podstawowe w gminach Narewka (27,6 pkt.), Dubicze Cerkiewne (25,7 pkt.). oraz Białowieża (25,4 pkt.).

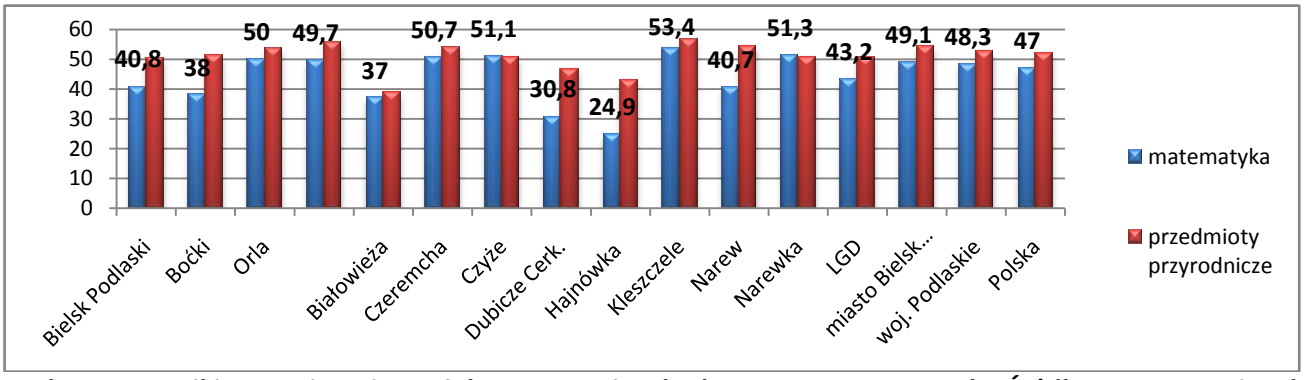

Wykres 5. Wyniki egzaminu gimnazjalnego w gminach obszaru LGD w 2014 roku Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży

Wyniki egzaminów gimnazjalnych osiągniętych w szkołach obszaru LGD zależą od grupy ocenianych przedmiotów. W przypadku przedmiotów humanistycznych – języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie średnia liczba punktów uzyskana w Polsce wyniosła odpowiednio 68 i 59 pkt. Wartości uzyskane przez gimnazjalistów z obszaru LGD w przypadku języka polskiego były niższe - 60,7 pkt, natomiast w przypadku historii i wiedzy o społeczeństwie zbliżone-57,9 pkt. Wyniki w przypadku przedmiotów ścisłych: matematyki i przedmiotów przyrodniczych były niższe od średniej w kraju, odpowiednio: 47 i 52 pkt., a na obszarze LGD odpowiednio 43,2 i 50,5 pkt.

Posiadane przez mieszkańców obszarów wiejskich kwalifikacje, niekiedy ich brak, stanowią jedną z ważniejszych barier do przezwyciężania bezrobocia i ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich. Osoby o niższym poziomie wykształcenia są mniej mobilne zawodowo i jednocześnie nie przejawiają aktywności w celu uzyskania pożądanych na rynku pracy kwalifikacji. U podstaw tego zjawiska leży zazwyczaj brak motywacji do dalszego kształcenia, jak również brak środków na dalsze kształcenie. Ułatwiając szerszy i atrakcyjniejszy dostęp do edukacji już od najmłodszych lat stawiamy na ***lepsze, wykształcone i aktywne społeczeństwo.***

2. Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości (w tym przedsiębiorczości społecznej), branż z potencjałem rozwojowym.

Obszar LGD charakteryzuje się specyficznymi warunkami w pewien sposób determinującymi możliwości rozwoju gospodarczego obszaru. Gminy LGD położone wzdłuż granicy z BY charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i duża lesistość przy jednoczesnym silnym wyróżnieniu lokalnych ośrodków – miasta Hajnówki i miejscowości gminnych. Pozostały obszar jest bardziej jednorodny, z podobną gęstością zaludnienia, lesistością i udziałem gruntów rolnych. Stąd też wnika specyfika gospodarki regionu charakteryzująca się silniejszym rozwojem obszarów położonych w sąsiedztwie miast powiatowych: Hajnówki, Bielska Podlaskiego i stref położonych przy przejściach granicznych drogowych i kolejowych, zaś słabszym na obszarach gmin z dużym poziomem lesistości.

2.1. Charakterystyka podmiotów gospodarki narodowej.

Dane rejestru REGON wykazują, iż na obszarze LGD na przestrzeni lat 2009-2013 zauważalny był trend wzrostowy w liczbie podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne). Liczba przedsiębiorstw zwiększyła się na przestrzeni tych lat o 165 podmiotów (4,75 %). ***W tym samym czasie w całym kraju liczba przedsiębiorstw zwiększyła się o 8,75 % zaś w województwie podlaski o 7,75 %, co wskazuje na znacznie słabszą dynamikę wzrostu w porównaniu z innymi obszarami regionu i kraju.*** *Najlepsza sytuacja wystąpiła na obszarze gminy wiejskiej Hajnówka, w której liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 19,74 % od z 228 w 2009r. do 273 w 2014. Dobra sytuacja występuje również na terenie gminy Boćki oraz na terenie gminy wiejskiej Bielsk Podlaski. W Gminie Boćki na przestrzeni tych lat liczba podmiotów zwiększyła się o 18,75 %, zaś w Gminie Bielsk Podlaski o 13,65 %. Najgorsza sytuacja przedstawia się w: Gminie Dubicze Cerkiewne, w której spadek nastąpił z 136 do 122, co stanowi 89,71 % stanu z 2009., oraz w Gminie Czeremcha z 140 w 2009r. do 116 w 2013 (82,86 % stanu z 2009 roku).*

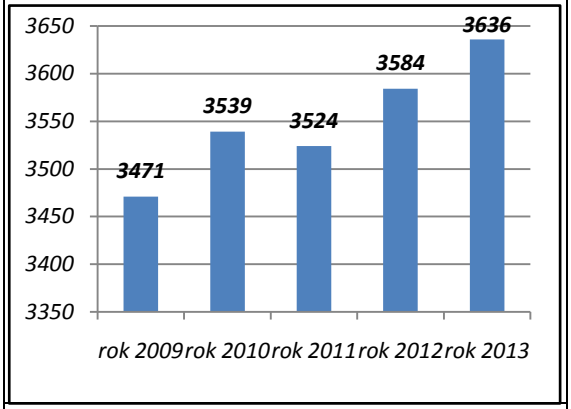

Wykres 6. Podmioty gospodarki narodowej (w liczbach bezwzględnych, bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) na obszarze LGD na przestrzeni 2009-2013 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

Wg raportu "Atrakcyjność inwestycyjna województwa i podregionów Polski 2013" opracowanym przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową we współpracy z Fundacją Konrada Adenauera, podregion łomżyński (w którym leży obszar LGD) wypadł niekorzystnie w porównaniu do innych podregionów w Polsce. ***W raporcie wg kategorii atrakcyjności podregionów dla działalności przemysłowej, usługowej oraz zaawansowanej technologicznie w 2013 roku wspomniany wyżej podregion uzyskał najniższe noty wśród innych dziewięciu podregionów.*** *Struktura prowadzonych działalności na przestrzeni omawianych lat była zbliżona. Nastąpił minimalny spadek liczby podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne w sferze rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, w przetwórstwie przemysłowym oraz handlu hurtowym i detalicznym. Korzystny trend zauważalny był w budownictwie, w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, z obsługą rynku nieruchomości oraz z opieką zdrowotną i pomocą społeczną.*

Z danych dotyczących liczby wyrejestrowanych podmiotów wynika iż najgorszym dla przedsiębiorców z terenu obszaru LGD był rok 2009, w którym wyrejestrowano 625 podmiotów.

W ujęciu szczegółowym, na obszarze LGD PB dostrzegalny jest ***dynamiczny rozwój branży zielarskiej i pszczelarstwa****, który podyktowany jest szerszym trendem krajowym –* ***rosnącym zapotrzebowaniem na produkty lokalne, nieprzetworzone i ekologiczne****. Ten poszerzający się rynek zbytu, obecny szczególnie w aglomeracjach, stwarza nowe możliwości zarobkowania dla mniejszych producentów. Jest to szansa dla wyróżniającej się wysoką jakością, produkcji spożywczej funkcjonującej na obszarze LGD PB (w tym przemysłu mleczarskiego, mięsnego i piekarskiego). Dla tak rozumianej branży spożywczej, ale i dla wielu innych, szansą w tym kontekście są nieodległe rynki zbytu w aglomeracjach – Białostockiej i stale wzrastającej – Warszawskiej.*

Analiza zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zgodnie z PKD wskazuje, iż na terenie obszaru LGD w 2013 roku podmioty głównie prowadziły działalność w handlu hurtowym i detaliczny - 22,65 % ogółu podmiotów oraz w przetwórstwie przemysłowym -16,16 % (łącznie firm branży usługowej zarejestrowanych było 1 266). Analiza przestrzenna wskazuje iż najwięcej podmiotów działających w tych sferach było w mieście Hajnówka (50,95 %), zaś spośród gmin wiejskich najwyższy udział był w gminie wiejskiej Hajnówka (8,06 %) i najniższy w gminie Czyże (1,79 %). Budownictwem zajmowało się 11,14 % ogółu podmiotów zaś rolnictwem, leśnictwem i łowiectwem - 8,09 % .

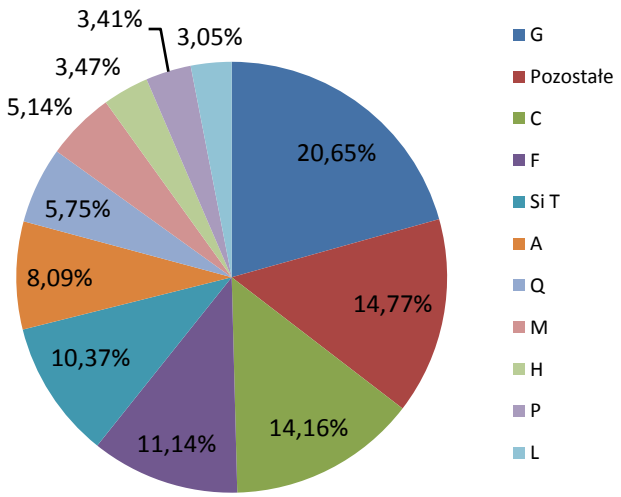

Podział na sekcje PKD 2007: A- Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, ***C- Przetwórstwo przemysłowe, F- Budownictwo, G- Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle,*** *H - Transport i gospodarka magazynowa, I- Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, K- Działalność finansowa i ubezpieczeniowa, L-Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, M- Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, P- Edukacja, Q- Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, R- Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją,* ***S-Pozostała działalność usługowa, T- Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby.***

Wykres 7. Struktura podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 na obszarze LGD w 2013 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL

2.2. Poziom rozwoju przedsiębiorczości

Poziom rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD, mierzony wskaźnikiem liczby podmiotów na tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym, ***jest zdecydowanie niższy niż przeciętnie w kraju (niemal o jedną trze-***

cią). *Pod tym względem LGD znajduje się również poniżej przeciętnej dla Podlasia (Tabela 10).Na przestrzeni omawianych lat na omawianym obszarze wskaźnik ten wzrósł niewiele, jedynie o 3,93, w województwie podlaskim 8,30, zaś w Polsce 14,70.* ***Wskazuje to na bardzo słabą dynamikę wzrostu wskaźnika w odniesieniu do województwa i kraju.*** *W 2013 roku a najwyższą wartość wskaźnika osiągnęła gmina Białowieża (156,3), Dubicze Cerkiewne (155,2), najniższym wskaźnikiem charakteryzuje się gmina Czeremcha (56,4), gmina Boćki (81,8) oraz gmina Narewka (79,1).*

Na obszarze LGD firm prowadzących działalność gospodarczą przez osoby fizyczne w 2013 roku było 2704, stanowiąc 74 % ogółu podmiotów gospodarki narodowej obszaru. Wskaźnik liczby osób prowadzących działalność na 1000 mieszkańców w tym roku wyniósł 39. Najwyższy wskaźnik osiągnęła gmina Białowieża (62), miasto Hajnówka (61) oraz gmina wiejska Hajnówka (53). Najmniej tego typu przedsiębiorstw działało w gminach Czyże i Orli (wskaźnik wynosił 28), oraz Narew i Narewka (wskaźnik na 1000 mieszkańców- 32).

Tabela 10. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2013r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym							
Jednostka terytorialna	***2009 r.***	***2010 r.***	***2011 r.***	***2012 r.***	***2013 r.***	*Zmiana 2009-2013*	
						liczbowa	**%**
obszar LGD	***97,52***	***95,15***	***94,56***	***98,52***	***101,45***	***3,93***	***4,03 %***
Bielsk Podlaski	*79,3*	*75,3*	*80,7*	*83,8*	*86,8*	*7,50*	*9,46 %*
Boćki	*68,3*	*67,5*	*75,2*	*75,6*	*81,8*	*13,5*	*19,77 %*
Orla	*94,5*	*99,2*	*91,7*	*99,1*	*102,6*	*8,10*	*8,57 %*
Hajnówka gm. m.	*111,3*	*115,4*	*116,2*	*119*	*121,1*	*9,80*	*8,81 %*
Białowieża	*141,6*	*153,1*	*148,6*	*150,3*	*156,3*	*14,70*	*10,38 %*
Czeremcha	*67,5*	*60,7*	*57,5*	*55,9*	*56,4*	*-11,10*	*-16,44 %*
Czyże	*74*	*68,8*	*70,4*	*79,9*	*82,9*	*8,90*	*12,02 %*
Dubicze Cerkiewne	*169,8*	*158,8*	*143,8*	*153*	*155,2*	*-14,60*	*-8,60 %*
Hajnówka gm. w.	*97,7*	*104,1*	*104,6*	*109,8*	*117,2*	*19,50*	*19,96 %*
Kleszczele	*101,8*	*91,1*	*96,4*	*97,4*	*94,6*	*-7,20*	*-7,07 %*
Narew	*80,2*	*74,5*	*77*	*82,9*	*83,4*	*3,20*	*3,99 %*
Narewka	*84,2*	*73,3*	*72,6*	*75,5*	*79,1*	*-5,10*	*-6,06 %*
województwo podlaskie	***118,8***	***120,1***	***120***	***124,1***	***127,1***	***8,30***	***6,99 %***
Polska	***152***	***157,5***	***156,4***	***161,6***	***166,7***	***14,70***	***9,67 %***

Tabela 11. Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w rejestrze REGON na 1 000 mieszkańców w 2013r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców							
Jednostka terytorialna	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***	***2013***	***Zmiana 2009-2013***	
						Liczbowa	***%***
obszar LGD	***38***	***37***	***37***	***38***	***39***	***1***	***2,61 %***
Bielsk Podlaski	*29*	*29*	*30*	*32*	*34*	*5*	*17,24 %*
Boćki	*28*	*28*	*32*	*32*	*36*	*8*	*28,57 %*
Orla	*26*	*28*	*24*	*26*	*28*	*2*	*7,69 %*
Hajnówka gm. m.	*61*	*60*	*60*	*61*	*61*	*0*	*0,00 %*
Białowieża	*61*	*65*	*63*	*62*	*62*	*1*	*1,64 %*
Czeremcha	*30*	*26*	*24*	*23*	*23*	*-7*	*-23,33 %*
Czyże	*24*	*22*	*23*	*27*	*28*	*5*	*16,67 %*
Dubicze Cerkiewne	*55*	*50*	*42*	*46*	*48*	*-7*	*-12,73 %*
Hajnówka gm. w.	*41*	*46*	*47*	*49*	*53*	*12*	*29,27%*
Kleszczele	*36*	*33*	*35*	*35*	*34*	*-2*	*-5,56%*
Narew	*32*	*29*	*29*	*31*	*32*	*0*	*0,00 %*
Narewka	*36*	*31*	*29*	*29*	*32*	*-4*	*-11,11 %*

województwo podlaskie	***60***	***61***	***60***	***62***	***63***	***3***	***5,00%***
Polska	***74***	***76***	***75***	***76***	***77***	***3***	***4,05 %***

Pod względem struktury wielkościowej przedsiębiorstw jednoznacznie w Polsce dominują firmy zatrudniające do 9 osób. Na obszarze LGD w 2013 roku stanowiły one 95,32 % ogółu podmiotów. *Łącznie małych firm zarejestrowanych było 3 466. Przedsiębiorstwa zatrudniające pomiędzy 10 a 49 pracowników stanowiły udział jedynie w 3,63 % (132 firmy), między 50-249 osób 0,99 % (36 firm). Działały również 2 duże przedsiębiorstwa zatrudniające od 250 do 1000 pracowników. W 2013 roku najwięcej firm zatrudniających do 49 osób działało w mieście Hajnówka, było ich 1 650. Wśród gmin wiejskich najwyższy udział przedsiębiorstw zatrudniających do 10 osób miała gmina Bielsk Podlaski (299 podmiotów)oraz gmina Hajnówka (266), zaś od 10 do 49 pracowników gmina Białowieża(11), gmina Narewka (10) oraz gmina Narew(8).*

Tabela 12. Struktura wielkości podmiotów gospodarczych na obszarze LGD w 2009 r. i 2013 r. Źródło : opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Jednostka terytorialna	***ogółem***		***0 - 9***		***10 - 49***		***50 - 249***		***250 i więcej***	
	2009	***2013***	***2009***	***2013***	***2009***	***2013***	***2009***	***2013***	***2009***	***2013***
Bielsk Podlaski	*271*	*308*	*262*	*299*	*9*	*7*	*0*	*2*	*0*	*0*
Boćki	*176*	*209*	*170*	*201*	*6*	*7*	*0*	*1*	*0*	*0*
Orla	*136*	*141*	*125*	*133*	*11*	*8*	*0*	*0*	*0*	*0*
Hajnówka gm. m.	*1584*	*1672*	*1491*	*1591*	*75*	*59*	*17*	*21*	*1*	*1*
Białowieża	*210*	*203*	*190*	*187*	*15*	*11*	*5*	*5*	*0*	*0*
Czeremcha	*140*	*116*	*135*	*112*	*4*	*2*	*1*	*2*	*0*	*0*
Czyże	*85*	*92*	*79*	*88*	*6*	*4*	*0*	*0*	*0*	*0*
Dubicze Cerkiewne	*136*	*122*	*133*	*119*	*3*	*3*	*0*	*0*	*0*	*0*
Hajnówka gm. w.	*228*	*273*	*218*	*266*	*9*	*6*	*1*	*1*	*0*	*0*
Kleszczele	*149*	*141*	*140*	*133*	*8*	*7*	*1*	*1*	*0*	*0*
Narew	*171*	*174*	*160*	*164*	*8*	*8*	*2*	*1*	*1*	*1*
Narewka	*185*	*185*	*175*	*173*	*8*	*10*	*2*	*2*	*0*	*0*
obszar LGD	***3471***	***3636***	***3278***	***3466***	***162***	***132***	***29***	***36***	***2***	***2***

Największa grupa zakładów na obszarze LGD związana jest z branżą przetwórstwa drewna oraz branżą przemysłu maszynowego. Wśród podmiotów branży hotelarskiej istnieją marki, które są bardzo dobrze rozpoznawalne. Największymi podmiotami gospodarczymi w powiecie są:

- *w branży maszynowej: Pronar sp. Z o.o. w Narwi, Zakłady Maszynowe Hamech Sp. z o. o., MODERATOR SP. Z O.O. w Hajnówce; Narmet. PPH. Ms Technika Grzewcza S.C. w Hajnówce*
- *w branży drzewnej: Fabryka Mebli Forte S.A. Oddział w Hajnówce; Zakład Stolarstwa Ogólnego "Kon-Stol" w Hajnówce ; PPUH Itap S.C w Hajnówce.; Drewexpol Spółka z o.o. w Kleszczelach; Nasycalnia Podkładów w Czeremsze; Parkiety Olga Hajnówka; IKEA Industry Poland Sp. z o.o. oddział Orla; Delta w Giżycku Zakład Produkcyjny w Szczytach N., Arino House Sp. z o.o. w Hajnówce, Was-Bel sp. j. ZPHU. w Zwodzieckiem*
- *w branży spożywczej: Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce, RUNO sp. z o.o. w Hajnówce, "SPOŁEM" Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Hajnówce*
- *w branży hotelarskiej: Best Western Hotel Żubrówka Iwa sp. z o.o. w Białowieży, Pensjonat Sioło Budy w Budach, Ośrodek Wypoczynkowy "Ptasia Osada" w Ploskach, Dworek Cztery Pory Roku w Pilikach, Zajazd Zagłoba w Ploskach , Hotel "Białowieski" Conference, Wellness & SPA w Białowieży*
- *w branży chemicznej: Gryfskand Sp. z o.o. Zakład produkcji węgli aktywnych do oczyszczania wody w Hajnówce*
- *w branży leśnej: Nadleśnictwo Browsk, Białowieża i Hajnówka, Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży, Białowieski Park Narodowy w Białowieży*

2.3. Struktura własnościowa

W strukturze własnościowej na obszarze LGD w 2013 roku analogicznie jak w strukturze krajowej dominowała własność prywatna, a w niej osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (97,37 % ogółu pod-

miotów). Wskaźnik spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego na 10 000 mieszkańców na obszarze LGD wyniósł 3,66, wypadając stosunkowo nisko na tle woj. podlaskiego (5,61) oraz Polski (20,48).
W 2013 roku spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego stanowiły 16,64 % spółek handlowych, na obszarze LGD funkcjonowały 22 takie firmy. Stanowiły one zaledwie 3,28 % ogółu spółek handlowych woj. podlaskiego zaś w odniesieniu do obszaru LGD stanowiły 0,61 % ogółu podmiotów ogółem oraz 0,64 % sektora prywatnego. Spółki te skupiały się głównie w mieście Hajnówka (7), wśród gmin wiejskich w gminie Narewka było ich 4, Białowieża - 3, Kleszczele, Narew - 2, na pozostałych gminach znajdowały się po 1 spółce handlowej z udziałem kapitału zagranicznego.

2.4. Przedsiębiorczość społeczna

Przedsiębiorczość społeczna jest szczególnym rodzajem przedsiębiorczości, która w ostatnich latach staje się coraz bardziej zauważalna. Termin ten jest jednym ze sposobów określenia działalności gospodarczej, która łączy w sobie cele społeczne i ekonomiczne. Podmiotami zaliczanymi do przedsiębiorczości społecznej są między innymi: stowarzyszenia prowadzące działalność gospodarczą, fundacje prowadzące działalność gospodarczą, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjne, nie działające w celu osiągnięcia zysku, spółdzielnie pracy, spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej oraz centra integracji społecznej

Spośród wymienionych wyżej form przedsiębiorczości na obszarze LGD występują jedynie organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą. ***Z danych LGD wynika, iż takich podmiotów na obszarze LGD funkcjonuje 10. Stanowi to 6,7% wszystkich organizacji pozarządowych działających na obszarze LGD.*** *Przykładem takich podmiotów przedsiębiorczości społecznej są: Lokalna Organizacja Turystyczna "Region Puszczy Białowieskiej" oraz Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska.*

2.5. Charakterystyka branży turystycznej

Baza noclegowa na obszarze LGD PB jest bogatą siecią obiektów o różnym standardzie. W przestrzeni turystycznej LGD funkcjonuje 63 obiekty noclegowe oraz 258 kwatery agroturystyczne. Najwięcej kwater agroturystycznych znajduje się na terenie gmin: Białowieża (95), Narewka (65), Hajnówka (32) - stanowiąc 74,42 % ogółu kwater. Najmniej kwater agroturystycznych działa w gminie Orla (1), Bielsk Podlaski (2), Czyże (3) i Boćki (3). W 2013 roku z noclegów na terenie LGD skorzystało 51 129 turystów, w tym 45 779 Polaków i 5 350 turystów zagranicznych.

Wskaźnik liczby osób korzystających z noclegów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców na obszarze LGD w 2013 wyniósł 851, wypadając wysoko na tle Polski (608) oraz w województwa podlaskiego (497). Liczba miejsc noclegowych w obiektach noclegowych w latach 2009-2013 wzrosła o około 61 %. *Oferowały one 2152 miejsc noclegowych. Największa baza noclegowa znajduje się w gminie Białowieża - 31 obiektów oferujących 1350 miejsc noclegowych. Wynika to z faktu, iż w tej gminie generuje się największy ruch turystyczny z obszaru LGD. Udział turystów krajowych na terenie tej gminy w 2013 r. stanowił 86,93 % ogółu odwiedzających obszar LGD, zaś turystów zagranicznych aż 97,70 %. Rozwiniętą bazę noclegową posiada również gmina Dubicze Cerkiewne, posiadając 12 obiektów noclegowych oferujących 264 miejsc (udział turystów krajowych stanowił 3,65% ogółu odwiedzających oraz turystów zagranicznych- 0,04 %). Gmina Bielsk Podlaski mimo, iż posiada jedynie 4 obiekty w swojej ofercie, ma aż 246 miejsc noclegowych (udział turystów krajowych stanowił 2,65% ogółu odwiedzających, turystów zagranicznych- 0,90 %).*

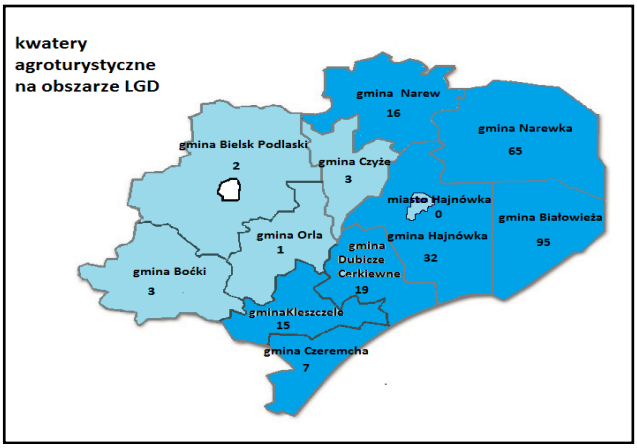

Ryc.4. Kwatery agroturystyczne w poszczególnych gminach obszaru LGD (stan na 2015 r.)

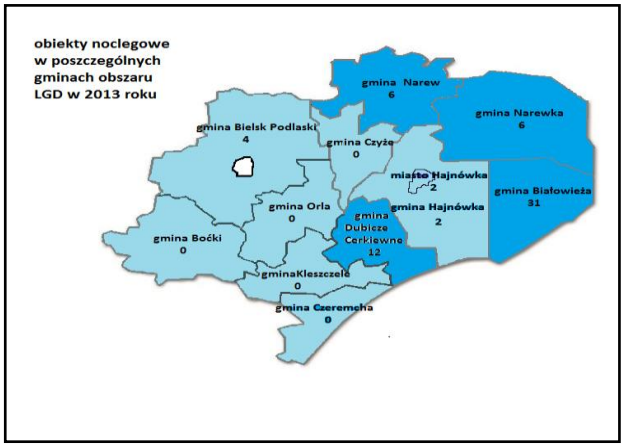

Ryc.5. Obiekty noclegowe w poszczególnych gminach obszaru LGD w 2013 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gminnych ewidencji

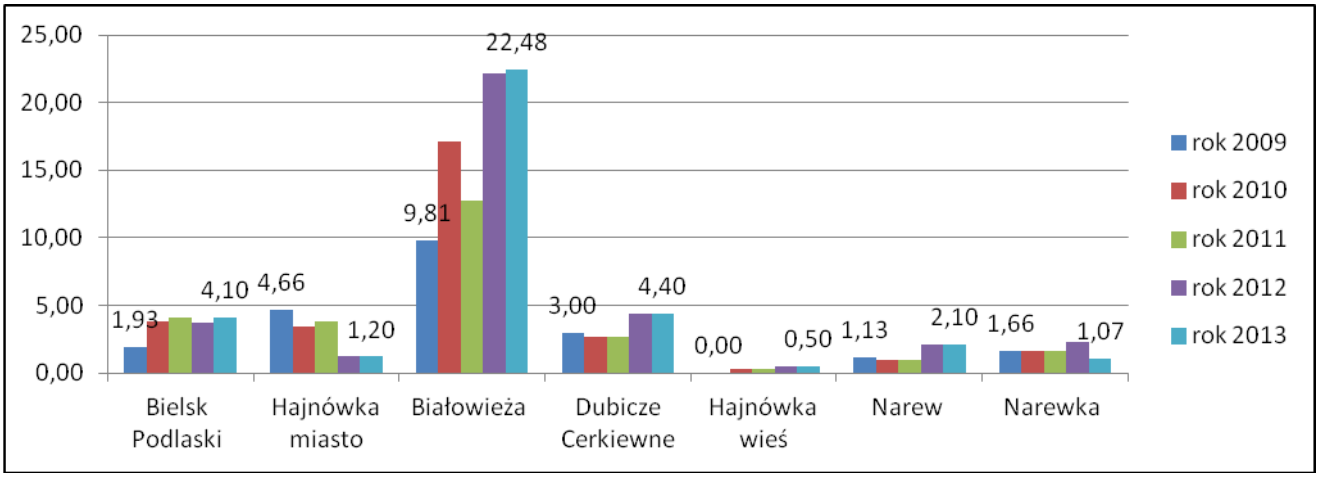

Wykres 8. Zasoby noclegowe na 1000 mieszkańców na obszarze LGD w latach 2009-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Tabela 13. Liczba miejsc noclegowych na obszarze LGD w latach 2009-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Jednostka terytorialna	2009	2010	2011	2012	2013
Bielsk Podlaski	116	226	246	222	246
Hajnówka	280	205	228	72	72
Białowieża	589	1030	768	1332	1350
Dubicze Cerkiewne	180	160	160	264	264
Hajnówka	0	16	16	30	30
Narew	68	60	60	126	126
Narewka	100	100	100	140	64
obszar LGD	**1 333**	**1 797**	**1 578**	**2 186**	**2 152**

Tabela 14. liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 mieszkańców w latach 2009-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Jednostka terytorialna	2009	2010	2011	2012	2013
Białowieża	360,15	502,10	485,03	614,64	749,60
Bielsk Podlaski	8,72	20,91	33,63	35,94	21,01
Dubicze Cerkiewne	31,75	22,64	23,89	28,19	27,85
Hajnówka	0,00	2,36	1,83	2,78	3,43
Narew	5,51	5,11	6,34	16,20	11,35
Narewka	6,31	9,97	10,29	11,32	9,59
m. Hajnówka	106,47	124,52	72,44	32,78	28,40

Największą ofertą noclegową dysponuje gmina Białowieża, w której funkcjonują 4 hotele, oferujące 614 miejsc noclegowych, 9 obiektów w kategorii pensjonaty, zajazdy i apartamenty. Największy hotel Żubrówka w swojej ofercie posiada 250 miejsc. Jest to obiekt nadający się do wypoczynku rodzinnego, idealny do organizacji konferencji. W obiekcie znajduje się centrum Odnowy Biologicznej, Białowieskie Termy, 4 sale konferencyjne na 500 osób. Hotel Białowieski dysponuje 152 miejscami noclegowymi oraz 5 salami konferencyjnymi (łącznie na 370 osób). Oferuje pełen wachlarz zabiegów SPA, basen, strefę saun, zewnętrzne jacuzzi.

Na terenie obszaru LGD funkcjonuje około 65 obiektów gastronomicznych. Największa oferta znajduje się w Białowieży (około 17 obiektów) oraz w Hajnówce (około 24). Bogatą bazę gastronomiczną w Białowieży tworzą restauracje samodzielne jak i restauracje działające przy hotelach. Dużą bazą gastronomiczną posiada m.in. Centrum Intergracyjno-Wypoczynkowe Ostoja Pasibrzuch, Karczma Osocznika w Budach, Restauracja "STOCZEK 1929". Obiekty te oferują głównie dania kuchni regionalnej charakterystyczne dla naszego obszaru.

Na obszarze LGD funkcjonuje około 18 biur turystycznych. Świadczą usługi m.in. w zakresie organizacji wycieczek z przewodnikiem, przejazdy bryczkami, kuligi, ogniska, usługi w zakresie rezerwacji wyżywienia i noclegów. Zajmują się wypożyczaniem sprzętów turystycznych, informacją turystyczną, wytyczaniem oraz

znakowanie szlaków turystycznych.

Obszar LGD jest idealnym miejscem do wypoczynku. Sieć szlaków turystycznych pozwala dotrzeć do najbardziej urokliwych puszczańskich zakątków. ***Jednak z punktu widzenia obszaru LGD PB jako całości, rozwój infrastruktury turystycznej jest niedostateczny i nie tworzy ona spójnego układu.***

Głównym walorem turystycznym tego regionu jest Białowieski Park Narodowy, który jest najstarszym polskim parkiem narodowym. W skład parku wchodzą Rezerwat Pokazowy Żubrów w którym żyją żubry, łosie, jelenie, sarny, dziki, wilki i rysie, Muzeum Przyrodniczo- Leśne prezentujące zbiory przyrodnicze z dziedziny zoologii, botaniki, historycznego użytkowania Puszczy, Park Pałacowy, na terenie którego mieści się m.in. najstarszy budynek w Białowieży – drewniany Dworek Gubernatora oraz Obręb Ochronny.

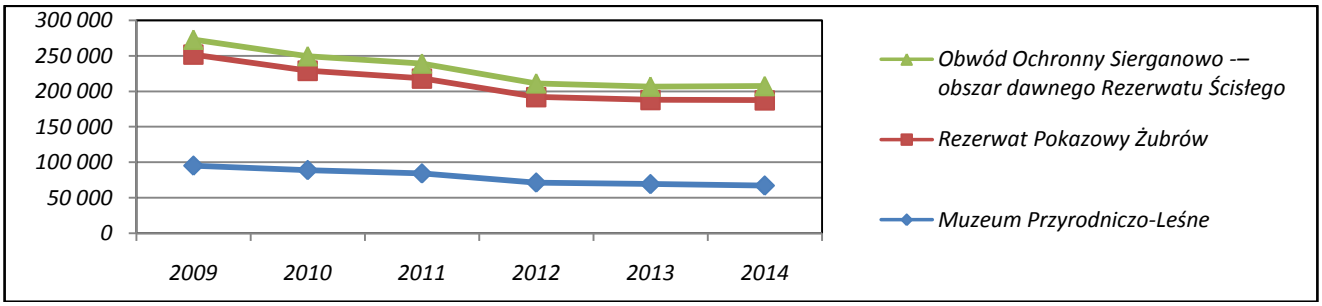

Wykres 9. Ruch turystyczny w obiektach BPN udostępnianych turystycznie (lata 2009-2013) na podstawie sprzedanych biletów wstępu. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Białowieskiego Parku Narodowego

Liczba turystów odwiedzających obiekty BPN na przestrzeni lat 2009-2012 znacząco zmalała, zaś w kolejnych trzech latach utrzymywała się na zbliżonym poziomie. Jednakże z danych udostępnionych przez BPN wynika, iż frekwencja w 2015 roku jest już wyższa niż w roku ubiegłym. Dane z kwartałów I-III 2015 roku przedstawiają się korzystniej niż dane z analogicznego okresu 2014 roku.

Szansą dla obszaru jest rosnąca moda na aktywne, zdrowe spędzanie czasu jednak warunkiem wykorzystania tej szansy jest budowa i promocja kompleksowej oferty. Podobnie, rozwija się też rynek dla usług turystyki rehabilitacyjnej i leczniczej - w tym wypadku ważna jest nie tylko kompleksowość oferty, ale też jej elementy specjalistyczne (usługi prozdrowotne itp.). Obecnie obszar LGD nie ma jeszcze wyrobionej tego rodzaju specjalizacji.

Niecodzienne atrakcje regionu pozwolą cieszyć się urokami Puszczy Białowieskiej, a szczególnie organizowaną przez Lasy Państwowe przejazdem kolejką wąskotorową do osady Topiło lub wycieczka kolejową drezyną napędzaną siłą mięśni przez pasażerów. Równie interesujące miejsca do wypoczynku to m.in. zbiorniki wodne na Siemianówce, Repczycach i Bachmatach, w których można powędkować oraz uprawiać sporty wodne. Obszar LGD, to też miejsce sprzyjające aktywnemu wypoczynkowi. Wypożyczalnie sprzętu turystyczno-rekreacyjnego są zlokalizowane przy gminnych ośrodkach sportu i rekreacji, hotelach, kwaterach agroturystycznych, biurach turystyki, pensjonatach a w swojej ofercie posiadają: rowery, sprzęt do nordic walking, narty biegowe i kajaki. ***Zaplecze rekreacyjno-sportowe na obszarze LGD PB zapewnione jest m.in. przez boiska-orliki, siłownie na świeżym powietrzu i ścieżki rekreacyjne. Ważnym elementem oferty jest pływalnia i park wodny.***

3. Opis rynku pracy (poziom zatrudnienia i stopa bezrobocia - liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym, charakterystyka grup pozostających poza rynkiem pracy).

3.1. Poziom i struktura zatrudnienia

Jedną z istotnych kwestii, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD, jest poziom zatrudnienia. W analizowanym okresie (2009 – 2013) liczba pracujących (na 1000 osób) na obszarze LGD utrzymywała się na podobnym poziomie, wykazując nieznaczne wahania. Wskaźnik w 2009 roku wynosił 148 osoby, natomiast w 2013 - 154 osób. Wskaźnik liczby pracujących na 1000 ludności na obszarze LGD jest niższy niż w woj. podlaskim i w kraju. Najwyższym wskaźnikiem zatrudnienia charakteryzują się gminy Narew i Białowieża, natomiast najniższym - Czyże, Boćki, Bielsk Podlaski i Dubicze Cerkiewne.

Tabela 15. Pracujący na 1000 ludności w gminach LGD Puszcza Białowieska w latach 2009-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

	2009	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*
Bielsk Podlaski	*27*	*29*	*35*	*43*	*47*

Boćki	*32*	*33*	*35*	*37*	*39*
Orla	*56*	*75*	*142*	*165*	*174*
m. Hajnówka	*212*	*206*	*206*	*208*	*211*
Białowieża	*265*	*299*	*277*	*268*	*266*
Czeremcha	*143*	*139*	*131*	*120*	*109*
Czyże	*31*	*30*	*21*	*22*	*29*
Dubicze Cerkiewne	*52*	*47*	*49*	*50*	*50*
Hajnówka	*76*	*145*	*134*	*78*	*79*
Kleszczele	*89*	*95*	*81*	*89*	*81*
Narew	*352*	*359*	*404*	*388*	*376*
Narewka	*192*	*201*	*199*	*189*	*163*
LGD	***148***	***154***	***158***	***155***	***154***
woj. Podlaskie	*174*	*174*	*175*	*173*	*176*
Polska	*223*	*223*	*224*	*223*	*226*

Poniższa tabela przedstawia liczbę osób pracujących w każdej z gmin obszaru LGD z podziałem na płeć[12]. Z danych tych wynika, iż na przestrzeni badanych lat na obszarze LGD nieznacznie zwiększyła się liczba pracujących osób, natomiast wśród zatrudnionych przeważają mężczyźni. Większa liczba pracujących kobiet występuje w gminach Czyże (82 %), Boćki, Białowieża, Kleszczele i mieście Hajnówka. Z kolei znacząca przewaga pracujących mężczyzn występuje w gminie Narew, co ma związek z funkcjonowaniem w tej gminie zakładu produkującego maszyny rolnicze PRONAR, który daje zatrudnienie wielu osobom/mężczyznom.

Tabela 16. Liczba pracujących wg płci w latach 2009 i 2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Jednostka terytorialna	*2009*			*2013*		
	ogółem	*kobiety*	*mężczyźni*	*ogółem*	*kobiety*	*mężczyźni*
Bielsk Podlaski	*196*	*102*	*94*	*329*	*109*	*220*
Boćki	*153*	*113*	*40*	*181*	*131*	*50*
Orla	*179*	*97*	*82*	*509*	*148*	*361*
m. Hajnówka	*4586*	*2516*	*2067*	*4548*	*2516*	*2032*
Białowieża	*665*	*404*	*261*	*611*	*365*	*246*
Czeremcha	*503*	*192*	*311*	*372*	*141*	*231*
Czyże	*75*	*54*	*21*	*65*	*53*	*12*
Dubicze Cerkiewne	*93*	*42*	*51*	*83*	*43*	*40*
Hajnówka	*318*	*131*	*187*	*311*	*138*	*173*
Kleszczele	*248*	*129*	*119*	*221*	*123*	*98*
Narew	*1381*	*257*	*1124*	*1409*	*272*	*1137*
Narewka	*717*	*282*	*435*	*624*	*241*	*383*
LGD	***9114***	***4319***	***4792***	***9263***	***4375***	***5116***

3.2. Poziom i struktura bezrobocia

Jedną z istotnych kwestii, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD, jest poziom i struktura bezrobocia. W analizowanym okresie (2009 – 2013) liczba osób bezrobotnych na obszarze LGD utrzymywała się na podobnym poziomie, wykazując nieznaczną tendencję wzrostową. W 2009 roku zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy w Hajnówce i Bielsku Podlaskim było łącznie 2762 osoby, natomiast w 2013 - 2809 osób. ***Bezrobocie najniższe było w 2011 roku i od tej pory stale wzrasta, jednakże dynamika wzrostu jest znacznie wolniejsza niż w woj. podlaskim i Polsce.***

Największy problem bezrobocia występuje w gminach Białowieża, Czeremcha, Narew i Narewka – jest znacząco wyższy niż wskaźnik dla kraju i województwa. Najkorzystniej sytuacja pod tym względem kształtuje się w gminie Czyże. ***Jednakże w znacznej części gmin LGD, ze względu na dominację terenów rolniczych, oficjalny wskaźnik może nie oddawać faktycznej sytuacji na rynku pracy. Należy pamiętać, że w gminach typowo wiejskich występuje problem bezrobocia ukrytego. Są nim członkowie rodzin posiadaczy małych i***

[12] *Nie są tu uwzględnione osoby zatrudnione w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osoby pracujące w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchowni oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób.*

średnich gospodarstw rolnych, którzy tylko pomagają gospodarzom (najczęściej rodzicom) pracując na własne utrzymanie. *Wskaźnik bezrobocia (iloraz liczby osób bezrobotnych do liczby ludności w wieku produkcyjnym) na obszarze LGD w 2013 roku wyniósł 8,1. w woj. podlaskim - 9,3, w Polsce - 8,8).*

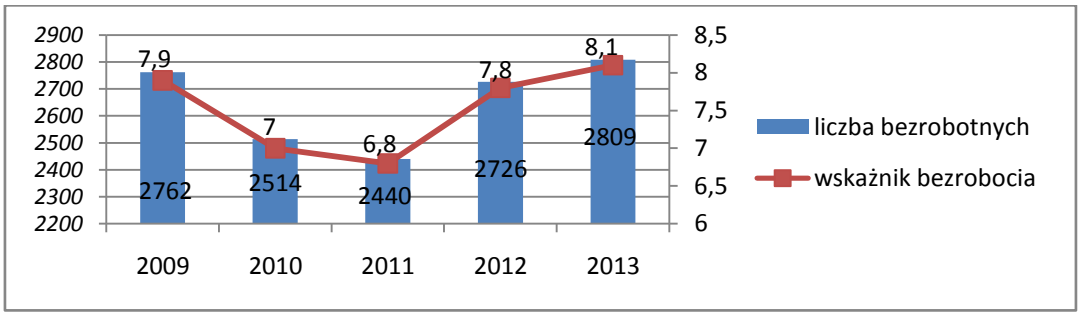

Wykres 10. Liczba osób bezrobotnych i wskaźnik bezrobocia na obszarze LGD w latach 2009-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

W 2013 roku na obszarze LGD wśród osób bezrobotnych większy był odsetek kobiet. Tendencja ta zbieżna jest z sytuacją występującą w Polsce. W ujęciu przestrzennym odsetek bezrobotnych kobiet przeważa nad udziałem bezrobotnych mężczyzn w gminach Orla, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne i Hajnówka. Kobiety przegrywają konkurencję z mężczyznami ze względu na przywileje socjalne i mniejszą, zdaniem pracodawców, ich dyspozycyjność. Będąc zaś bezrobotnymi są one dodatkowo dyskryminowane pod względem oferowanych miejsc pracy i zarobków oraz dłużej pozostają bezrobotne.

Tabela 17. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (w %) w gminach LGD "PB" w latach 2009 i 2013. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina	2009			2013		
	ogółem	kobiety	mężczyźni	ogółem	kobiety	mężczyźni
Bielsk Podlaski	5,4	6,3	4,7	6,6	7,3	6,1
Boćki	2,9	3,5	2,5	5,8	7,5	4,5
Orla	7,8	9,0	7,0	9,1	11,6	7,4
Hajnówka gm. m.	8,7	7,8	9,6	7,8	7,8	7,8
Białowieża	10,0	8,1	11,2	11,2	9,1	12,8
Czeremcha	10,7	11,1	10,3	10,8	12,4	9,5
Czyże	4,5	4,0	4,9	4,1	3,5	4,4
Dubicze Cerkiewne	9,0	8,0	9,7	7,9	9,8	6,5
Hajnówka gm. w.	6,4	7,0	6,0	7,1	7,8	6,6
Kleszczele	8,7	7,0	9,9	8,9	8,9	8,9
Narew	8,9	8,4	9,3	10,3	10,4	10,2
Narewka	9,6	10,5	9,0	10,2	10,3	10,2
LGD	**7,9**	**7,6**	**8,1**	**8,1**	**8,5**	**7,8**
Podlaskie	8,1	7,8	8,4	9,3	9,0	9,6
Polska	7,7	8,2	7,2	8,8	9,5	8,2

Tabela 18. Liczba bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w gminach LGD w latach 2010-2014. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Hajnówce i Bielsku Podlaskim

Gmina	osoby bezrobotne					w tym osoby długotrwale bezrobotne				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Bielsk Podlaski	207	197	187	234	209	107	111	103	119	115
Boćki	95	105	121	147	129	41	59	64	74	81
Orla	104	99	121	125	92	59	55	61	64	61
m. Hajnówka	1061	1016	1182	1075	834	499	502	527	545	433
Kleszczele	114	108	114	133	114	51	58	52	69	66
Białowieża	127	135	149	145	128	73	77	85	87	81
Czeremcha	182	171	181	223	176	123	87	106	121	111
Czyże	38	37	44	45	45	19	20	18	19	21

Dubicze Cerkiewne	*75*	*60*	*56*	*62*	*55*	*39*	*38*	*26*	*38*	*32*
Hajnówka	*146*	*148*	*170*	*166*	*136*	*62*	*67*	*84*	*83*	*76*
Narew	*189*	*186*	*201*	*215*	*182*	*114*	*120*	*130*	*139*	*132*
Narewka	*176*	*178*	*200*	*239*	*189*	*87*	*87*	*89*	*105*	*106*
LGD	***2514***	***2440***	***2726***	***2809***	***2289***	***1274***	***1281***	***1345***	***1463***	***1315***

Osoby długotrwale bezrobotne, które w ostatnich dwóch latach były zarejestrowane w urzędzie pracy przez co najmniej 12 miesięcy, stanowią około połowy wszystkich zarejestrowanych w UP (w 2013 roku - 52%). Ich liczba stale wzrastała aż do 2013 roku, zaś w 2014 roku można zaobserwować pozytywną sytuację zmniejszenia się rozmiaru bezrobocia. Bezrobocie długotrwałe jest uznawane za jeden z najpoważniejszych problemów na współczesnym rynku pracy. Najczęściej zagraża ono osobom o niskich kwalifikacjach niedopasowanych do rynku pracy, mało mobilnym, bez doświadczenia zawodowego. W 2013 roku największy odsetek osób długotrwale bezrobotnych występował w gminach Narew, Dubicze Cerkiewne i Białowieża.

3.3. Charakterystyka grup pozostających poza rynkiem pracy

Na obszarze LGD występują duże dysproporcje między podażą na pracę a kwalifikacjami bezrobotnych. Wśród osób zarejestrowanych duży odsetek bezrobotnych stanowią osoby bez kwalifikacji, z niskim wykształceniem, z małą mobilnością. ***Niskie wykształcenie jest jedną z głównych przeszkód w skutecznej aktywizacji i rozwoju lokalnego rynku pracy.*** *Wraz z rozwojem nowoczesnych dziedzin produkcyjnych i usługowych, wdrażania nowych technologii informacyjnych, wzrasta zapotrzebowanie na osoby o wysokich kwalifikacjach, specjalistów. Dlatego niska jakość i struktura wykształcenia, która nie odpowiada wymaganiom nowoczesnego rynku pracy, stając się główną przyczyną bezrobocia wśród określonej grupy osób. Z danych PUP w Bielsku Podlaskim i Hajnówce wynika, że* ***największy odsetek wśród osób bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, gimnazjalnym i niższym****.*
Z danych PUP wynika, iż w ***strukturze wiekowej osób bezrobotnych najliczniejszą grupę stanowią osoby młode, w przedziale wiekowym 25-34.*** *Najczęściej bezrobocie dotyka młodzież o najniższych kwalifikacjach, bez żadnego przygotowania zawodowego i doświadczenia w pracy. Przyczyną bezrobocia wśród młodych osób jest też niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku. Brak określonych kwalifikacji przy względnie wysokich kosztach szkoleń może zniechęcać pracodawców do zatrudnienia młodych osób.* ***Następna grupa to osoby w wieku 45-54.*** *Nasilenie w/w zjawisk zauważa się na obszarach zdegradowanych do których można zaliczyć „Osiedle Chemiczna" w Hajnówce, osiedle PGR w Nowym Berezowie, obszar dawnej Jednostki Wojskowej w Hajnówce, osiedla po dawnym POM-ie i PGR w Kleszczelach. Wskazane obszary na dzień dzisiejszy nie posiadają opracowanych programów rewitalizacyjnych.*

<u>Wnioski wynikające z analizy wyników badań własnych</u>

- ***Istotnym problemem z punktu widzenia wszystkich badanych grup jest powstawanie nowych miejsc pracy powiązane bezpośrednio z ukrytym bezrobociem (osoby mające pracę nie oczekują tworzenia nowych miejsc pracy) - 90,5% wskazań.***
- ***Problemem jest niski poziom rozwoju przedsiębiorczości ze szczególnym wyróżnieniem branży turystycznej - 51,3% i niewątpliwie z tym związany problem dostępności do dotacji na uruchamianie i rozwój działalności gospodarczej -35,4%***
- ***Niezadawalający jest też poziom zarobków mieszkańców LGD, który jest jednym z najniższych w kraju- 50,1%***
- ***Mieszkańcy postrzegają ekonomię społeczną jako element gospodarki mogącej mieć istotny wpływ na poziom zatrudnienia zauważając iż, ten instrument jest w minimalnym stopniu stosowany -34,3%***

Analizując w/w czynniki można wysunąć wniosek, iż tworzą one swoisty trzon czynników powodujących migrację młodych mieszkańców obszaru LGD (brak nowych miejsc pracy, niskie zarobki, niski poziom rozwoju przedsiębiorczości połączony z trudnym dostępem do dotacji)

4. Działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Aktywność społeczna *jest jednym z elementów kapitału społecznego. Zaangażowanie mieszkańców gminy, wzajemne zaufanie oraz więzi lokalne są niezbędne do budowania społeczności. Z obserwacji aktywności społecznej mieszkańców wsi wynika, że jest ona w dużym stopniu uzależniona od* ***rozwoju samorządności lokalnej.*** *Kwestia dotarcia do ludzi, zachęcenia ich do zaangażowania się – to za każdym razem wyzwanie. Ten wysiłek warto jednak podjąć, gdyż aktywne społeczności sprawniej rozwiązują własne problemy, szybciej się rozwijają i łatwiej osiągają swoje cele. Współpraca zwiększa społeczne zaangażowanie i współodpowiedzial-*

ność za decyzje podejmowane na poziomie lokalnym. A to z kolei przekłada się na bardziej skuteczne i efektywne działania samorządów oraz ośrodków pomocy społecznej.

4.1. Aktywność społeczna organizacji pozarządowych

Na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju LGD "PB" ***funkcjonuje 220 organizacji pozarządowych****, w tym: 101 NGO zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Sądowym (w tym fundacje); 70 Ochotniczych Straży Pożarnych, 30 stowarzyszeń sportowych i Uczniowskich Klubów Sportowych, 19 stowarzyszeń zwykłych.*

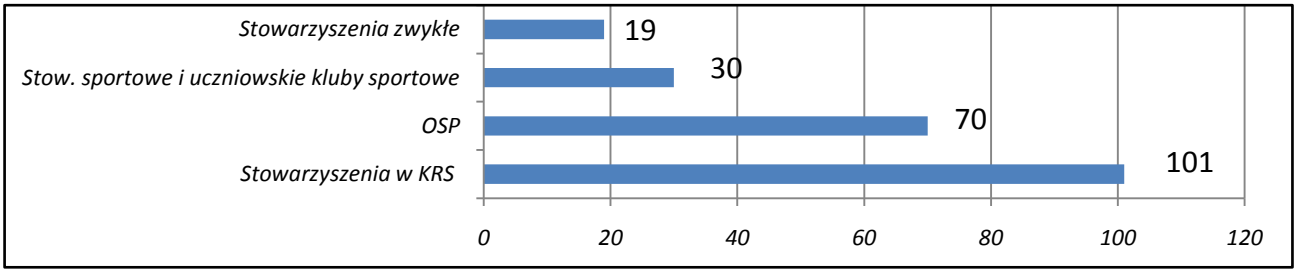

Wykres 11. Organizacje pozarządowe na obszarze LSR. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ze Starostwa Powiatowego Hajnówka i Bielsk Podlaski, 2015 r.

Analizując obszar LGD zauważyć można, iż największe skupisko organizacji pozarządowych znajduje się w mieście Hajnówka. Łączna liczba tych organizacji wynosi tu 59. Wśród gmin wiejskich przeważa Bielsk Podlaski gdzie zarejestrowanych jest 26 podmiotów. Najmniejszą ilość organizacji ma Gmina Dubicze Cerkiewne - 8. Po przeanalizowaniu danych można stwierdzić, że mieszkańcy wsi wykazują niższą aktywność społeczną niż ludność miejska. Spowodowane to jest po części tym, iż miejscowości wiejskie stanowią mniejsze skupiska ludzi i najczęściej zamieszkiwane są przez osoby starsze. Zazwyczaj działacze społeczni to nieliczne jednostki, które chcą coś zrobić na rzecz swojego społeczeństwa.

Duży odsetek organizacji zarejestrowanych w gminach wiejskich stanowią OSP. 18 OSP z 70 funkcjonujących na obszarze LGD wpisanych jest w Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy. Największą liczbę drużyn OSP posiada Gmina Bielsk Podlaski (16). Na drugim miejscu znajduje się Gmina Narew (12), następnie Gmina Boćki (8), Orla (7), Gmina Wiejska Hajnówka (6). W gminach Czyże i Dubicze Cerkiewne funkcjonuje po 5 OSP, w gminach Narewka i Kleszczele po 4. Na przedostatnim miejscu plasuje się Gmina Czeremcha z 2 OSP, 1 OSP działa na terenie Gminy Białowieża.

Aby zdiagnozować działalność zarejestrowanych organizacji w zakresie ich aktywności LGD przeprowadziła wywiady z tymi podmiotami (telefoniczne, mailowe, bezpośrednie). ***Łącznie przebadano 96 organizacji (badaniami nie objęto OSP).*** *Nie z wszystkimi udało się nawiązać kontakt, gdyż rejestr stowarzyszeń prowadzony przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce i w Bielsku Podlaskim nie zawierał kompletnych danych kontaktowych lub te dane były nieaktualne. Te organizacje wykazano w badaniach jako „brak danych" na ich temat. Pozostałe wywiady pozwoliły określić czy dana organizacja działa, czy zawiesiła swą działalność i w jakim stopniu jest aktywna. Stopień aktywności został określony w skali od 1 do 3, gdzie 1- oznacza, bardzo słabą aktywność (ich działania są znikome), 2- średnią i 3 - wysoki stopień aktywności.*

Wykres 12. Aktywność organizacji.

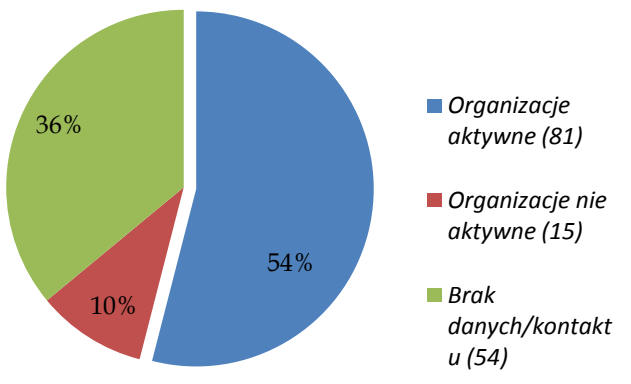

Wykres 13. Poziom aktywności organizacji.

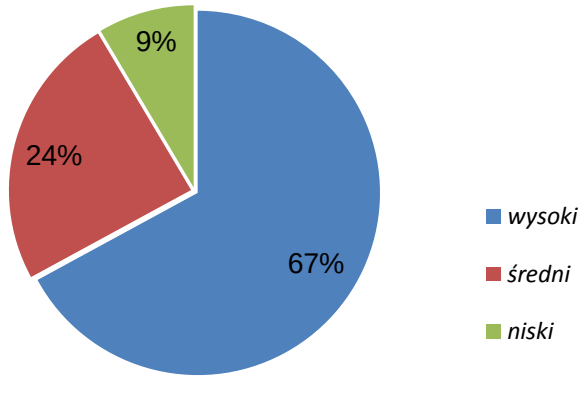

Źródło: Opracowanie własne na podstawie prowadzonych wywiadów

4.2. Aktywność grup nieformalnych

Na obszarze LGD "PB" działają też grupy nieformalne takie jak koła gospodyń, chóry, grupy folklorystyczne, zespoły kolędnicze itp.

Tabela 19.Liczba grup nieformalnych na terenie gmin obszaru LGD "PB". Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów

Lp.	Nazwa gminy	Liczba grupy nieformalnych
1	Bielsk Podl.	4
2	Boćki	5
3	Orla	4
4	Białowieża	4
5	Czeremcha	5
6	Czyże	4
7	Dubicze Cerk.	4
8	Hajnówka g. w.	5
9	Kleszczele	5
10	Narew	9
11	Narewka	3
12	Hajnówka g. m.	8
Łącznie:		**60**

Najwięcej wśród takich grup zauważa się grup folklorystycznych (34), które pielęgnują lokalną tożsamość i z pokolenia na pokolenie przekazują rodzime tradycje będąc zarazem ostoją lokalnej gwary, kultury i rodzinnych wartości. Grupy nieformalne najczęściej działają na rzecz najbliższego otoczenia – swoich sąsiadów czy miejscowości. Część grup zawęża swoich odbiorców np. do konkretnej grupy wiekowej – seniorów, dzieci, młodzieży szkolnej lub do konkretnej specyfiki odbiorców – np. młode mamy, osoby z niepełnosprawnościami, o niskim statusie materialnym, sportowcy, artyści itp. Problemem przy identyfikacji organizacji nieformalnych jest między innymi brak informacji ze strony takich grup o efektach podejmowanych przez siebie działań jak też brak promocji i prowadzenia aktywnej polityki komunikacyjnej zapominając o tym, iż widoczne efekty działalności to najważniejszy czynnik budujący wiarygodność podmiotu.

4.3. Opis działalności sektora społecznego

Zgodnie z rejestrem stowarzyszeń prowadzonym przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce i Bielsku Podlaskim oraz przeprowadzonymi wywiadami z przedstawicielami organizacji, najliczniejszą grupę wśród organizacji pozarządowych na obszarze objętym LSR stanowią organizacje prowadzące działalność: kulturalną, sportową, turystyczną, ochrony przyrody, na rzecz rozwoju wsi, związane z promocją postaw i zachowań obywatelskich. Kolejną ważną dziedziną, którą zajmują się organizacje pozarządowe, jest praca na rzecz budowy zdrowego społeczeństwa, w tym zapobieganie patologiom społecznym, walka z wykluczeniem społecznym, przeciwdziałanie bezrobociu, działalność związaną z aktywizacją i promowaniem kobiet a także działania ukierunkowane na wsparcie osób niepełnosprawnych i ich najbliższego otoczenia.

*Spośród tego typu stowarzyszeń należy wyróżnić Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszczy Białowieskiej oraz Lokalną Grupę Działania „Puszcza Białowieska". **Są to organizacje zajmujące się szeroko rozumianym rozwojem regionu włącznie ze współpracą międzynarodową polegającą między innymi na kreowaniu i finansowaniu różnorodnych inicjatyw społecznych, gospodarczych i transgranicznych integrujących wiele podmiotów, w tym NGO, samorządy, przedsiębiorców i instytucje naukowo-badawcze.***

*Głównym elementem rozwoju demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego jest w Polsce współpraca organizacji pozarządowych z jednostkami samorządu terytorialnego. Współpraca ta – na obszarze objętym LSR – opiera się głównie na przeprowadzaniu otwartych konkursów ofert przez gminy oraz powiat. **Dwie gminy z obszaru LGD, Dubicze Cerkiewne i Boćki praktykowały dodatkowo udostępnienie mieszkańcom swych miejscowości środków funduszu sołeckiego. Na 2016 rok takie środki wydzieliła też Gmina Narew.***

*Możliwość otrzymania przez organizacje pozarządowe dotacji z budżetu JST na realizację oddolnych inicjatyw przyczynia się do aktywizacji III sektora działającego na obszarze LGD "PB" oraz do budowy społeczeństwa obywatelskiego w regionie. Niestety, jak wynika ze sprawozdań gmin i powiatów z realizacji programów współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, **większość środków trafia do dużych klubów sportowych lub organizacji działających w sferze upowszechniania kultury fizycznej.** Widoczna jest też znaczna rozbieżność co do ilości środków przyznanych przez miasto Hajnówka (653 142,00zł.) a gminami, gdzie np. Gmina Bielsk Podlaski i Orla w 2014 roku w cale nie przyznały dotacji organizacjom pozarządowym.*

*Poza otwartymi konkursami ofert lokalne NGO mogły realizować także swoje pomysły w ramach konkursów organizowanych przez Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszczy Białowieskiej oraz działań Osi 4 LEADER PROW na lata 2007-2013. Ze środków Lokalnej Strategii Rozwoju LGD "PB" zrealizowane zostały **29 operacje przez organizacje pozarządowe z terenu objętego LSR w ramach Małych projektów oraz Odnowy i Rozwoju Wsi, na łączną kwotę 916 801,23 zł.** Średni poziom dofinansowania jednego projektu wyniósł 31 613,84 zł. Największą aktywnością w pozyskiwaniu środków z LSR wykazały się stowarzyszenia z Gminy Narew*

(7 projektów). Na 150 organizacji uprawnionych do udziału w konkursach ogłaszanych przez LGD uczestniczyło 19,3%.

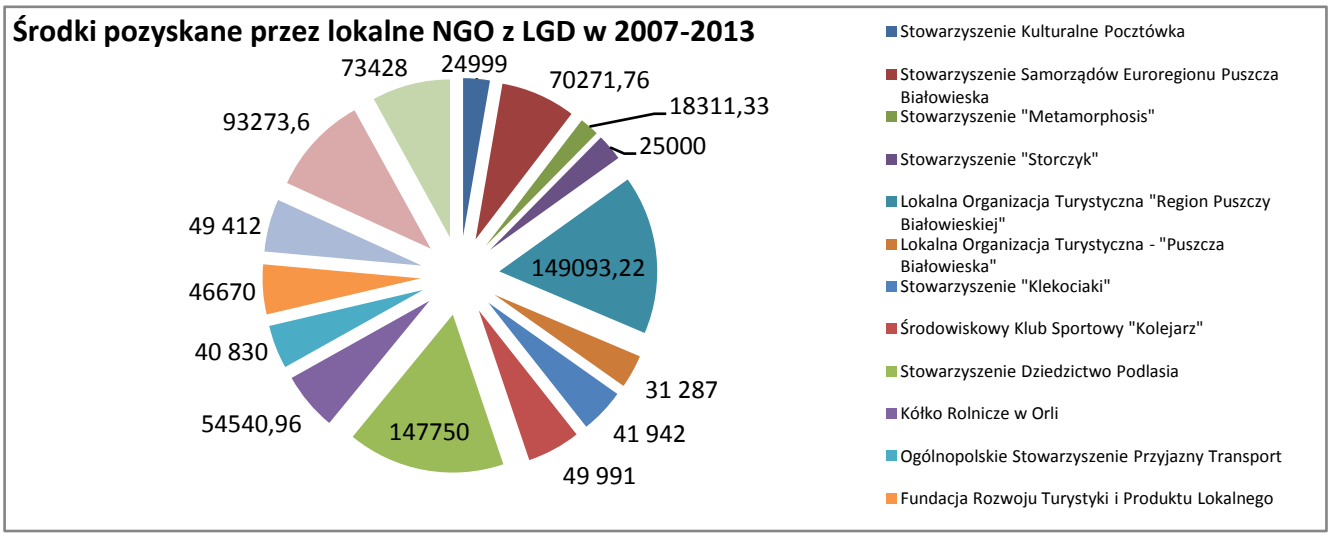

Wykres 14. Środki pozyskane przez NGO z LSR 2007-2013. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z systemu OFSA, 2015 r.

Do pozafinansowych form wspierania organizacji pozarządowych przez jednostki samorządu terytorialnego, należą: pomoc przy zakładaniu stowarzyszeń i klubów sportowych, konsultacje dotyczące pisania projektów dotowanych przez JST, publikowanie na stronach JST informacji o otwartych konkursach z innych źródeł, pomoc administracyjna, udostępnianie lokali, materiałów, sprzętów i urządzeń na potrzeby organizacji, szkolenia dla NGO.

Z wyżej przytoczonych danych wywnioskować można, iż organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR mają potencjał, by integrować środowisko lokalne, zaspokajać jego potrzeby, rozwiązywać istotne problemy, a także budować społeczeństwo obywatelskie.

5. Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk

5.1. Ogólna charakterystyka występujących problemów społecznych.

*Problemy społeczne to trudności, które **po pierwsze** są dla jednostki, rodziny lub grupy odczuwane jako dotkliwe, uciążliwe i uniemożliwiające realizację potrzeb. **Po drugie** determinuje je fakt, że osoby wyczerpały już własne możliwości radzenia sobie z tymi trudnościami, więc wymagają wsparcia w zakresie ich eliminowania lub łagodzenia skutków. **Po trzecie,** aby instytucje i organizacje mogły wesprzeć osoby i rodziny w tym zadaniu, problemy społeczne muszą być możliwe do liczbowego, skalowego i terytorialnego określenia.*

*W literaturze osoby i rodziny przeżywające problemy społeczne, których nie są w stanie samodzielnie rozwiązać, określane są jako grupy wykluczone społecznie **(pojęcia te - osoby z problemami społecznymi, czy wykluczone społecznie są definiowane zamiennie)**. Wykluczenie społeczne to sytuacja, która uniemożliwia lub w znacznym stopniu utrudnia jednostce lub grupie społecznej pełnienie ról społecznych zgodnie z prawem, korzystanie z dóbr publicznych oraz infrastruktury społecznej i technicznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób. Zazwyczaj spotykamy się z kilkoma przyczynami wykluczenia jednocześnie. Ich prawidłowe zdiagnozowanie staje się podstawą do świadczenia efektywnej pomocy grupom dotkniętym konkretnym rodzajem wykluczenia społecznego.*

Poniższy podrozdział prezentuje główne problemy społeczne występujące na obszarze LGD, wskazane przez instytucje pomocy społecznej w latach 2009-2014 jako kluczowe. Dane ilościowe zostały oparte o sporządzane przez gminne ośrodki pomocy społecznej roczne Raporty Oceny Zasobów Pomocy Społecznej z lat 2009-2014, dane z realizacji GUS, Wojewódzkiej Strategii Polityki Społecznej ROPS Białystok, strategii gminnych, danych instytucji lokalnych oraz weryfikacji potrzeb wynikających z problemów społecznych podczas warsztatów partycypacyjnych ze społecznościami gmin LGD PB.

5.2. Poziom ubóstwa

Polska należy do krajów Unii Europejskiej, w których występuje jedna z najwyższych stóp ubóstwa. W 2014 roku 7,4 % w kraju, a w województwie podlaskim aż 10,9% osób żyło w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji był niższy od minimum egzystencji. ***Oznacza to, że stopień ubóstwa skrajnego w województwie podlaskim jest wyższy niż w kraju.*** *Jeśli przyjąć ustawową granicę ubóstwa, która zgodnie z obowiązującą ustawą uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, to w 2014r. w Polsce 12,2%, a w województwie podlaskim 18 % osób żyło w gospodarstwach domowych, których dochód był poniżej tej granicy.* ***Niestety, według tych wskaźników województwo podlaskie znajduje się na ostatnich miejscach wśród województw w Polsce i sytuacja w 2014 roku pogorszyła się w stosunku do 2009 roku.*** *Ubóstwo obiektywne w Polsce i województwie podlaskim w analizowanym okresie wzrastało aż do 2013 roku, od kiedy nastąpiło zahamowanie. Należy domniemywać, że kryzys, który od 2008 roku rozwijał się na świecie i w Polsce, miał negatywny wpływ na dobrobyt społeczny, a co za tym idzie pogłębił się poziom ubóstwa.*

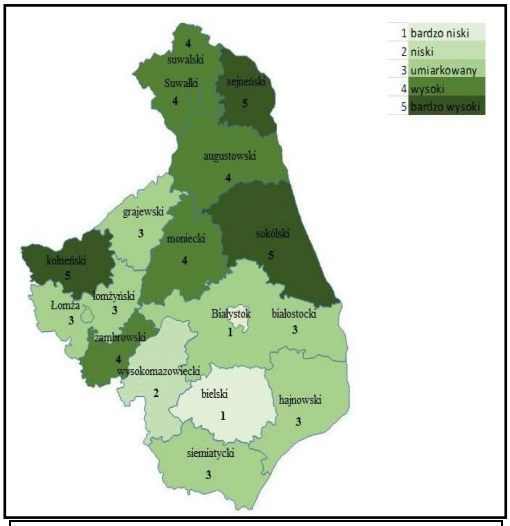

Ryc. 6. Stopień zagrożenia ubóstwem na terenie powiatów województwa podlaskiego. Źródło: Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2011-2012, ROPS Białystok

Ubóstwo skrajne w 2014 roku, podobnie jak w latach poprzednich związane było głównie z bezrobociem (zwłaszcza przy niskim poziomie wykształcenia głowy gospodarstwa domowego), z wielodzietnością, niepełnosprawnością oraz faktem zamieszkiwania na wsi i w małych ośrodkach miejskich. W przeciągu analizowanych lat powiaty bielski i hajnowski, na obszarze których znajduje się teren działania Lokalnej Grupy Działania Puszcza Białowieska charakteryzowały ***się bardzo niskim i niskim stopniu zagrożenia ubóstwem.***

Dodatkowo 3 spośród 12 gmin z terenu LGD: ***Białowieża, Narewka oraz Czyże pozostają w rankingu jako najmniej zagrożone ubóstwem.***

5.3. Poziom pomocy osobom ubogim

Według analizy danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej[13] w roku 2014 na terenie województwa podlaskiego pomocy i wsparcia udzielono ogółem 110.630 osobom, czyli 9% mieszkańców województwa podlaskiego. Rok wcześniej liczba ta była niższa o 7.318 osób, zaś dwa lata wcześniej o 13.634 osób. ***Statystyki OZPS pokazują wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej w latach 2009-2014 oraz prognozują, że w roku 2015 nastąpi wzrost liczby beneficjentów pomocy społecznej o kolejne 802 osoby w stosunku do roku 2014.***

Analiza wykazała, że na terenie powiatów hajnowskiego i bielskiego - obszaru LGD PB w roku 2014 korzystało z pomocy społecznej ok. 10% mieszkańców, co plasuje obszar LGD wśród średnich procentowo.

Dokonując porównań liczbowych wśród osób i rodzin, korzystających z pomocy w latach 2009-2014 na terenie poszczególnych gmin LGD PB można zauważyć zróżnicowanie wśród gmin. Najwięcej wsparcia w stosunku do liczby mieszkańców udzielano w gminie: Dubicze Cerkiewne- 17%, Czeremsze- 15%, a także w wiejskich gminach: Bielsku Podlaskim – 12% i Hajnówce- 11%, co potwierdza tylko determinanty ubóstwa wskazywane przez raporty i GUS.

Tabela 20. Osoby i rodziny, którym udzielono wsparcia pomocy społecznej w latach 2009-2014. Dane: OZPS opracowanie własne, Białystok ROPS 2015

Gminy na obszarze LGD PB	*Lata*						*% mieszkańców*
	2009	*2010*	*2011*	*2012*	*2013*	*2014*	
Bielsk Podlaski	***773***	***768***	***647***	***869***	***869***	***842***	*12*
Boćki	***390***	***334***	***386***	***296***	***341***	***335***	*7*
Orla	***272***	***235***	***216***	*238*	*255*	*295*	*10*

[13] Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Regionalny Ośrodek polityki Społecznej Białystok, lipiec 2015

Białowieża	**203**	**179**	**177**	**201**	**214**	**224**	10
Czeremcha	**227**	**254**	**245**	535	502	529	15
Czyże	**143**	**114**	**120**	102	98	115	6
Dubicze Cerkiewne	212	200	179	284	252	290	17
Hajnówka gm. m.	**1 942**	**1 588**	**1 906**	**1 922**	**2 141**	**1 692**	8
Hajnówka gm. w.	496	498	440	456	446	436	11
Kleszczele	**264**	**257**	**237**	123	232	235	9
Narew	**398**	**376**	**387**	**356**	**393**	**379**	10
Narewka	**273**	**288**	**230**	236	297	309	8
Razem	5 593	5 091	5 170	5 618	6 040	5 681	10

Ryc. 8. Liczba mieszkańców gmin LGD Puszcza Białowieska korzystających z pomocy społecznej w roku 2014.

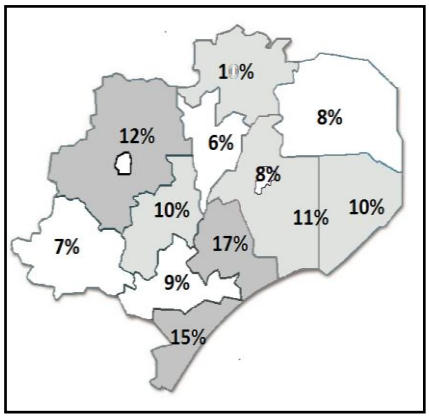

Najmniej osób korzysta z pomocy społecznej w gminie: Czyże, Boćki, Hajnówka gmina miejska i Narewka. Jak pokazują dane liczbowe w 2014 roku wsparciem ośrodków pomocy społecznej objętych było łącznie 5681 osób, ***czyli około 10 % ogółu zamieszkujących w gminach LGD.*** *Liczby na przestrzeni lat 2009-2010 były spadkowe, dopiero zdecydowany wzrost jest obserwowany od 2011 roku. Związane jest to również ze zmianami ustawowymi dotyczącymi świadczeń rodzinnych, czy osób niepełnosprawnych, które powodują wzrost liczby osób w danych OPS. W ujęciu procentowym liczby te nie są przerażające, jednak ilość osób w rodzinach wymagających wsparcia na terenie LGD - to około 6000 osób do pomocy i włączenia społecznego. Dodatkowo należy podkreślić, że nie wszystkie osoby zaliczane do grup ekskluzji społecznej korzystają z publicznej pomocy społecznej. Osoby starsze, osoby niepełnoprawne posiadające renty, rodziny doświadczające przemocy czy młodzież z rodzin dysfunkcyjnych często nie zostają podopiecznymi ośrodków pomocy, a raczej są kwalifikowane jako zagrożone wykluczeniem.*

5.4. Struktura wsparcia

Z roku na rok przybywa osób, które korzystają ze świadczeń finansowych, a spada ilość świadczeń niepieniężnych, *czyli wsparcia np. w formie specjalistycznego poradnictwa - świadczenia takie są realizowane tylko w 3 gminach – Czyże i Narewka oraz w gminie miejskiej Hajnówka, usług asystenta rodziny- realizacja na obszarze 5 gmin (Bielsk Podlaski, Boćki, Orla, Hajnówka gmina miejska, Narewka) objęła wsparciem jedynie 65 rodzin, czy interwencji kryzysowej- tylko w 1 gminie- Dubiczach Cerkiewnych.*

Tabela 21. Liczba osób długotrwale korzystająca ze świadczeń. Dane: Opracowanie własne na podstawie OZPS, ROPS Białystok, lipiec 2015.

Gmina	Ogólnie korzystający z pomocy	Długotrwale korzysta ze świadczeń	Ogólnie korzystający z pomocy	Długotrwale korzysta z pomocy	Ogólnie korzystający z pomocy	Długotrwale korzysta ze świadczeń
	2009		2011		2014	
Bielsk Podl.	**773**	**76**	**647**	**74**	**842**	**159**
Boćki	**390**	**148**	**386**	**140**	**335**	**174**
Orla	**272**	**130**	**216**	**90**	295	**190**
Białowieża	**203**	**89**	**177**	**56**	**224**	**118**
Czeremcha	**227**	**30**	**245**	**45**	529	**85**
Czyże	**143**	**24**	**120**	**17**	115	**20**
Dubicze Cerk.	**212**	**20**	**179**	**36**	**290**	**80**
Hajnówka gm.m.	**1 942**	**1000**	**1 906**	**861**	**1 692**	**1 368**
Hajnówka gm.w.	**496**	**23**	**440**	**28**	**436**	**235**
Kleszczele	**264**	**14**	**237**	**16**	235	**45**

Narew	***398***	***294***	***387***	***294***	***379***	***197***
Narewka	***273***	***150***	***230***	***150***	*309*	***139***
Razem	***5 593***	*1909*	***5 170***	***1807***	*5 681*	*2 810*
% osób korzystających długo-trwale z pomocy		*34 %*	*35%*		*40 %*	

W celu ograniczenia zjawiska wzrostu długoterminowego korzystania z pomocy ważne jest poszukiwanie rozwiązań dotyczących usamodzielniania i kontraktowania pomocy oraz wdrożenia efektywnych, modelowych rozwiązań, w tym kontraktów rodzinnych. Tymczasem kontrakty socjalne skierowane do osób bezrobotnych i korzystających z pomocy społecznej wdrażano w latach 2011-2014 jedynie w czterech gminach na obszarze LGD to jest: Bielsku Podlaskim, Boćkach, Orli, Kleszczelach. ***W roku 2013 prowadzono reintegrację zawodową dla 51 osób, zaś w roku 2014 jedynie dla 25 osób****. Inną formę aktywności – prace społecznie użyteczne – realizowały wszystkie gminy. Warto rozważyć programy skierowane na wzrost aktywności społecznej, na przykład wolontariat, czy inne formy zaangażowania osób i rodzin korzystających z pomocy- udział w klubach, ośrodkach wsparcia czy warsztatach terapii.*

Z jednej strony specjalistyczne wsparcie pozafinansowe wymaga niezbędnego zaplecza specjalistów, ich przygotowania, szkolenia oraz zatrudnienia do realizacji celów. Z drugiej generuje dodatkowe koszty adaptacji i prowadzenia klubów, poradni specjalistycznych, ośrodków interwencji kryzysowej czy interwencyjnych placówek opiekuńczo-wychowawczych, niezbędnych na terenie LGD. Jednak w długoterminowym cyklu wsparcia eliminuje z grup korzystających z pomocy osoby i rodziny długotrwałe, przez co obniża wieloletnie koszty świadczenia pomocy finansowej.

Najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej w województwie podlaskim na przestrzeni ostatnich kilku lat jest ubóstwo. Analiza informacji pozyskanych z ośrodków pomocy społecznej wskazuje, że w 2014 roku z powodu ubóstwa wsparciem objęto 66% rodzin z terenu województwa podlaskiego, korzystających z pomocy. Na dalszych miejscach w hierarchii powodów przyznawania pomocy społecznej w 2014 roku znajdowały się: bezrobocie, długotrwała lub ciężka choroba oraz niepełnosprawność.

W obszarze LGD, podobnie jak w województwie podlaskim, wśród osób korzystających z pomocy w latach 2009-2014 dominują osoby ubogie (w 11 gminach), bezrobotne (w 11 gminach), niepełnosprawne (w 6 gminach), z długotrwałą chorobą (w 4 gminach). *Najmniej osób korzysta z pomocy w przypadkach problemów z bezdomnością, bądź opuszczeniem zakładu karnego. W związku z realizacją zadań obszarze przemocy od 2012 roku wśród grup klientów pomagania znajdują się również rodziny doświadczające przemocy.*

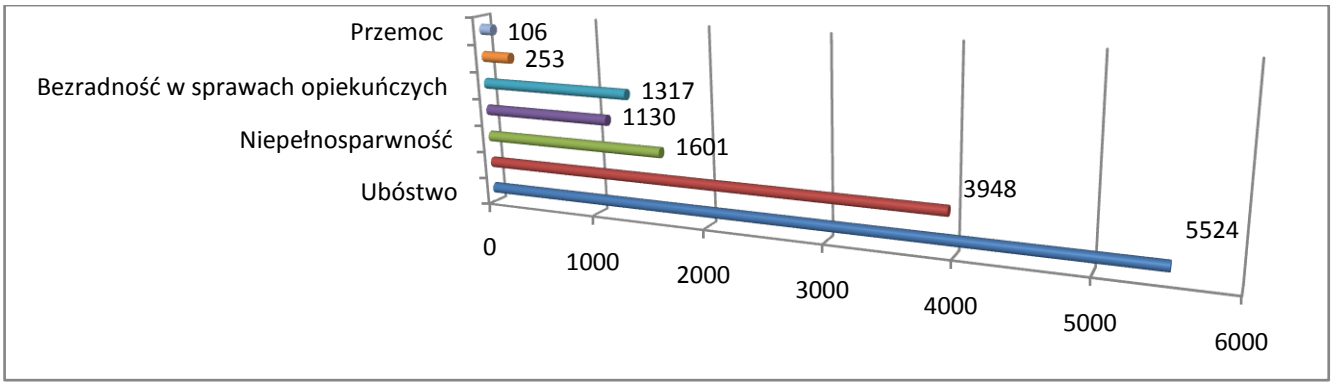

Wykres 15. Powody korzystania z pomocy społecznej w roku 2014 na terenie LGD PB

Grupy te można wskazać jako najbardziej wymagające wsparcia i poszukiwania efektywnych rozwiązań. Pomoc finansowa jest najczęściej przyjmowana długotrwale przez odbiorców, zaś pomoc w formie usług oraz porad i konsultacji okresowo.

5.5. Charakterystyka instrumentów wsparcia

Niepokojący jest fakt, że takie formy pomocy jak: szkolenia, poradnictwo i terapia rodzinna, poradnictwo specjalistyczne, praca socjalna wskazywane są przez osoby korzystające z pomocy w województwie podlaskim jako najmniej użyteczne[14]. Kluczowe obszary wsparcia poprzez aktywną integrację społeczną są zróżnicowane w stosunku do poszczególnych grup, rodzin i osób, dotyczyć powinny kolejno (według liczby wskazań):

- *dla młodzieży: organizacji czasu wolnego; zajęć wyrównujących braki edukacyjne; prowadzenia świetlic i klubów oraz warsztatów kompetencyjnych.*

[14] *Raport: Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej, ROPS, 2014*

- *dla osób ubogich: poradnictwa specjalistycznego, indywidualnego; terapii i edukacji rodzinnej – warsztaty umiejętności rodzicielskich, małżeńskich; grup zabawowych; centrów wsparcia .*
- *dla osób starszych: prowadzenia ośrodków wsparcia; świetlic i klubów; animacji lokalnej i organizacji wolontariatu; podnoszenia kompetencji edukacyjnych oraz poradnictwo psychologiczne; organizacja czasu wolnego.*
- *dla osób niepełnosprawnych: wsparcie indywidualne – asystenta, trenera czy coacha; treningi kompetencji i udział w ośrodkach wsparcia dziennego i klubach; wsparcie psychologiczne; terapia i udział w zajęciach rehabilitacyjnych; organizacja czasu wolnego; udostępnienie wydarzeń kulturalnych, sportowych osobom niepełnosprawnym.*[15]

Większość z tych działań mieście się w sferze pomocy pozafinansowej dla odbiorców.

***Obecny system pomocy społecznej postrzegany jest jako interwencyjny**. Przypisywane są mu takie cechy jak: zachowawczość, pasywność, bierność, reaktywność i akcyjność. Brakuje koordynacji pionowej i poziomej w zakresie działań pomocowych. Tworzenie planów działań pomocowych w gminach i powiatach odbywa się w sposób rutynowy, typowy dla corocznie powtarzanych działań. Brakuje narzędzi do szacowania kosztów przedsięwzięć w polityce społecznej. Utrudnia to planowanie działań pomocowych oraz analizę ich konsekwencji.*[16] *Realizacją celów pomocowych, w tym aktywnej integracji zaprojektowanych w dokumentach strategicznych i programach lokalnych powinny zajmować się instytucje publiczne (ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, punkty konsultacyjne, ośrodki wsparcia), organizacje pozarządowe, kościelne i inne podmiotów działających w sferze społecznej. Założeniem polityki społecznej jest by ich działania wzmacniały aktywizację osób wykluczonych i były skoncentrowane na doprowadzeniu do usamodzielnienia bądź względnego usamodzielnienia osób i rodzin.*[17]

Na terenie LGD znajduje się szereg instytucji, przygotowanych do świadczenia wparcia dla grup marginalizowanych. Realizowana przez nie pomoc z reguły dotyczy określonych specjalności. Wsparcie na rzecz wszystkich potrzebujących realizują jedynie ośrodki pomocy społecznej. Zgodnie z potwierdzonymi danymi poprzez pracowników instytucji, organizacji i grup społecznych na obszarze LGD funkcjonuje niewystarczające zaplecze instytucjonalne i specjalistyczne ukierunkowane na usługi wobec rodzin ubogich, niewydolnych wychowawczo, osób niepełnosprawnych, chorych czy z zaburzeniami psychicznymi. Niewielkie zaplecze pomocowe wymaga inwestowania, rozbudowy, doposażenia oraz adaptacji. ***Podczas warsztatów zostały wskazane jako niezbędne do realizacji w najbliższym okresie:***

a) utworzenie ośrodka interwencji kryzysowej wraz z zapleczem noclegowym dla rodzin w kryzysach, usługami dla dzieci i rodzin,
b) mieszkanie interwencyjne w formie pogotowia rodzinnego lub placówki o charakterze interwencyjnym dla 3-6 dzieci,
c) wykorzystanie istniejącej infrastruktury świetlic/remiz na kluby lub miejsca do rehabilitacji – forma dziennych klubów z usługami dla osób starszych,
d) uruchomienie dziennego Ośrodka Wczesnego Wspomagania dla dzieci.

5.6. Infrastruktura wsparcia

Tabela 22. Infrastruktura pomocowa na terenie LGD Puszcza Białowieska funkcjonująca w roku 2014

Podmiot		LGD PB	Bielsk Podl	Boćki	Białowieża	Czeremcha	Czyże	Dubicze C	Hajnówka g	Hajnówka	Kleszczele	Narew	Narewka	Orla
Wsparcie skierowane do wszystkich grup wykluczonych														
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie		**1**								**1**				
Ośrodek Pomocy Społecznej		**12**	1	1	1	1	1	1	1	**1**	1	1	1	1
Wsparcie skierowane do określonych grup:														

[15] *Ibidem, s.6.*
[16] *Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wpierających, MCPS, Warszawa 2014*
[17] *Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 (DZ.U poz. 182 z 2013)*

Centrum Integracji społecznej	*B/wykl. spol*													
Dzienny Dom Pomocy Społecznej	*Osoby chore, starsze,*	***1***			*1*									
Hospicjum														
Jednostka Specjalistycznego Poradnictwa	*Rodziny, N, ch*	***1***								***1***				
Klub Integracji Społecznej	*B/wykl. Spol*													
Klub Seniora/Uniwersytety III W	*Osoby St*	***6***		*1*	*1*					***1***		*1*	*1*	*1*
Noclegownie, schroniska	*Bezdomni*													
Mieszkania chronione	*Młodzież, osoby chore*	***2***								***2***				
Mieszkania komunalne/socjalne		*967*		*9*					*2*	*939*		*4*	*6*	
Ośrodek Interwencji Kryzysowej	*przemoc*													
Ośrodek Wczesnego Wspomagania	*Dzieci/mł/rodziny*	***1***								***1***				
Organizacje pozarządowe i kościelne działające w sferze pomocy i integracji		***47***							*13*	***30***		*1*		*2*
Placówki opiekuńczo-wychowawcze interwencyjne	*Dzieci/rodziny*													
Placówki op-wych socjalizacyjne	*Dzieci/rodziny*	***1***			*1*									
Rodzinne domy dziecka		***2***								***2***				
Placówki wsparcia dziennego	*Dzieci/mł*	***4***								***1***		*3*		
Ośrodek wsparcia dla osób z zaburzeniem psychicznymi		***1***								***1***				
Spółdzielnie socjalne	*Bez/ws*													
Środowiskowy Dom samopomocy														
Warsztaty Terapii Zajęciowej		***1***								***1***				

Do grona podmiotów szczególnie aktywnych w zakresie wsparcia osób defaworyzowanych należy Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, WTZ, DPS, PCPR oraz MOPS*. Najbardziej intensywnie na terenie LGD Puszcza Białowieska rozwijają się miejsca przeznaczone dla dzieci i młodzieży - świetlice, chociaż większość z badanych gmin posiada jedynie po jednej takiej świetlicy. Warto koncentrować się na aktywności osób młodych i zabezpieczyć możliwość wyrównywania ich szans edukacyjnych oraz miejsca wsparcia i pomocy tym grupom.*

Tabela 23. Liczba świetlic i klubów dla młodzieży. Dane: Opracowanie własne na podstawie OZPS, ROPS Białystok, lipiec 2015

Gmina /liczba	*2012*	*2013*	*2014*	*Przyszkolne miejsca*	*Pozaszkolne miejsca*
Bielsk Podlaski	*2*	*2*	*2*	*2*	*0*
Boćki	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
Orla	*1*	*1*	*1*	*1*	*0*
Białowieża	*1*	*1*	*1*	*1*	*0*
Czeremcha	*1*	*1*	*1*	*1*	*0*
Czyże	*9*	*9*	*9*	*1*	*8*
Dubicze Cerkiewne	*1*	*1*	*1*	*0*	*1*
Hajnówka	*6*	*6*	*8*	*8*	*0*
Hajnówka	*18*	*18*	*18*	*1*	*17*
Kleszczele	*1*	*1*	*1*	*1*	*0*
Narew	*4*	*4*	*4*	*1*	*3*
Narewka	*6*	*6*	*6*	*2*	*4*
Razem	***49***	***49***	***52***	***19***	***33***

Dotychczasowe rozwiązania systemowe oraz działania służb społecznych nie przynoszą wymiernych efektów nie tylko na obszarze LGD, ale również na Podlasiu i w Polsce. Obecna, publiczna pomoc społeczna nadal koncentruje swoje działania wokół udzielania wsparcia finansowego lub rzeczowego dla osób lub rodzin bez uwzględniania ich sytuacji w szerszym kontekście. Najczęstszym powodem zgłaszania się po pomoc jest ubóstwo, chęć uzyskania pomocy materialnej, a nie rozwiązanie swojej sytuacji wykluczenia społecznego czy za-

wodowego. Z działaniem aktywnego włączenia utożsamiane są częściej organizacje pozarządowe, czy kościelne, rzadko publiczne.

Spośród 12 gmin LGD PB , tylko 2 gminy (Orla i Hajnówka) zlecają w formie dotacji wykonywanie zadań publicznych w zakresie pomocy i integracji społecznej organizacjom pozarządowym. Współpraca jednostek samorządu lokalnego i NGO jest naturalną osią kooperacji, przewidzianą w ustawie o pożytku publicznym i wolontariacie, a działania pomocowe powinny być realizowane w partnerstwie z organizacjami. Dopiero wówczas możliwe będzie kompleksowe wsparcie dla bezrobotnych, niepełnosprawnych, usługi asystenta rodziny, opiekuńcze, prowadzenie klubów seniora, usług stacji opieki, prowadzenie punktów konsultacyjnych, poradni, świetlic, ośrodków wsparcia, klubów abstynenta i wiele innych.

Obszary do wspólnych projektów lub zlecanie zadań aktywnej integracji na najbliższe lata wynikają z zapisów strategii gminnych, powiatu i wojewódzkich oraz programów celowych. Zbieżne cele strategiczne w gminach dotyczą: wyrównywania szans osób, rodzin i grup najsłabszych, pomocy na rzecz rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, rozwijania zintegrowanego systemu wsparcia na rzecz osób starszych, budowy systemu profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień na terenie gminy, tworzenia warunków dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich rodzin w życiu społecznym, rozwoju zasobów społecznych i integracji. Integracja jest przeciwieństwem wykluczenia, czyli działaniem na rzecz pełnego uczestnictwa osób i rodzin w życiu społecznym, co obejmuje zarówno osiągnięcie właściwego dochodu, zatrudnienie, usługi wsparcia, jak również nieskrępowany dostęp do dóbr i usług.

Aktywna integracja w odpowiedzi na kluczowe obszary wsparcia zdiagnozowanych lokalnie grup wykluczonych zakładać powinna:

a) szereg różnorodnych i nieszablonowych działań,
b) indywidualizację wsparcia,
c) włączenie osób i grup w aktywność, którą określa się pojęciem empowerment, czyli uczestnictwo i upodmiotowienie.

Aktywna integracja to proces rozłożony w czasie, gdyż rozwiązywanie problemów społecznych nie jest pojedynczym działaniem ratowniczym skierowanym na objaw, lecz systemem długoterminowych oddziaływań kompensacyjnych, profilaktycznych, terapeutycznych i edukacyjnych jednocześnie. Zaplanowanie aktywnej integracji jako troski o najsłabszych, przy wykorzystaniu ich potencjału do współtworzenia rozwiązań pomocowych, wydaje się integralnym elementem rozwoju społeczności obszaru LGD Puszcza Białowieska.[18]

Zdiagnozowany problem:

Znaczny odsetek w społeczności - 10% w roku 2014 na terenie LGD PB osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności ubogich, osób niepełnosprawnych, chorych oraz rodzin z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi.

Wnioski wynikające z analizy wyników badań własnych[19]

- ***W zakresie polityki społecznej pilnej interwencji wymagają działania związane z organizacją opieki nad osobami starszymi – 60,2% wskazań, wsparcie w tworzeniu podmiotów ekonomii społecznej - 34,3% oraz wskazań aktywizacja społeczna mieszkańców gminy – 28,5 %,***
- ***Kolejnym obszarem wymagającym pilnej interwencji są kompleksowe działania służące wsparciu rodzin zagrożonych wykluczeniem, (szczególnie dzieci z tych rodzin) w zakresie wsparcia materialnego, specjalistycznego, dodatkowych zajęć opiekuńczych – 45,2% wskazań.***
- ***Pilnymi działaniami w zakresie polityki społecznej i edukacji jest organizacja dodatkowych zajęć pozalekcyjnych -42,5% oraz kwestie związane z ofertą spędzania wolnego czasu osób dorosłych, dzieci i młodzieży –32,1%,***
- ***W badanych gminach nie są w ogóle stosowane działania i narzędzia z zakresu ekonomii społecznej.***

Kluczowe wnioski i obserwacje

Analiza przedstawionych w rozdziale danych statystycznych i wyników badań własnych stanowiły podstawę do sformułowania kluczowych wniosków, których realizacja w ramach planowanych działań powinna przyczynić się do rozwiązania zdiagnozowanych problemów społecznych.

Wykluczeniem społecznym na terenie LGD Puszcza Białowieska zagrożone są zwłaszcza osoby i rodziny ubogie. Ich sytuację determinuje występujące wśród nich długotrwałe bezrobocie, niepełnospraw-

[18] [18] *A. Tomulewicz, Kluczowe obszary wsparcia wraz z diagnozą grup docelowych BOF. Białystok 2015*
[19] *Zbiorczy raport z ewaluacji i badań LGD „Puszcza Białowieska", Hajnówka 2015.*

ność, przewlekłe choroby (np. zaburzenia psychiczne, dysfunkcje związane z wiekiem) oraz bezradność opiekuńcza wobec dzieci. Skutkują one uzależnieniem tych grup od pomocy społecznej (długotrwałością wsparcia przez OPS, instytucje opiekuńcze).

Nasilenie w/w zjawisk występuje na obszarach zdegradowanych, które utraciły swoje funkcje pierwotne i do dnia dzisiejszego pozostają w stanach zdegradowania. Można do nich zaliczyć „Osiedle Chemiczna" w Hajnówce, osiedle PGR w Nowym Berezowie, obszar dawnej Jednostki Wojskowej w Hajnówce, osiedla po dawnym POM-ie i PGR w Kleszczelach. Wskazane obszary na dzień dzisiejszy nie posiadają opracowanych programów rewitalizacyjnych.

Efektywnemu włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, służy rozwój podmiotów ekonomii społecznej, instytucji świadczących usługi ukierunkowane na wzrost aktywności osób i rodzin i ich usamodzielnienie. Funkcjonujące na terenie LGD Puszcza Białowieska kluby, placówki wsparcia dziennego, miejsca aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży, czy świadczenie usług asystenckich i opiekuńczych dla osób zależnych, są wciąż niewystarczające. ***Uzasadnione jest zatem wdrożenie działań zmierzających do wzrostu dostępu do infrastruktury usług społecznych, powiązanych z procesem aktywizacji społecznej i/lub zawodowej i deinstytucjonalizacją usług.***

6. Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (innej niż spójność przestrzenna)

6.1. Uwarunkowania historyczne i kulturowe

Obszar ***LGD „Puszcza Białowieska"*** *jest wyjątkowy pod względem różnorodności kulturowo-etnicznej, która stanowi zarazem pewien element spójności. O specyfice obszaru świadczą takie cechy, jak:*

- *uwarunkowania historyczno-kulturowe - teren ten to dawne pogranicze polsko-rusko-litewskie, które po połączeniu Korony (Polski) i Wielkiego Księstwa Litewskiego znalazło się wewnątrz dużego organizmu państwowego. Pomimo zmian granic administracyjnych, jakie zachodziły na przestrzeni wieków, obszar LGD wpisywał się prawie wyłącznie (poza Puszczą Białowieską) w teren jednego, dawnego powiatu Bielsk Podlaski (od 1520 r. woj. podlaskie), z którego po II wojnie światowej wyodrębniono powiat hajnowski.*
- *obecność mniejszości narodowych - wskazany obszar zamieszkuje mozaika narodowościowa (Polacy, Białorusini, Ukraińcy, Rosjanie) i wyznaniowa (prawosławni, katolicy, ewangelicy, baptyści, etc.).*
- *wielokulturowość regionu - region ten postrzegany jest tradycyjnie jak „obszar prawosławny" gdzie duchowym i materialnym przejawem ich obecności są liczne świątynie i kaplice tego obrządku oraz obchodzone we wsiach Regionu Puszczy Białowieskiej święta cerkiewne. Odzwierciedleniem obecności mniejszości narodowych we wsiach powiatu hajnowskiego i bielskiego należących do obszaru LGD jest występowanie lokalnych dialektów, zarówno białoruskich jak i ukraińskich. W szkołach podstawowych tego regionu prowadzona jest nauka języków tych mniejszości narodowych. Miasto Hajnówka stanowi swoiste centrum integracji lokalnych kultur, znajduje się tu Muzeum Kultury Białoruskiej, LO z Białoruskim językiem nauczania, tu też odbywają się Międzynarodowe festiwale muzyki Cerkiewnej i liczne imprezy kultury mniejszości narodowych organizowane prze Hajnowski Dom Kultury.*
- *wspólne wartości - tolerancja, otwartość i gościnność. Wszystkie grupy etniczne i wyznaniowe współżyją na tym terenie bez znaczących konfliktów, co należy zawdzięczać wielowiekowej koegzystencji i zrozumienia odmienności sąsiadów stanowiącej istotny czynnik w kształtowaniu właściwych postaw społecznych mieszkańców LGD wpływających na zachowanie spójności historycznej i kulturowej.*

Przy całej sile tych powiązań, wspólnym wyzwaniem obszaru jest również dostrzegalny proces słabnącego zainteresowania kultywowaniem lokalnych tradycji w kolejnych pokoleniach, w tym zanikania tradycyjnych zawodów (m.in. związanych z lasem).

6.2. Sytuacja demograficzna

O spójności LGD stanowi również analiza uwarunkowań demograficznych obszaru LGD „PB", który wyróżnia się w miarę jednolitą strukturą demograficzną, charakteryzującą się dużym udziałem ludzi starszych i stosunkowo niewielką liczbą ludności w wieku przedprodukcyjnym. Widoczne jest zjawisko depopulacji całego regionu – od wielu lat systematycznie zmniejsza się liczba ludności, zarówno na skutek ujemnego przyrostu naturalnego, jak i emigracji. Przeciętny jest na tle obszarów wiejskich województwa poziom wykształcenia mieszkańców.

6.3. Spójność gospodarcza

Spójności obszaru potwierdza również analiza uwarunkowań gospodarczych obszaru. Istnieją znaczne podobieństwa zarówno w poziomie zatrudnienia, czy strukturze działalności lokalnych przedsiębiorstw.

Rolnictwo, jeden z najważniejszych działów gospodarki LGD funkcjonuje na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, tzw. „obszary ONW". Gminy zaliczono do poszczególnych stref ONW. Nizinne: strefa nizinna I – gminy Bielsk Podlaski, Hajnówka, Czyże, Białowieża, Orla, Boćki oraz strefa nizinna II – gminy

Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, Narew, Narewka oraz wiejska część gminy Kleszczele. Uwarunkowania są też niekorzystne z punktu widzenia prowadzenia gospodarki rolnej. Obrazuje to wskaźnik przestrzeni produkcyjnej, którego przeciętny poziom dla obszaru LGD jest wyraźnie mniejszy od średniej krajowej. Wskaźniki wg danych IUNG dla poszczególnych gmin obszaru LGD rozkłada się od 47,0 do 68,2, przy średniej dla obszaru LGD - 55,05.

Podsumowując należy stwierdzić, że obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska", jest spójny pod względem administracyjnym, geograficzno-przyrodniczym, kulturowo-historycznym, jak również społecznym i gospodarczym. Powinno to sprzyjać sprawnemu zarządzaniu LGD oraz praktycznej implementacji podejmowanych przedsięwzięć zarówno w sferze społecznej, gospodarczej, jak też kulturowej i przyrodniczej*.*

7. Zakres fakultatywny diagnozy

a) Opis zagospodarowania przestrzennego. Obszary zdegradowane

Na obszarze LGD występują przestrzenie zdegradowane, które utraciły swoje funkcje pierwotne i do dnia dzisiejszego pozostają w stanach zdegradowania materialno-przestrzennego i funkcjonalnego. W Hajnówce są to przestrzenie położone na „Osiedlu Chemiczna" dawnym kompleksie Hajnowskich Zakładów Suchej Destylacji Drewna, w gminie Hajnówka w Nowym Berezowie – dawne osiedle PGR, oraz przestrzenie dawnej Jednostki Wojskowej, a w Kleszczelach przestrzenie po dawnym POM-ie i PGR. Wskazane obszary na dzień dzisiejszy nie posiadają opracowanych programów rewitalizacyjnych.

a.b)Obszary chronione

Charakterystyczną cechą obszaru LGD „Puszczy Białowieskiej" jest występowanie wszystkich prawnych form ochrony przyrody, oprócz parku krajobrazowego: Park Narodowy, Obszary Sieci Natura 2000, Rezerwaty przyrody, Obszary chronionego krajobrazu, Pomniki przyrody, Użytki ekologiczne. Stanowią one układ przestrzenny połączony korytarzami ekologicznymi. Na ich obszarach realizowana jest ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.

*Na obszarze LGD łączna powierzchnia obszarów chronionych wynosi **98,6 tyś ha. co stanowi 40,3 % powierzchni LGD, przy średniej dla kraju 32,5%, i dla woj. podlaskiego 32%.** Nagromadzenie form ochrony przyrody niesie ze sobą ograniczenia dla działalności gospodarczej. Wywierana jest też zewnętrzna presja, przez niektóre organizacje ekologiczne, na dalsze ograniczanie działalności gospodarczej, co w rezultacie może skutkować blokadą rozwoju lokalnego.*

*Największy udział obszarów chronionych występuje w gminie Narewka **(99,3% ogółu powierzchni gminy) i Białowieża (93,8%),** gdzie różnym formom ochrony podlega niemal cały ich obszar. Bardzo wysoki odsetek występuje także w gminie wiejskiej Hajnówka (61,6%) oraz Narew (42%). Niemal całkowity brak terenów podlegających prawnej ochronie występuje w mieście Hajnówka (1,1%), gminie Czyże (0,4%) i Boćki (0%). Spośród form ochrony przyrody największy udział mają obszary chronionego krajobrazu - 88% ogółu terenu objętego ochroną. Drugą formą ochrony jest park narodowy, który występuje na terenie dwóch gmin powiatu: Białowieży (6055,7 ha) i Narewce (4461,6 ha). Znaczna część Białowieskiego PN jest jednocześnie uznana jako rezerwaty. W gminie Białowieża jest to 4305,1 ha, co stanowi 71% powierzchni BPN w granicach administracyjnych gminy. Największy powierzchniowo areał rezerwatów występuje w gminie wiejskiej Hajnówka – 5688 ha, co stanowi 1/3 powierzchni objętej ochroną prawną na terenie tej gminy.*

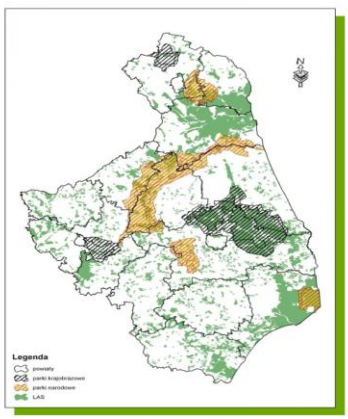

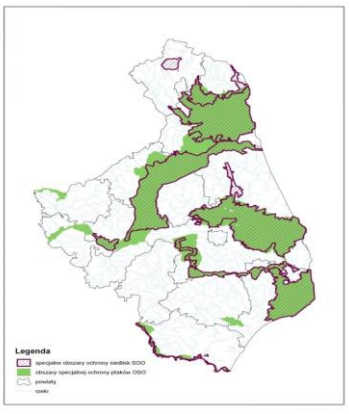

Ryc. 9. Mapa parków narodowych i krajobrazowych ***Ryc. 10. Mapa obszarów chronionych Natura 2000***

(źródło: http://www.wios.bialystok.pl/?go=pub, http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/

Ze względu na ustanowione przepisami legislacyjnymi [np. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Art. 33. Ust.1] ograniczenia w gospodarowaniu przestrzenią obszarów prawnie chronionych, a także ich zasobami (przyrodniczymi, wodnymi czy surowcowymi) są postrzegane przez społeczności lokalne jako niemożliwe do pokonania bariery w rozwoju gospodarczym i społecznym gmin o znacznym współczynniku występowania w/w obszarów. Wyniki przeprowadzonych konsultacji społecznych oraz wskaźniki rozwoju gospodarczego wydają się potwierdzać postawioną tezę.

a.c) Wstęp - dostęp do infrastruktury

Infrastruktura komunalna jest jednym z podstawowych atrybutów obszaru, który z jednej strony decyduje o standardzie życia mieszkańców, warunkując z drugiej strony rozwój gospodarki lokalnej. Obejmuje ona urządzenia liniowe: wodno-ściekowe (sieć wodociągowa, sieć kanalizacyjna), energetyczne, gazowe i komunikacyjne. Bardzo istotnym czynnikiem rozwoju obszaru jest też dostępność infrastruktury drogowej i kolejowej. Stan infrastruktury i poziom usieciowienia obszaru ma wpływ na polepszenie warunków życia mieszkańców, ochronę środowiska, zwiększa atrakcyjność inwestycyjną, usprawnia pracę w gospodarstwach domowych i rolnictwie oraz determinuje prowadzenie działalności gospodarczej. Obszary lepiej rozwinięte pod względem infrastrukturalnym tworzą bardziej atrakcyjne miejsca do zamieszkania i lokalizowania działalności gospodarczej. Stan sieci dróg lokalnych jest jedną z głównych barier rozwojowych obszaru, lecz ze względu na zakresowy charakter LSR i ilość dostępnych środków nie będzie w niej opisywany.

a.d) Dostęp do infrastruktury internetowej

Na terenie województwa Podlaskiego realizowany jest projekt "Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo podlaskie". Celem tego przedsięwzięcia jest zapewnienie infrastruktury szkieletowo-dystrybucyjnej regionalnej sieci NGA na terenie województwa. Projekt nie obejmuje budowy sieci dostępowych. Budowana infrastruktura obejmuje elementy pasywne, które są niezbędne do instalacji i działania szerokopasmowej sieci internetowej takie jak: kanalizacja teletechniczna, przewody, światłowody, studnie czy lokalizacje węzłów telekomunikacyjnych. Na obszarze objętym LSR dostęp do internetu dla mieszkańców zapewniają operatorzy telefonii stacjonarnej (Orange Polska S.A.) i komórkowej oraz Telewizja Kablowa Hajnówka s.j. (na terenie miasta Hajnówka) oraz Aero2 (darmowy internet)

a.e) Dostęp do Infrastruktury wodociągowej

Jednym z najistotniejszych elementów system zaopatrzenia w wodę jest sieć wodociągowa. Łączna długość czynnej sieci rozdzielczej na obszarze LGD wynosi 1092,6 km. Jej długość na przestrzeni omawianych lat wzrosła o 7%, największy przyrost nastąpił w gminie Narewka (o 42%). W 2013 roku poziom rozwoju sieci wodociągowej zapewniał odbiór wody przez ok 87% mieszkańców obszaru LGD, przy czym jest on zróżnicowany przestrzennie. Najlepszą sytuacje pod tym względem mają mieszkańcy miasta Hajnówka (96,7%) oraz gmin Dubicze Cerkiewne (94,7%), Narewka (94,7% i Kleszczele (93,9%). Najsłabiej pod tym względem wypada gmina Narew, gdzie z sieci wodociągowej korzysta jedynie 71 % mieszkańców[20]*.*

a.f) Dostęp do Infrastruktury kanalizacyjnej

Drugim czynnikiem prowadzenia racjonalnej gospodarki wodno-ściekowej jest sieć kanalizacyjna. Jej łączna długość na terenie LGD PB wynosi 307,1 km – i ***jest blisko cztery razy mniejsza niż długość sieci wodociągowych.*** *Ostatnie lata przyniosły w tej kwestii znaczącą poprawę, bowiem w 2009 roku było to 243,8 km, co oznacza, iż w ciągu 4 lat nastąpił przyrost sieci o 26%.*

W 2013 roku z kanalizacji korzystało 35% ogółu mieszkańców obszaru LGD. Wskaźnik ten jest niespełna dwukrotnie niższy w porównaniu do woj. Podlaskiego (62%) i Polski (65%). Najwyższy odsetek ludności korzystającej z kanalizacji występuje w mieście Hajnówka (86,9%) oraz gminie Białowieża (66,8%), natomiast najniższy w gminach Bielsk Podlaski (13,6%) i Czyże (15,3%). Warto jednak zauważyć, iż na przestrzeni omawianych lat największa zmiana wystąpiła w gminie Czyże, gdzie w 2009 roku z oczyszczalni korzystało zaledwie 0,5 ludności[21]*.*

b) Opis dziedzictwa kulturowego/zabytków.

*Puszcza Białowieska należy do regionu kulturowo-historycznego nazywanego Podlasiem. Jest to obszar przenikania i wzajemnego oddziaływania kilku społeczności i ich kultur. Na tym pograniczu współistnieją obok siebie dwie tradycje: wschodnia i zachodnia oraz trzy kultury: białoruska, ukraińska i polska. Efektem przenikania się odmiennych wzorów kulturowych jest obecność obiektów charakteryzujących się cechami różnych kultur. Odnajdujemy je we wszystkich wymiarach dziedzictwa kulturowego: społecznym (w charakterystyce etnicznej terenu, strukturze religijnej, życiu społecznym i zjawiskach językowych), materialnym (archeologii, nekropoliach, dawnym układzie komunikacyjnym, lokalnej architekturze i kulturze ludowej) i duchowym (sztuce, muzyce)**.** O wykształceniu się i utrwaleniu pogranicza kulturowego zdecydowała złożona historia tego obszaru*

[20] *Bank Danych Lokalnych, GUS.*
[21] *Ibidem.*

b.a) Opis dziedzictwa kultury materialnej

Ze względu na bogatą i złożoną historię oraz wielokulturową i unikalną tradycję obszar objęty strategią posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego. Stanowią one istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru LGD. Ważnym elementem struktury kulturowej są obiekty architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków. Na dzień 25.08.2015 roku do rejestru Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych było ***689 pozycji zabytków nieruchomych (ze wszystkich gmin członkowskich LGD), co stanowi 11% z całego województwa.***

Do zabytkowych założeń przestrzennych zaliczane są parki zaprojektowane w stylu angielskim: XIX-wieczne w Białowieży (Pałacowy i Dyrekcyjny), pozostałości parku w Zwierzyńcu oraz XX-wieczne (przydworski w Wojnówce i siedzibie obecnego Nadleśnictwa Białowieża). Centrum osady Białowieża zostało uznane za strefę chronionego krajobrazu i objęte opieką Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Unikatowymi obiektami budownictwa w stylu szwajcarskim są: Dworek Gubernatora w Parku Pałacowym, siedziba Zakładu Lasów Naturalnych IBL w Parku Dyrekcyjnym, stacja kolejowa Białowieża Towarowa. W samej Białowieży wiele budynków należących do zespołu rezydencji myśliwskiej carów zbudowano w stylu szwajcarsko-rosyjskim. Z lat 30-tych XX w. pochodzi kościół katolicki w Białowieży, to piękny przykład stylu neorenesansowego w Polsce.

Dziedzictwem kultury materialnej jest miejscowa architektura: sakralna, zabytki architektury drewnianej i murowanej. Walory architektoniczne to głównie domy ozdobione misternymi rzeźbieniami, drewniane cerkwie, murowane kościoły, kapliczki, przydrożne krzyże o dużej wartości artystycznej i mała architektura (brogi, żurawie, drewniane płoty). Zabytkowe są też układy przestrzenne wielu miejscowości, jak też drewniane budownictwo wiejskie z drewnianymi elementami zdobniczymi. Przykładem jest Kraina Otwartych Okiennic - szlak wiodący przez trzy unikatowe pod względem architektonicznym wsie: Trześcianka, Soce i Puchły.

Region prezentuje ogromną różnorodność form rękodzielniczych wytwarzanych przy zachowaniu dawnych technik pracy: pięknie wyszywane i haftowane (m.in. haftem tkackim peretyki-perebory) materiały i charakterystyczne dla całego Podlasia tkaniny artystyczne: buronkę, dwuosnowowe dywany (wełniane), półdywany (lniane) oraz tkaniny ażurowe. Tradycyjne tkactwo wykonywały w domach kobiety, najczęściej używały one lnu i wełny. Dominującym rodzajem dekoracji tkanin była duża krata w kolorach biało-brązowych. Ponadto w wielu domach prawosławnych nadal można oglądać "święte kąty" z ikonami.

b.b) Opis dziedzictwa kultury niematerialnej

Swoista mieszanka kultur: polskiej, białoruskiej i ukraińskiej stworzyły niespotykaną nigdzie indziej kompozycję. Dawne zwyczaje, święta, a przede wszystkim miejscowy dialekt są cechami charakterystycznymi dla tego regionu. Także religie: katolicka i prawosławna, odegrały ogromną rolę w kształtowaniu dzisiejszej społeczności obszaru LGD. Do dziś w kulturze materialnej i duchowej tego regionu znajdziemy odniesienia do różnych grup społecznych (szlachty mazowieckiej i ruskiej, chłopów pańszczyźnianych i królewskich), etnicznych (Polaków, Białorusinów, Ukraińców) i religijnych (katolicy, prawosławni) zamieszkujących ten obszar w przeszłości. Znajduje to odbicie w śpiewanych pieśniach, ciągle jeszcze żywych obrzędach i zwyczajach. W wielu domach prawosławnych nadal możemy oglądać "święte kąty" z ikonami. Do ciekawszych imprez, podczas których zetknąć się możemy z wielokulturowością należą: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Soborze Św. Trójcy w Hajnówce, impreza folklorystyczna Noc Kupały w Białowieży - białoruska, w Dubiczach Cerkiewnych - ukraińska, Spotkania Folkowe w Czeremsze, przeglądy piosenek białoruskich, ukraińskich i kolęd prawosławnych, a także koncerty muzyki kameralnej i organowej w kościele w Hajnówce.

<u>Wnioski wynikające z analizy wyników badań własnych</u>

- ***Badani kładą mocny nacisk na większe wykorzystanie dziedzictwa kulturowo– historycznego regionu w promocji regionu i turystyce – 51,5%***
- ***Dużym problemem jest zachowanie zabytków i tradycji kulturowych regionu – 54,3% wskazań***

c) Charakterystykę obszarów atrakcyjnych turystycznie.

Obszar LGD w dużej mierze stanowią tereny atrakcyjne turystycznie ze względu na dużą lesistość, urozmaicenie przestrzenne, charakterystyczne układy urbanistyczno-przestrzenne i dużą ilość obszarów cennych przyrodniczo. Szczególnym na skalę światową międzynarodową jest obszar Puszczy Białowieskiej, która została wpisana na listę światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO oraz jako transgraniczny Obiekt Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO. Turystyka jest prężnie rozwijającą się gałęzią na obszarze objętym LSR. Świadczy o tym fakt, iż z roku na rok zwiększa się liczba atrakcji turystycznych przeznaczonych dla osób przyjeżdżających. Obszar LGD jest idealnym miejscem na uprawianie turystyki aktywnej. Wyznaczone szlaki turystyczne umożliwiają odbywanie wycieczek krajoznawczych: pieszych, samochodowych, rowerowych, kajakowych, nordic walking i edukacyjnych przez malownicze tereny Puszczy Białowieskiej i jej okolic.

c.a) Waloryzacja atrakcyjnych obszarów chronionych.

Charakterystyczną cechą obszaru LGD „Puszczy Białowieskiej" jest występowanie wszystkich prawnych form ochrony przyrody (oprócz parku krajobrazowego) takich jak: park narodowy, Obszary Sieci Natura 2000, rezerwaty przyrody, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody i użytki ekologiczne. Stanowią one układ przestrzenny połączony korytarzami ekologicznymi. Podobnie jak w całym kraju realizowana jest też tutaj ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.

Park narodowy *- we wschodniej części obszaru, na terenie gmin Narewka i Białowieża położony jest* ***Białowieski Park Narodowy****, zajmujący centralną część Puszczy Białowieskiej. Jest on najstarszym parkiem narodowym w Polsce. Powołany został w 1947 r., jednakże prawna ochrona tego terenu rozpoczęła się już w 1921 r. Obecnie powierzchnia Parku, wynosi 10 517 ha. W jego skład wchodzą tereny leśne objęte ochroną ścisłą (5726 ha) i ochroną czynną (4439 ha) oraz Ośrodek Hodowli Żubrów i Park Pałacowy objęte ochroną krajobrazową (352 ha). W 1977 r. BPN został uznany przez UNESCO za Rezerwat Biosfery, a w 1979 r. jego ściśle chronioną część wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W 1997 r. Komisja Europejska uhonorowała Białowieski Park Narodowy Dyplomem Europy. Białowieski Park Narodowy chroni najlepiej zachowaną część Puszczy Białowieskiej odznaczającą się naturalnym składem gatunkowym lasu, z dużą przewagą drzew liściastych oraz bardzo zróżnicowaną strukturą przestrzenną i wiekową. Ekosystemy leśne zajmują w Parku blisko 95 % jego obszaru.*

Obszary Sieci Natura 2000 *-na obszarze LGD „Puszcza Białowieska" wyznaczono 2 obszary chronione Natura 2000 o nakładających się na siebie granicach Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków i Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk:*

Obszar Dolina Górnej Narwi *obejmuje odcinek rzeki z doliną od zbiornika Siemianówka do Suraża. Łączy on dwa bardzo cenne pod względem przyrodniczym obszary – Puszczę Białowieską z Narwiańskim Parkiem Narodowym. Obszar ten jest jedną z najlepiej zachowanych dolin rzecznych w Polsce i jednym z największych obszarów mokradeł środkowoeuropejskich, będących jedną z największych w Polsce ostoi ptactwa błotno-wodnego. Naturalność siedlisk tej doliny wynika z faktu, iż w przeszłości nie prowadzono tu żadnych robót melioracyjnych regulujących stosunki wodne.*

Puszcza Białowieska – *obszar ten obejmuje całą polską część Puszczy Białowieskiej. Jest to obiekt o wyjątkowych i cennych walorach przyrodniczych, stanowiący ostoję licznych gatunków roślin i zwierząt typowych dla lasów o charakterze naturalnym. Z punktu widzenia siedlisk bardzo cenne są stosunkowo dobrze zachowane siedliska grądów wschodnioeuropejskich (z udziałem grabu, lipy i świerka, ale bez udziału buka i jodły).*

Rezerwaty przyrody *- najliczniejszą grupę rezerwatów na obszarze omawianych gmin reprezentują rezerwaty leśne: Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej, Lipiny, Pogorzelce, Nieznanowo, Sitki, Dębowy Grąd, Siemianówka, Podolany, Kozłowe Borki, Czechy Orlańskie, Szczekotowo. Oprócz nich występują jeszcze rezerwaty: faunistyczne (Olszanka Myśliszcze, Berezowo, Podcerkwa, Przewłoka), krajobrazowe (Rez. Krajobrazowy im. Profesora Władysława Szafera), torfowiskowe (np. Głęboki Kąt, Michnówka, Wysokie Bagno) i florystyczne (Jelonka, Dolina Waliczówki, Gnilec).*

Obszary chronionego krajobrazu *- obszary chronionego krajobrazu zajmują powierzchnie o wysokich walorach krajobrazu naturalnego z mało zniekształconym środowiskiem przyrodniczym. Obejmują zazwyczaj doliny rzek i kompleksy leśne łącząc w postaci tzw. korytarzy ekologicznych obszary chronione wyższej rangi. W przedstawianym regionie funkcjonują dwa obszary chronionego krajobrazu – Puszcza Białowieska i Dolina Narwi.*

Rezerwat Biosfery Białowieża *- w 2005 roku cała polska część Puszczy Białowieskiej została uznana przez Komitet UNESCO w Paryżu za światowy Rezerwat Biosfery.*

Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Białowieska" *- w 1994 został powołany na terenie nadleśnictw Białowieża, Browsk i Hajnówka (52 637 ha) w celu kształtowania świadomości ekologicznej oraz właściwego stosunku społeczeństwa do lasu i leśnictwa.*

Ostoje ptasie o znaczeniu europejskim *- na terenie omawianego obszaru działania LGD znajdują się trzy ostoje ptasie o znaczeniu europejskim. Dwie z nich: Puszcza Białowieska i Niecka Gródecko-Michałowska są objęte różnymi formami ochrony przyrody i zostały już wielokrotnie przywołane w niniejszym opracowaniu. Trzecia – Dolina Górnego Nurca została zgłoszona przez organizacja pozarządowe do objęcia Obszarem Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000.*

Społeczne rezerwaty przyrody *- chronione przez ekologiczne organizacje pozarządowe: są to wilgotne łąki koło wsi Wasilkowo oraz Górniańskie Łąki, chronione obecnie przez Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Wysoką wartością walorów przyrodniczych odznaczają się również tereny położone na przedpolu Puszczy Białowieskiej jak np. dolina Chwiszczeja w okolicach wsi Orzeszkowo. Występuje tam zróżnicowany mozaikowaty krajobraz łąkowo - polno - leśny z harmonijnie wkomponowaną siecią osadniczą. Dolina Chwiszczeja na-*

leży do Obszaru Chronionego Krajobrazu Puszczy Białowieskiej. Jednakże większość dolin mniejszych rzek położonych poza puszczą nie podlega żadnej ochronie prawnej. Są to: Nurzec w południowej części terenu gminy Orla, Orlanka, Łoknica i Leśna poza Puszczą. Doliny te stanowią ważne naturalne korytarze ekologiczne łącząc ze sobą obszary chronionego krajobrazu Doliny Górnej Narwi, Puszczy Białowieskiej i Doliny Dolnego Bugu.

c.b) Opis atrakcji turystycznych przyrodniczych

Obszar objęty LSR jest obszarem atrakcyjnym turystycznie. Najbardziej rozpoznawalnym atutem jest Puszcza Białowieska, w której zachowały się ostatnie fragmenty lasu o charakterze pierwotnym. To tutaj mieszka największa populacja wolnego żubra na świecie. Największą popularnością wśród osób odwiedzających region cieszą się obiekty Białowieskiego Parku Narodowego, m.in. Muzeum Przyrodniczo - Leśne w Białowieży, Rezerwat Pokazowy Żubrów, pomniki przyrody, szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne oraz osady śródleśne.

Drugim bardzo cennym pod względem turystyczno-przyrodniczym obszarem jest Dolina Górnej Narwi, charakteryzująca się wysokim stopniem zachowania doliny rzecznej kształtowanej przez regularne wylewy rzeki, w której wytworzyły się siedliska o bardzo dużej różnorodności biologicznej. Dolina Górnej Narwi jest jedną z największych w Polsce ostoi ptactwa błotno-wodnego gatunków lęgowych, jak i przelotnych. Gniazduje tu około 150 gatunków ptaków (z czego 45% uznano za zagrożone). Wysokie walory przyrodnicze doliny rzeki Narew zadecydowały, że tereny te zostały włączone do polskiej sieci Natura 2000 zarówno dla ochrony siedlisk jak i ptaków. Obszar ten jest również objęty ochroną w postaci obszaru chronionego krajobrazu. Szlak wodny w/w obszarami staje się jedną z większych atrakcji turystycznych regionu. Miejscami sprzyjającymi wypoczynkowi i rekreacji są okolice zbiorników wodnych: Siemianówka na rzece Narew, Repczyce na rzece Nurzec, Bachmaty na rzece Orlanka i śródleśne stawy w miejscowości Topiło.

d) Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych. Spożywcze produkty lokalne i regionalne.

Tradycyjne rolnictwo, wielokulturowość regionu oraz historycznie bogate tradycje kulinarne znajdują odzwierciedlenie w ofercie licznych produktów lokalnych i tradycyjnych oferowanych na kwaterach agroturystycznych i niektórych obiektach gastronomicznych (Zajazd u Jana). Oficjalna oferta jest jednak uboga, ze względu na brak organizacyjnych i technologicznych możliwości przetwarzania produktów rolnych oraz wprowadzania ich na rynek. W regionie brakuje małych lokalnych zakładów przetwarzających produkty żywnościowe. Z tego to powodu i ze względu na złożoną procedurę rejestracyjną niewiele z nich doczekało się oficjalnej rejestracji.

Na liście produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi znajdują się produkty z obszaru LGD. Są to między innymi Lipiec Białowieski i Twaróg Hajnowski będące laureatami Podlaskiej Marki Roku. Produktem tradycyjnym, promującym nasz region jest bez wątpienia ***Lipiec Białowieski.*** *Produkują go pszczelarze ze Stowarzyszenia Pszczelarzy Rejonu Puszczy Białowieskiej. Pozyskiwany jest on z lipy drobnolistnej, która w tak zwartej formie występuje tylko w Puszczy Białowieskiej.*

Inny lokalnym produktem spożywczym jest ***"Miód pitny podlaski"*** *produkowany w Miodosytni Podlaskiej, laureat konkursu "Nasze kulinarne dziedzictwo". Jest to napój alkoholowy, którego podstawowym składnikiem jest naturalny miód pszczeli pochodzący z pasieki producenta i soki owocowe certyfikowanych ekologicznych upraw sadowniczych zlokalizowanych w gospodarstwie w miejscu produkcji.*

Kolejnym produktem spożywczym promującym region jest "Marcinek". Jest to ciasto składające się z wielu cienko rozwałkowanych placków przełożonych śmietaną. Marcinek bardzo często gości na weselnych stołach.

d.a) Lokalne produkty turystyczne.

Najważniejsze produkty lokalne związane są z turystyką, która jest motorem rozwojowym obszaru LGD, a zwłaszcza gmin Białowieża, Narewka, Hajnówka i Dubicze Cerkiewne. Na obszarze LGD występuje wiele produktów turystycznych, rzadko jednak są one produktami zintegrowanymi składającymi się z usług wielu podmiotów branży turystycznej stanowiących szeroką, pakietową ofertę.

Najważniejszym produktem turystycznym, który zapewnia regionowi rozpoznawalność i jest jednoznacznie kojarzony z obszarem, jest ***Puszcza Białowieska wraz z Białowieskim Parkiem Narodowym.*** *Największą popularnością wśród osób odwiedzających region cieszą się obiekty BPN, m.in. Muzeum Przyrodniczo - Leśne w Białowieży, Rezerwat Pokazowy Żubrów, Park Pałacowy, Obszar Ochrony Ścisłej, Obręb Ochrony Hwoźna.*

Do unikatowych na skalę kraju produktów turystycznych można też zaliczyć ***Markowe Kwatery Agroturystyczne*** *wyróżnione znakiem promocyjnym "Kraina Żubra". Jest to regionalny znak jakości, przyznawany tym kwaterodawcom, którzy zachowują i kultywują regionalne tradycje i dziedzictwo kulturowe. Listę agrokwater wyróżnionych znakiem promocyjnym Krainy Żubra można znaleźć na stronie internetowej Białowieskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego "Żubr"*

*Kolejnym produktem turystycznym są trasy **Nordic Walking Park „Kraina Puszczy i Żubra”**, które stanowią sieć 7 oznakowanych szlaków, opatrzonych w szczegółowe mapy, zgodnie z ogólnoeuropejskimi standardami rekreacji. Punkty wyjścia na szlaki zlokalizowane są w 2 miejscach: przy Parku Wodnym w Hajnówce oraz na parkingu „Zwierzyniec”. Od 2012 roku, odbywa się cykliczna impreza Puchar Polski Nordic Walking w Krainie Puszczy i Żubra, w której biorą udział uczestnicy z całej Polski.*

*Produkt turystyczny - **Białowieski Szlak Transgraniczny** jest szlakiem rowerowym, wytyczonym w Puszczy Białowieskiej i jej okolicach, po obu stronach granicy polsko-białoruskiej. Długość szlaku po stronie polskiej wynosi około 58 km i jest w całości położony na obszarze LGD PB. Na szlaku można podziwiać piękno przyrody i zabytki architektoniczne mające zachowany pierwotny układ przestrzenny, drewnianą architekturą oraz drewniane bądź murowane obiekty sakralne - są to głównie cerkwie prawosławne. Sporo tu również muzeów, skansenów, galerii oraz izb regionalnych.*

*Nowym aktywnym produktem turystycznych Regionu Puszczy Białowieskiej są **Spływy Kajakowe Obszarami Chronionymi „Natura 2000”** (rzekami Narewką i Narwią). Bazują one na wartościach przyrodniczo-kulturowych regionu i są unikatowym produktem sieciowym wiążących w jednej ofercie przewodników turystycznych, kwaterodawców, wypożyczalnie sprzęty pływającego, transport i gastronomię.*

Produkty turystyczne: Markowe Kwatery Agroturystyczne, Nordic Walking Park „Kraina Puszczy i Żubra” oraz Spływy Kajakowe Obszarami Chronionymi „Natura 2000” zostały utworzone przy pomocy udziale środków LGD ”PB”

d.c) System promocji i sprzedaży produktów.

*Szeroko rozumiane produkty lokalne (regionalne i tradycyjne) są promowane dzięki zaangażowaniu w działania promocyjne takich podmiotów jak: Starostwo Powiatowe w Hajnówce, LGD "Puszcza Białowieska", Lokalna Organizacja Turystyczna "Region Puszczy Białowieskiej", BPN, UMWP-KSOW, Białowieskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Żubr”. Miejscami promocji są coroczne targi turystycznych w kraju i zagranicą oraz Internet - poprzez strony internetowe w/w podmiotów i innych lokalnych partnerów. Bezpośrednią formą promocji i sprzedaży produktów lokalnych zajmują się obiekty hotelarskie, gastronomiczne, kwatery agroturystyczne i biura turystyczne zlokalizowane na obszarze działania LGD. **W regionie brakuje wypromowanego, atrakcyjnego i dogodnie położonego miejsca w którym byłyby turystom oferowane lokalne produkty.***

e.b) Stan wód.

Rzeki obszaru LGD: Narew, Narewka Leśna i Nurzec stanowią główną sieć wodną obszaru LGD. Są to cieki nieregulowane i często w zlewniach ich dopływów w okresach wiosennych lub dużych opadów występują lokalne podtopienia. Ponadto są one atrakcyjne turystycznie (względu na siedliska ptactwa, rozległe obszary chronione) i oprócz walorów przyrodniczych wykorzystywane są jako szlaki kajakowe. Ich stan ma istotny wpływ na rozwój turystyki regionu. Główną przyczyną zanieczyszczeń wód jest działalność człowieka, polegająca na wprowadzenia ścieków komunalnych i przemysłowych oraz zanieczyszczeń obszarowych z przestrzeni rolniczych. Ścieki komunalne są zazwyczaj nieoczyszczone lub niedostatecznie oczyszczone. Największe zagrożenie występuje na terenach wiejskich, charakteryzujących się niskim stopniem skanalizowania przy równocześnie wysokim stopniu zwodociągowania.

*Na obszarze LGD występuje wysoki współczynnik zwodociągowania - w 2013 roku poziom rozwoju sieci wodociągowej zapewniał dostawy wody dla 87% mieszkańców LGD. Zagrożenia wynikają ze strony zanieczyszczeń pochodzących z obszarów wiejskich, gdzie poziom rozwoju sieci kanalizacyjnej jest znacznie niższy niż w miastach i niewspółmierny do długości sieci wodociągowych. **Długość sieci kanalizacyjnych (307, 1 km) jest blisko 3,5 razy mniejsza niż długość sieci wodociągowych (1092,6)***

Na obszarze LGD wskaźnik mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej w 2013 roku wyniósł 34,9% i był o 17% wyższy niż w roku 2009. Pomimo tendencji rosnącej wartości analizowanego wskaźnika są dużo niższe od średniej województwa Podlaskiego i kraju.

e.c) Stan powietrza.

*Głównymi źródłami zanieczyszczeń atmosfery na terenie obszaru LGD są ciepłownie miejski, zakłady przemysłowe, **rozproszone źródła emisji z sektora komunalno – bytowego**, a także zanieczyszczenia komunikacyjne. Zakłady szczególnie uciążliwe, które emitują najwięcej zanieczyszczeń na obszarze LGD to między innymi: GRYFSKAND Sp. z o. o. w Gryfinie Oddział w Hajnówce, IKEA Industry Poland Sp. z o.o. Oddział w Koszkach, SZCZYTY Sp. z o. w Szczytach – Nowodworach, Przedsiębiorstwo Energetyki Cieplnej Sp. z o.o. w Hajnów-*

ce, RINDIPOL SA w Chojnicach (Kotłownia w Hajnówce), Spalarnia odpadów medycznych eksploatowana w SP ZOZ w Hajnówce i inne[22].

Stężenia pyłu zawieszonego PM10 o okresie uśredniania wyników 24h pochodzące z łącznej emisji wszystkich typów na obszarze LGD "Puszcza Białowieska mieszczą się w przedziale od 24,4 µg/m3 do 76,4 µg/m3, dochodząc do 153% poziomu dopuszczalnego. *Mniejsze stężenia występują w północno-wschodniej części obszaru i rosną w stronę południowo-zachodnią.*

Podsumowując powyższe analizy w odniesieniu do lokalnych uwarunkowań można śmiało stwierdzić, iż najwyższe przekroczenia dopuszczalnych norm czystości powietrza następują w okresach grzewczych (zimowych) i są w dużej mierze generowane przez zakłady wytwarzające energię cieplną i przydomowe źródła ciepła (kotłownie bazujące na węglu)

<u>Wnioski wynikające z analizy wyników badań własnych</u>

- ***Aspektem wymagającym najpilniejszych interwencji w obszarze ochrony środowiska są działania związane z rozwojem infrastruktury turystycznej poza obszarem Puszczy Białowieskiej (rozśrodkowanie ruchu turystycznego i odciążenie obszarów cennych przyrodniczo od nadmiernej eksploracji turystycznej) 99,4%***
- ***Ze względu na utrudniony dostęp do tradycyjnego w tym regionie opału (drewna), istotnym problemem jest niski poziom wykorzystania OZE jako alternatywnego medium – 51% wskazań***
- ***Badani sugerują konieczność lepszego wykorzystania marki Puszczy Białowieskiej do rozwoju gospodarczego i promocji regionu – 29,3%***

ROZDZIAŁ IV. ANALIZA SWOT

4.1. Opis zastosowanych partycypacyjnych metod konsultacji społecznych

*Prace nad analizą rozpoczął **zespól redakcyjny** formułując poszczególne zapisy analizy w oparciu o sporządzoną diagnozę obszaru i ludności LGD. Następnie podczas spotkania z **przedstawicielską grupą roboczą** zaprezentowano wyniki prac – diagnozę oraz analizę SWOT. Uczestnicy spotkania w formie **konsultacji bezpośrednich** zgłaszali swoje uwagi do prezentowanych dokumentów. Po uwzględnieniu uwag **grupy przedstawicielskiej** zorganizowano **pierwszy cykl spotkań konsultacyjnych** z mieszkańcami wszystkich gmin wchodzących w skład LGD „Puszcza Białowieska" (odrębnie dla każdej gminy) w celu przeprowadzenia szerokich **konsultacji społecznych** diagnozy i analizy SWOT. Uczestnicy spotkań po prezentacji zasobów obszaru LGD (uwarunkowań przyrodniczych, kulturowych, sfery społecznej i potencjału gospodarczego) ze szczególnym uwzględnieniem obszaru ich gminy, bezpośrednio zgłaszali swoje uwagi, które po poddaniu analizie były uwzględniane lub odrzucane. Następnie uczestnikom była prezentowana analiza SWOT. Uczestnicy spotkania w formie **konsultacji bezpośrednich** zgłaszali swoje uwagi do analizy SWOT, które po poddaniu analizie były uwzględniane lub odrzucane. Po tym, uczestnicy spotkań w nadawali wagi punktowe dla poszczególnych pozycji SWOT w zakresie od 1 do 3 w zależności od siły oddziaływania danego czynnika na obszar swojej gminy. Po przeprowadzonych konsultacjach zsumowano wagi punktowe i zhierarchizowano analizę SWOT.*

4.2 Opis analizy SWOT

Dla dokonania diagnozy obszaru objętego LSR wykorzystano analizę SWOT jako jedną z najbardziej efektywnych metoda identyfikacji słabych i silnych stron obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju oraz wskazania szans i zagrożeń, jakie stoją przed obszarem objętym Strategią. Narzędzie to pozwoliło na sformułowanie wizji rozwojowej obszaru, a także celów ogólnych i szczegółowych. Słabe strony i mocne strony to czynniki wewnętrzne – zlokalizowane i kształtowane na obszarze LGD. Szanse i zagrożenia to odpowiednio pozytywne i negatywne czynniki zewnętrzne, zidentyfikowane w szeroko rozumianym otoczeniu i w przeważającej mierze niezależne od działań lokalnych.

[22] *"Informacja Podlaskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska o stanie środowiska na terenie powiatu hajnowskiego" WIOŚ 2013.*

Odniesienie do rozdziału diagnozy	ANALIZA SWOT OBSZARU LGD "PB"		Odniesienie do rozdziału diagnozy
	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE		
	Mocne strony	Słabe strony	
	OBSZAR SPOŁECZNY		
6.1	*Pozytywne postawy społeczne wynikające z tradycji – otwartość, gościnność i życzliwość (szczególnie ważne w kontekście możliwości rozwoju turystyki).*	*Dynamicznie postępujące, niekorzystne trendy demograficzne: ujemny przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, migracja młodych, wykształconych i kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich.*	**1.1, 6.2**
4.1, 5.6	*Aktywność społeczna, przejawiająca się m.in. działalnością organizacji pozarządowych oraz inicjatywami na rzecz zachowania walorów przyrodniczych.*	*Szerokie grono mieszkańców potrzebujących wsparcia społecznego, w tym osoby zależne i rodziny dysfunkcyjne.*	**1.2, 3.3, 5.1, 5.2**
5.6	*Rozbudowana infrastruktura kulturalna (świetlice wiejskie, miejskie domy kultury, biblioteki gminne),*	*Występujące obszary zdegradowania społecznego, szczególnie dotknięte problemem ubóstwa (szczególnie Kleszczele, Orla, Hajnówka, Czeremcha, Nowe Berezowo).*	**3.3, 7a, 5.6**
5.6	*Aktywność podmiotów działających na rzecz osób defaworyzowanych (szczególnie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego, WTZ, DPS, PCPR i MOPS)*	*Niedostateczne wsparcie aktywizacji zawodowej i integracji osób niepełnosprawnych, defaworyzowanych.*	**1.2, 5.6**
		Wymagająca modernizacji baza szkolnictwa ogólnokształcącego (przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja)	**1.3**
2.5	*Rozbudowana infrastruktura rekreacyjno-sportowa (orliki, siłownie na świeżym powietrzu, ścieżki rekreacyjne i in.; dostępność pływalni, parku wodnego).*	*Niedostateczna jakość kapitału ludzkiego (niski poziom wykształcenia, niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań pracodawców).*	**3**
		Bariery architektoniczne w obiektach użyteczności publicznej (edukacyjnych), utrudniające dostępność osobom starszym i niepełnosprawnym.	**1.3**
		Niska jakość infrastruktury społecznej, niedoposażone obiekty kultury Negatywnie wpływające na jakość życia społecznego mieszkańców, zwłaszcza na wsi	**5.5**
	PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I RYNEK PRACY (OBSZAR GOSPODARCZY)		
7da, 2.5	*Rozpoznawalna i znana marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Rezerwatem Biosfery i Parkiem Narodowym.*	*Wysoki i wzrastający poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte).*	**1, 3.2**
6,	*Wysoki potencjał dla rozwoju turystyki – walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej.*	*Niski poziom lokalnej przedsiębiorczości.*	**2.2, 3.3**
2.1	*Wysokiej jakości lokalne produkty spożywcze (np. przemysłu mleczarskiego, mięsnego i piekarskiego).*	*Niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielka aktywność w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia.*	**2**

2.1, 6.3	*Dynamiczny rozwój branży zielarskiej i pszczelarstwa.*	*Brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD.*	***7da***
2.5	*Dobrze zorganizowana i rozwinięta sieć kwater agroturystycznych (w obrębie Puszczy Białowieskiej)*	*Niewystarczająca dynamika rozwoju działalności w sferze przetwórstwa rolno-spożywczego i rolnictwa oferującego produkty spożywcze w formie sprzedaży bezpośredniej.*	***7d***
2.5	*Dobrze rozbudowana baza hotelarsko-gastronomiczna w Białowieży, Bielsku i Narewce, Hajnówce.*	*Niedostateczny rozwój infrastruktury turystycznej i bazy paraturystycznej.*	***2.5***
6	*Tradycje specjalizacji w przemyśle budowlanym, drzewnym i spożywczym.*	*Ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach chronionych.*	***7***
		Niska atrakcyjność inwestycyjna regionu i niedostateczna promocja gospodarcza.	***2.1, 2.3***
	OBSZAR PRZYRODNICZY I UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE		
2.5, 7ca	*Walory przyrodnicze na skalę światową: Puszcza Białowieska z rezerwatem biosfery, Białowieski Park Narodowy, rezerwat pokazowy żubrów*	*Generalnie niezbyt korzystne warunki przyrodnicze pod kątem produkcji rolniczej (różne w poszczególnych gminach LGD).*	***6.3***
7ab	*Wysoka jakość środowiska naturalnego (niski poziom zanieczyszczenie środowiska poza obszarami miast)*	*Niedostatecznie rozwinięta gospodarka ściekowa*	***7eb***
7ab	*Duża powierzchnia obszarów chronionych, szczególnie atrakcyjne: Dolina Górnej Narwi i Narewka, Zalew Siemianówka, Dolina Nurca*	*Powszechne stosowanie niewydajnych i kosztogennych indywidualnych źródeł ciepła, które przyczynią się do niskiej emisji zanieczyszczeń.*	***7ec***
7ab	*Wysoka lesistość i bioróżnorodność obszarów*	*Wysoki wskaźnik niezatrzymanych zanieczyszczeń powietrza (Hajnówka, Narew, Bielsk)*	***7ec***
		Niedostateczna retencja wód przekładająca się na lokalne zagrożenia powodziowe i niekorzystne warunki hydrologiczne	***7eb***
	POTENCJAŁ KULTUROWO-HISTORYCZNY		
6, 7	*Różnorodność dziedzictwa: etnicznego, językowego i wyznaniowego oraz dziedzictwo przyrodnicze Puszczy Białowieskiej.*	*Zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji.*	***7***
6	*Zachowanie trwałych walorów wielokulturowości (układy architektoniczne wsi, pól, architektura, itp.).*	*Zanikanie tradycyjnych zawodów związanych z lasem i drewnem*	***7***
6	*Silne i nadal kultywowane dziedzictwo kulinarne Regionu Puszczy Białowieskiej.*		
	OBSZAR INSTYTUCJONALNY		

4.3	*Potencjał i aktywność Lokalnej Grupy Działania oraz Stowarzyszenia Euroregionu „Puszcza Białowieska", LOT RPB oraz aktywność lokalnych działaczy społecznych.*	*Niezaspokojone potrzeby wszechstronnego wsparcia instytucjonalnego dla osób wykluczonych, defaworyzowanych i niepełnosprawnych*	***1.2, 1.3, 5***
4.3	*Obecność instytucji naukowych, jako potencjalnych partnerów w działaniach na rzecz rozwoju obszaru LGD.*	*Niedostatecznie ukształtowane i niespójne struktury obsługi ruchu turystycznego*	***2.5***
4	*Aktywność organizacji pozarządowych i samorządów rolniczych.*	*Niedostateczny rozwój instytucji otoczenia biznesu*	***4.1***
	OBSZAR PRZESTRZENNY		
7eb	*Wysoki poziom zwodociągowania i skanalizowania obszarów miejskich i wsi gminnych*	*Niska, niedostosowana do potrzeb mieszkańców dostępność komunikacyjna obszarów peryferyjnych*	***7ac***
4.3	Wykształcone doświadczenia we współpracy międzynarodowej różnych podmiotów i osób z LGD (warunkowane przygranicznym położeniem realizowanymi programami transgranicznymi)	*Braki w zagospodarowaniu infrastrukturalnym na obszarach peryferyjnych – w sieciach: kanalizacyjnej i wodociągowej, gazowej oraz internetowej; niska jakość dróg lokalnych.*	***7ac***
7ab	*Duża ilość terenów prawnie chronionych*	*Występowanie obszarów o wysokim natężeniu problemów społeczno-gospodarczych, wymagających rewitalizacji (również w wymiarze fizycznym).*	***5, 1.2, 1.3***
	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE		
	Szanse	***Zagrożenia***	
dok. zewn.	*Dostępność środków na realizację LSR i innych funduszy UE, możliwych do wykorzystania na rzecz obszaru LGD.*	*Małe zainteresowanie inwestorów zagranicznych i brak dopływu kapitału zewnętrznego (większa atrakcyjność innych części kraju)*	***2.1***
7ec	*Wzrost udziału OZE w połączeniu z dywersyfikacją źródeł dostaw energii*	*Zły stan infrastruktury transportowej oraz przesyłowej (ponadlokalnej: drogowej i energetycznej).*	***7ac***
2.5	*Wzrost zainteresowania turystyką aktywną, kulturową, przyrodniczą oraz rehabilitacyjno-leczniczą wśród turystów krajowych i zagranicznych*	*Wzrost aktywności organizacji ekologicznych ograniczających w nieracjonalnym stopniu realizację przedsięwzięć gospodarczych.*	***4.1***
dok. zewn.	*Strategia rozwoju województwa nastawiona na wspieranie ważnych z punktu widzenia obszaru LGD dziedzin tematycznych, w tym środowiska i relacji zewnętrznych oraz działań innowacyjnych bazujących na lokalnych potencjałach.*	*Nadmierne ograniczenia działalności gospodarczej na obszarach chronionych i strefach buforowych wynikające z restrykcyjnych przepisów ochrony środowiska.*	***7ab***
2	*Przygraniczne położenie i bliska lokalizacja przejść granicznych (dostęp do rynków wschodnich i możliwość czerpania korzyści z ruchu przygranicznego).*	*Polityka zagraniczna względem Republiki Białoruskiej hamująca rozwój współpracy gospodarczej i małego ruchu przygranicznego*	*raport z badań własnych*

2.1	*Rosnąca moda na żywność naturalną, „ekologiczną" i niskoprzetworzoną.*	*Niestabilna polityka ochrony środowiska i niedostateczne zrównoważenie gospodarki leśnej*	
2.1	*Obszar Metropolitalny Warszawy oraz Białystok jako rynki zbytu dla produktów lokalnych i usług z obszaru LGD.*	*Wzrastająca konkurencja w rolnictwie – nadprodukcja żywności utrudniająca zbyt lokalnych produktów*	
7da	*Rosnące znaczenie Rowerowego Szlaku Polski Wschodniej i potencjał Podlaskiego Szlaku Bocianiego.*		

Rozdział V. CELE I WSKAŹNIKI

*Podczas spotkań konsultacyjnych przeprowadzonych z **przedstawicielską grupą roboczą** oraz z mieszkańcami w gminach obszaru LGD, osobno dla każdej z gmin dokonano identyfikacji lokalnych problemów i sposobu ich rozwiązania (potrzeb). Następnie po wnikliwej analizie zebranego materiału podczas konsultacji bezpośrednich z **przedstawicielską grupą roboczą** dokonano syntezy problemów i potrzeb dla obszaru LGD. Następnie podczas konsultacji bezpośrednich z mieszkańcami poszczególnych gmin LGD zaprezentowano główne problemy obszaru LGD oraz sposoby ich rozwiązania. Uwzględniono wnioski z konsultacji społecznych przeprowadzonych podczas spotkań publicznych otwartych w gminach obszaru LGD.*

Tabela 24. Synteza zidentyfikowanych problemów obszaru LGD

problem	***potrzeba/sposób rozwiązania problemu***
obszar środowiskowy	
Wysokie koszty ogrzewania budynków (CO i ciepła woda – 67% zużywanej energii) oraz brak dostępu do drewna opałowego. Zanieczyszczenie środowiska produktami spalania węgla i odpadów (plastik, papier)	*Instalacje OZE w budynkach użyteczności publicznej i gospodarstwach domowych (kolektory słoneczne, fotowoltanika, pompy ciepła, małe wiatraki)*
	Wymiana źródeł ciepła na ekologiczne w gospodarstwach
Zagrożenia dla ludzi i środowiska od „starego" azbestu	*Wymiana pokryć dachowych z azbestu na obiektach osób fizycznych*
Zagrożenie katastrofą ekologiczną znacznych obszarów – suszą hydrologiczną oraz wiosennymi powodziami (Hajnówka)	*Budowa zbiorników małej retencji oraz modernizacja systemów nawadniających (na bazie istniejących systemów melioracyjnych)*
infrastruktura społeczna i edukacyjna	
Mieszkańcy osiedli mają problemy ze znalezieniem pracy i zaadoptowaniem się do nowych warunków. Zauważa się problem „biedy pokoleniowej" (po restrukturyzacji Chemicznej, Hamechu, POM-u i PGR-ów.	*Rewitalizacja obszarów społecznych i infrastrukturalnych (po Hamechu, Chemicznej, PGR-ach i POM-ie)*
Niski poziom jakości życia mieszkańców - brak dostępu do infrastruktury rekreacyjnej i sportowej lub jej niska jakość.	*Place zabaw na osiedlach i przy świetlicach wiejskich, modernizacja boisk sportowych, stworzenie miejsc do wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców (budowa parku sportu, siłownie na świeżym powietrzu).*
Niski poziom aktywności społecznej mieszkańców obszarów wiejskich - szczególnie osób starszych ze względu na brak lub utrudniony dostęp do infrastruktury społecznej.	*Modernizacja, adaptacja i wyposażenie świetlic wiejskich. Adaptacja innych budynków do nowych funkcji*
Brak odpowiedniej opieki przedszkolnej dla dzieci niepełnosprawnych oraz ze stwierdzonymi deficytami. Przedszkola nie dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami. Brak pomocy dydaktycznych i wykwalifikowanej kadry do świadczenia specjalistycznej opieki.	*Wsparcie dla przedszkoli w zakresie przystosowania istniejącej infrastruktury do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, zakup niezbędnych pomocy do efektywniejszej nauki i funkcjonowania. Wsparcie dzieci ze stwierdzonymi deficytami, jak też dokształcanie nauczycieli pod kątem pracy z dziećmi z niepełnosprawnościami.*
infrastruktura turystyczna	
Turystyka poza obszarami PB jest słabo rozwinięta. Powodem jest słabe wypromowanie i oznakowanie istniejących atrakcji turystycznych.	*Stworzenie spójnego systemu informacji turystycznej całego obszaru LGD (utworzenie i wyposażenie lokalnych punktów informacji turystycznej tradycyjnej, www, mobilnej, wdrożenie i rozwój programu lojalnościowego)*
Obszary gmin odwiedza mało turystów w porównaniu RPB gdyż na terenie tych gmin jest mało atrakcji turystycznych (przyrodniczo-kulturowych i innych) a istniejąca oferta jest zbyt uboga i mało zróżnicowana w infrastrukturę turystyczną.	*Wyeksponowanie walorów przyrodniczo-kulturowych gmin, utworzenie atrakcji turystycznych (nowe szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne, parki linowe, wyciąg nart wodnych, wieże widokowe, przystanie kajakowe, muzea, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, mała infrastruktura turystyczna, itp.) oraz wykonanie oznakowania turystycznego obiektów i atrakcji*
wsparcie osób wykluczonych i defaworyzowanych	
Mieszkańcy osiedli mają problemy ze znalezieniem pracy i zaadoptowaniem się do nowych warun-	*Aktywizacja społeczno-zawodowa osób bezrobotnych (szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe, środki*

ków. Zauważa się problem „biedy pokoleniowej" po upadku PGR. Brak miejsca do spotkań mieszkańców, KIS, CIS.	*na otwarcie działalności gospodarczej, kompleksowe wsparcie w ramach Programów Aktywności Lokalnej, utworzenie KIS, CIS)*
Gminy zamieszkuje bardzo duży odsetek osób starszych, samotnych i niesamodzielnych. Zauważa się niewystarczający poziom pomocy od strony instytucji (GOPS) dla tych mieszkańców	*Pomoc dla osób starszych, niesamodzielnych oraz z niepełnosprawnością poprzez zapewnieni usług opiekuńczych i asystenckich, asystent rodziny wsparcie dla rodzin dysfunkcyjnych, specjalistyczne usługi opiekuńcze*
Niski poziom kompetencji kluczowych dzieci i młodzieży w odniesieniu do dużych miast regionu. Niższe od miejskich wyniki egzaminów w szkołach podstawowych i gimnazjalnych zlokalizowanych na obszarach wiejskich. Ograniczony dostęp do atrakcyjnych zajęć pozalekcyjnych ze względu ma możliwości finansowe gminy i problemy z dowozem dzieci na zajęcia.	*Wsparcie dla szkół w zakresie podnoszenia kompetencji kluczowych uczniów i nauczycieli (organizacja dodatkowych zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, alternatywne formy edukacji). Wsparcie w zakresie modernizacji, rozbudowy i rozwoju infrastruktury edukacyjnej oraz zorganizowanie dowozu dzieci na zajęcia pozalekcyjne.*
Wzrastająca dynamika starzenia się społeczności (27% zamieszkujących LGD to osoby starsze, wśród korzystających z pomocy społecznej 1/3 stanowią osoby starsze długotrwale chore i niepełnosprawne). Zauważa się niewystarczający dostęp do usług rehabilitacji i opiekuńczych	*a) uruchomienie usług rehabilitacyjnych, opiekuńczych wraz z zapewnieniem transportu z mniejszych miejscowości sołeckich,* *b) wykorzystanie istniejącej infrastruktury świetlic/remiz na kluby lub miejsca do rehabilitacji – forma dziennych domów pobytu z usługami dla osób niesamodzielnych (należy je doposażyć, zaadoptować)*
Problem dostępności do rehabilitacji i terapii dzieci i młodzieży niepełnosprawnej na terenie LGD	*Wsparcie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Hajnówce dla dzieci i młodzieży – czyli adaptacja/remont pomieszczeń, zakup urządzeń do terapii oraz rozszerzenie oferty.*
Brak podmiotów ekonomii społecznej na terenie działania LGD typu spółdzielnie socjalne, CIS, KIS, ZAZ	*modernizacja infrastruktury służącej wsparciu osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym pod kątek świadczenia usług reintegracji społeczno-zawodowej (utworzenie KIS),*
Emigracja młodego pokolenia/społeczeństwa z obszaru LGD "PB"	*a) prezentacje dobrych praktyk (wioski tematyczne, zakładanie stowarzyszeń) w celu inspiracji mieszkańców do efektywniejszego działania i pokazania innych możliwości zarobkowania,* *b) szkolenia w zakresie zakładania własnej działalności gospodarczej i jej efektywnego rozwoju,*
Mieszkańcy obszarów wiejskich, absolwenci szkół mają problemy ze znalezieniem pracy.	*Samozatrudnienie. Szkolenia podnoszące kompetencje pożądane na obecnym rynku pracy.*
Niedostateczne wsparcie rodzin mających problemy opiekuńczo-wychowawcze skutkujące wzrostem dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym	*Projekty ukierunkowane na wsparcie rodzin dysfunkcyjnych poprzez specjalistyczne poradnictwo rodzinne, różnego rodzaju warsztaty rodzice-dzieci, terapia dla rodzin itp.*
sfera gospodarcza	
Niski poziom przedsiębiorczości na obszarze LGD (ilość małych firm na 1000 mieszkańców), brak miejsc pracy.	*Wsparcie przedsiębiorczości mieszkańców poprzez rozwój istniejących firm i tworzenia nowych miejsc pracy poprzez samozatrudnienie.*
Brak lokalnych, tradycyjnych produktów spożywczych w ofercie handlowej mimo posiadania dużego potencjału kulinarnego regionu	*Utworzenie inkubatorów przetwórstwa lokalnego oraz lokalnego bazaru produktów lokalnych w Hajnówce*
Niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowo-żywieniowa	*Budowa nowych obiektów noclegowo-restauracyjnych oraz modernizacja i doposażenie istniejących*
kultura i dziedzictwo kulturowe	
Zanikanie tradycji regionu (kulturowo-historycznych) ze względu na małe (nie emocjonalne) zaangażowanie młodego pokolenia w kultywowanie tradycji. Nie są właściwie ukształtowane postawy patriotyczne młodego pokolenia.	*Realizacja projektów kulturowo-historycznych przy aktywnym udziale młodego pokolenia: imprezy kulturowo-historyczne, warsztaty historyczno-kulturowe, cyfrowe archiwum tradycji lokalnej: zdjęć, dokumentów, ksiąg metrykalnych, historii mówionej, lokalnej gwar, legend; przygotowanie wydawnictw, publikacji, wystaw itp., zachowanie starych cmentarzy*

1. Specyfikacja i opis celów ogólnych, przypisanych im celów szczegółowych i przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie z analizą SWOT i diagnozą obszaru.

1.1. Specyfikacja celów ogólnych, szczegółowych i przedsięwzięć.

W wyniku przeprowadzonej analizy określono wizję i misją LGD oraz wyznaczono do realizacji 3 cele ogólne wynikające z diagnozy obszaru, wyników analizy SWOT i konsultacji społecznych. Ponadto uwzględniono cele przypisane do RLKS na szczeblu województwa w programach operacyjnych (PROW i RPO). W procesie partycypacyjnym metodą hierarchizacji analizy SWOT wyznaczono te cechy, które mają największe znaczenie dla rozwoju całego obszaru objętego LSR, najmocniej wpływają na obszar i jego społeczność, stanowiąc podstawę do ustalania priorytetów rozwojowych i punkt wyjścia do zdefiniowania celów rozwoju obszaru. Każdy z wyznaczonych celów ogólnych stanowi odpowiedź na określone wyzwania wynikające z analizy SWOT i zdefiniowanych przez mieszkańców najistotniejszych potrzeb.

WIZJA LGD

Obszary LGD „PB" niezwykle atrakcyjne turystycznie ze względu na unikatowe w skali kraju i UE, zasoby środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz dobrze rozwiniętą infrastrukturę gospodarczą, społeczną, kulturalną, turystyczną i rekreacyjną służącą zarówno turystom, jak mieszkańcom. Spójne, aktywne społeczeństwo LGD "PB" zaangażowane w proces zrównoważonego rozwoju regionu.

MISJA LGD

Dążenie do zdynamizowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów LGD „Puszcza Białowieska", przy równoczesnym zachowaniu pełni bogactwa zasobów środowiskowych poprzez:

1. *Aktywizowanie i integrację lokalnej społeczności wokół realizowanych celów LSR,*
2. *Systematyczną aktualizację i doskonalenie wytyczonych kierunków rozwoju regionu,*
3. *Inicjowanie/zacieśnianie współpracy między wszystkimi interesariuszami: podmiotami gospodarczymi, samorządami, organizacjami pozarządowymi, mieszkańcami regionu,*
4. *Niwelowanie różnic rozwojowych w sferze społecznej i gospodarczej obszaru oraz promowanie włączenia społecznego, walkę z ubóstwem i wszelką dyskryminacją".*

Przy ustalaniu celów, przedsięwzięć i operacji przeszliśmy następującą ścieżkę w planowaniu LSR (od ogółu do szczegółu): ***wnioski z analizy SWOT → wyodrębnienie specyficznych cech obszaru (wykorzystanie atutów) → identyfikacja głównych problemów → analiza ramowa celów RLKS → określenie celów ogólnych → określenie celów szczegółowych → przedsięwzięcia → operacje / wskaźniki.***

Tabela 25. Specyfikacja celów i przedsięwzięć LSR

Cele główne	*Cele szczegółowe*	*Przedsięwzięcia*
I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD	*1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców*	*Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)*
	2. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej	*Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej (baza dla rozwoju sfery społecznej)*
II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD	*1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD*	*Bądź przedsiębiorczy (rozwój lokalnej przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)*
	2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	*Wzrost potencjału turystycznego LGD*
		Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej
	3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej	*Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza*
III. Rozwój potencjału LGD	*1. Rozwój sfery społecznej*	*Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych i młodzieży)*
		Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja
	2. Zachowanie i promowanie po-	*Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i ce-*

	tencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD	*nione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)*
		LGD rozpoznawalne (działania promujące obszar LGD oraz dziedzictwo lokalne) Prowadzenie działań informacyjno -promocyjnych oraz edukacyjnych
		Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego
	3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)	*Dzieci i młodzież naszą przyszłością*
		Współpraca krajowa i międzynarodowa

1.2. Opis celów ogólnych, przypisanych im celów szczegółowych i przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie z analizą SWOT i diagnozą obszaru.

CEL OGÓLNY I - Poprawa jakości życia mieszkańców LGD

Cel ma zapobiegać długofalowym negatywnym trendom społecznym: wysokiemu stopniowi migracji ludzi młodych, depopulacji i bezrobociu.

Z analizy diagnozy obszaru oraz ocen mieszkańców LGD wynikających z przeprowadzonych badań wynika, iż jedną z głównych przyczyn wpływających na subiektywne odczucia dotyczące niskiego poziomu jakości życia mieszkańców obszaru LGD jest niezadawalający poziom zarobków mieszkańców LGD (który jest jednym z najniższych w kraju) połączony z ograniczonym dostępem do nowych miejsc pracy. Połączenie tego zjawiska z ukrytym bezrobociem oraz stosunkowo dużą liczbą osób młodych i 50+ pozostających za rynkiem pracy i brakiem podmiotów ekonomii społecznej, postrzeganej jako element gospodarki mogącej mieć istotny wpływ na poziom zatrudnienia osób o niskich kwalifikacjach nasila to negatywne zjawisko. Analizując w/w czynniki można wysunąć wniosek, iż tworzą one swoisty trzon czynników powodujących migrację młodych mieszkańców obszaru LGD, co już skutkuje bardzo wysokim poziomem depopulacji w większości gmin obszaru LGD.

*Cel nastawiony jest przede wszystkie na niwelowanie **słabych stron** obszaru LGD PB wyróżnionych w analizie SWOT:*

- *dynamicznie postępujące, niekorzystne trendy demograficzne: ujemny przyrost naturalny, proces starzenia się społeczeństwa, migracja młodych, wykształconych i kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich.*
- *niski poziom lokalnej przedsiębiorczości.*
- *wysoki i wzrastający poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte).*
- *szerokie grono mieszkańców potrzebujących wsparcia społecznego, w tym osoby zależne i rodziny dysfunkcyjne.*
- *występujące obszary zdegradowania społecznego, szczególnie dotknięte problemem ubóstwa (między innymi: Kleszczele, Orla, Hajnówka, Czeremcha, Nowe Berezowo, Narewka,).*
- *niedostateczne wsparcie aktywizacji zawodowej i integracji osób niepełnosprawnych, defaworyzowanych.*
- *występowanie obszarów o wysokim natężeniu problemów społeczno-gospodarczych, wymagających rewitalizacji (również w wymiarze fizycznym).*

*Animowanie własnego potencjału jest też formą odpowiedzi na zidentyfikowane **zagrożenie**:*

- *Małe zainteresowanie inwestorów zagranicznych i brak dopływu kapitału zewnętrznego (większa atrakcyjność innych części kraju)*

Ponadto w ramach realizacji tego celu zakłada się podniesienie poziomu wzrostu współpracy partnerskiej między podmiotami obszaru LGD polegającego na realizacji projektów w pełni lub częściowo realizowanych przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.

I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców

W diagnozie obszaru wskazano na istnienie szeregu problemów społecznych dotyczących mieszkańców obszaru, szczególnie grup defaworyzowanych, osób bezrobotnych, biernych zawodowo i mieszkańców obszarów wymagających rewitalizacji. Analiza SWOT podkreśla negatywne trendy demograficzne, potrzeby wsparcia przedsiębiorczości i aktywizacji, niedostateczną jakość kapitału ludzkiego, niedoskonałe otoczenie instytucjo-

nalne na rzecz integracji, niedostateczne wsparcie aktywizacji zawodowej i integracji osób niepełnosprawnych, defaworyzowanych, występujące obszary zdegradowania wymagające rewitalizacji. W badaniach społecznych oczekiwane jest zwiększenie zdolności zatrudnieniowej, zwłaszcza osób w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy i kompleksowe działania na rzecz integracji osób, rodzin, grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym z zastosowaniem instrumentów aktywnej integracji ukierunkowanych na aktywizację społeczno-zawodową mieszkańców obszaru LGD, w tym obszarów objętych rewitalizacją. Rozwiązanie powyższych problemów umożliwi realizacja przedsięwzięcia:

P I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)

Wyzwaniem przed jakim stoi LGD "PB" jest eliminacja barier ograniczających aktywność społeczną i zawodową osób będących w niekorzystnej sytuacji. Skuteczność wsparcia uzależniona jest od włączenia obok aktywizacji zawodowej działań z zakresu aktywizacji społecznej. Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z migracją młodego pokolenia, niskim poziomem wykształcenia, niedopasowaniem kwalifikacji do oczekiwań pracodawców, niskim wsparciem aktywizacji zawodowej i integracji mieszkańców LGD, w tym osób niepełnosprawnych, defaworyzowanych, osób z obszarów zdegradowania społecznego.

I.2. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej

W diagnozie obszaru wskazano na istnienie szeregu problemów społecznych dotyczących mieszkańców obszaru, szczególnie grup defaworyzowanych i obszarów zdegradowanych wymagających kompleksowej rewitalizacji. Zmniejszenie ich natężenia będzie wymagało skierowania w te obszary działań przewidzianych dla EFS, do których w ramach działań EFRR niezbędnym będzie m.in. dostosowanie istniejącej infrastruktury społecznej/przedszkolnej do nowych funkcji lub też budowę nowych obiektów. Analiza SWOT wskazuje na: niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę opieki socjalnej oraz niedostatek opieki pozainstytucjonalnej na rzecz osób zależnych/niesamodzielnych oraz niską jakość infrastruktury społecznej/przedszkolnej, niedoposażone obiekty kultury wpływające na niską jakość życia społecznego mieszkańców, zwłaszcza na wsi. Niedostatki w zakresie posiadanej infrastruktury społecznej/przedszkolnej zostały też wskazane podczas przeprowadzonej diagnozy potrzeb mieszkańców obszaru LGD. Zauważono konieczność ~~modernizacji i~~ dostosowania istniejącej infrastruktury społecznej/przedszkolnej do nowych funkcji umożliwiających społeczeństwu m.in. realizację zadań integracyjnych, opiekuńczych i edukacyjnych. Wskazano też na występowanie i konieczność rewitalizacji obszarów społecznych i infrastrukturalnych.

P I.2.1. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej (baza dla rozwoju sfery społecznej)

W celu uzupełnienia działań skierowanych do grup defaworyzowanych w ramach interwencji EFS w opinii mieszkańców niezbędnym jest zapewnienie dla tych działań właściwych warunków infrastrukturalnych w zakresie szeroko rozumianej infrastruktury społecznej:

- *dostosowania i wykorzystania istniejącej infrastruktury m.in. świetlic/remiz na kluby seniora lub dzienne–domy pomocy z usługami dla osób starszych*
- *dostosowania innych obiektów budowlanych do świadczenia m.in. usług rehabilitacyjnych, opiekuńczych, dziennych domów pomocy, klubów seniora,*
- *dostosowania infrastruktury służącej wsparciu osób niepełnosprawnych z przeznaczeniem na m.in. CIS/KIS, przedszkola,*
- *budowa i rewitalizacja placów zabaw na osiedlach i przy świetlicach wiejskich, modernizacja boisk sportowych, stworzenie miejsc do wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców,*
- *kompleksowa rewitalizacja obszarów w miejscowościach: m.in. Narewka, Hajnówka, Kleszczele, Hajnówka Jednostka Wojskowa.*

Po analizie złożonych do LGD fiszek projektowych można założyć, iż bezpośrednim beneficjentem działania będą gminy miejski i wiejskie, MOPS, GOPS, NGO oraz kościoły, a grupą docelową defaworyzowani mieszkańcy LGD. Zapewnienie właściwych warunków do realizacji zadań opieki społecznej leży w gestii lokalnych samorządów. W tym przypadku zapewniają one stabilne działania i posiadają odpowiedni potencjał w celu realizacji wysokonakładowych inwestycji.

CEL OGÓLNY II - Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD

Cel ma zapobiegać długofalowym negatywnym trendom gospodarczym: bezrobociu, niskiemu poziomowi rozwoju przedsiębiorczości, migracji wykształconych kadr, niskiemu stopniowi zróżnicowania gospodarki.
*Cel stanowi odpowiedź w szczególności na następujące **słabe strony** zawarte w analizie SWOT:*

- *dynamicznie postępujące, niekorzystne trendy demograficzne: ujemny przyrost naturalny, proces starzenia się społeczeństwa, migracja młodych, wykształconych i kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich.*
- *wysoki i wzrastający poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte).*
- *niski poziom lokalnej przedsiębiorczości.*
- *niewystarczająca dynamika rozwoju działalności w sferze przetwórstwa rolno-spożywczego i rolnictwa oferującego produkty spożywcze w formie sprzedaży bezpośredniej.*
- *niedostateczny rozwój infrastruktury turystycznej i bazy paraturystycznej.*
- *brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD.*

*Poprzez stymulowanie własnego potencjału gospodarczego obszaru LGD PB, Cel II będzie ograniczał oddziaływanie **zagrożenia** zidentyfikowanego w SWOT:*

- *małe zainteresowanie inwestorów zagranicznych i brak dopływu kapitału zewnętrznego (większa atrakcyjność innych części kraju).*

***Mocne strony** wyróżnione w SWOT, które umożliwią realizację celu, to te związane z wewnętrznym potencjałem (w tym m.in. przyrodniczym), który można wykorzystać gospodarczo:*

- *wysokiej jakości lokalne produkty spożywcze (np. przemysłu mleczarskiego, mięsnego i piekarskiego).*
- *dynamiczny rozwój branży zielarskiej i pszczelarstwa.*
- *silne i nadal kultywowane dziedzictwo kulinarne Regionu Puszczy Białowieskiej.*
- *tradycje specjalizacji w przemyśle budowlanym, drzewnym i spożywczym.*
- *wysoki potencjał dla rozwoju turystyki – walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej.*
- *walory przyrodnicze na skalę światową: Puszcza Białowieska z rezerwatem biosfery, Białowieski Park Narodowy, rezerwat pokazowy żubrów.*
- *dobrze rozbudowana baza hotelarsko-gastronomiczna w Białowieży, Bielsku i Narewce, Hajnówce.*
- *dobrze zorganizowana i rozwinięta sieć kwater agroturystycznych (w obrębie Puszczy Białowieskiej).*
- *pozytywne postawy społeczne wynikające z tradycji – otwartość, gościnność i życzliwość (szczególnie ważne w kontekście możliwości rozwoju turystyki).*

*Drugi cel ogólny LSR nastawiony jest na wykorzystanie następujących **szans**:*

- *strategia rozwoju województwa nastawiona na wspieranie ważnych z punktu widzenia obszaru LGD dziedzin tematycznych, w tym środowiska i relacji zewnętrznych oraz działań innowacyjnych bazujących na lokalnych potencjałach.*
- *obszar Metropolitalny Warszawy oraz Białystok jako rynki zbytu dla produktów lokalnych i usług z obszaru LGD.*
- *wzrost zainteresowania turystyką aktywną, kulturową, przyrodniczą oraz rehabilitacyjno-leczniczą wśród turystów krajowych i zagranicznych*
- *przygraniczne położenie i bliska lokalizacja przejść granicznych (dostęp do rynków wschodnich i możliwość czerpania korzyści z ruchu przygranicznego).*
- *rosnąca moda na żywność naturalną, „ekologiczną" i niskoprzetworzoną.*
- *rosnące znaczenie Rowerowego Szlaku Polski Wschodniej i potencjał Podlaskiego Szlaku Bocianiego.*

*Z diagnozy obszaru oraz oceny mieszkańców LGD wynikającej z przeprowadzonych badań[23] jedną z głównych słabych stron gospodarki obszaru jest niski poziom rozwoju przedsiębiorczości wśród mieszkańców, ich niewielka kreatywność oraz skoncentrowanie na prostych usługach turystycznych. Na te ograniczenia lokalnej gospodarki obszaru nakłada się brak działań ukierunkowanych na pobudzaniu przedsiębiorczości w oparciu o współpracę różnych instytucji, słaba współpraca między sektorem gospodarczym i publicznym oraz brak spójnych działań skupionych na wykorzystaniu posiadanych zasobów. Tworzenie i rozwój lokalnych przedsiębiorstw w oparciu o lokalne zasoby i mocne strony (rozpoznawalna i znana marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Rezerwatem Biosfery i Parkiem Narodowym, walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej, wysokiej jakości lokalne produkty spożywcze i dobrze rozbudowana baza noclegowo-gastronomiczna) z poszanowaniem walorów środowiska naturalnego **wymaga zintegrowanego podejścia, wspierania innowacji, wspólnych działań w zakresie organizacji rynków zbytu i promocji**. Postępujące przemiany strukturalne w rolnictwie w coraz większym zakresie zmieniają profil gospodarczy wsi i wymuszają na mieszkańcach przechodzenie do zajęć pozarolniczych. W tym zakresie dla mieszkańców obszarów wiejskich, szczególnie młodych, należy stworzyć szanse dla rozwoju działalności nierolniczych bazujących na posiadanych zasobach środowiska oraz rozwoju różnych form „pozasezonowej" turystyki i rekreacji innowacyjnie wykorzystujących posiadane walory naturalne i kulturowe.*

II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD

[23] *http://lgd-puszcza-bialowieska.pl/*

Analiza SWOT wskazuje, iż lokalna przedsiębiorczość jest słabo rozwinięta. Konieczne jest zatem rozwijanie kreatywności i przedsiębiorczości, wspieranie młodych ludzi we wczesnych fazach aktywności na rynku pracy, inicjowanie oraz wdrażanie kompleksowych rozwiązań w tym zakresie (szkolenia). Konieczne jest indywidualne (finansowe) wsparcie wybranych kierunków działalności dla nowych i funkcjonujących firm ukierunkowane na tworzenie całorocznych miejsc pracy oraz wdrażanie innowacji.
Powyższy cel stanowi odpowiedź na następujące słabe strony zawarte w analizie SWOT:

- *wysoki i wzrastający poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte)*
- *niski poziom lokalnej przedsiębiorczości.*
- *niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielka aktywność w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia.*

W wyniku konsultacji określone zostały lokalne problemy, wśród których znalazły się między innymi: niski poziom przedsiębiorczości na obszarze LGD (ilość małych firm na 1000 mieszkańców), brak miejsc pracy, brak lokalnych, niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowo-żywieniowa. Cel ma wspierać powstawanie nowych miejsc pracy, gdyż rozwój przedsiębiorczości i samozatrudnienia jest jedną z form skutecznego przeciwdziałania bezrobociu, a także stymulowania rozwoju ekonomicznego i społecznego.

***P II.1.1. Bądź przedsiębiorczy** (rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)*
Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące niskiego poziomu przedsiębiorczości na obszarze LGD oraz braku miejsc pracy.
Działania ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie miejsc pracy w szczególności dla osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy przyczynią się do powstawania nowych przedsiębiorstw, nowych miejsc pracy, a w konsekwencji do zwiększenia liczby osób zatrudnionych. W tym przedsięwzięciu planowana jest realizacja operacji mających charakter innowacyjny. Operacje w tym zakresie będą realizowane w formie tworzenia inkubatorów przetwórstwa lokalnego produktów rolnych będących przedsiębiorstwami spożywczymi.

II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej
Obszar LGD w znacznej części jest obszarem atrakcyjnym turystycznie, charakteryzującym się dość dużym sezonowym natężeniem ruch turystycznego i nierównomiernie rozwiniętą monotematyczną bazą turystyczną. Analiza SWOT wskazuje na niedostateczny poziom rozwoju infrastruktury turystycznej i bazy paraturystycznej szczególnie poza obszarem Puszczy Białowieskiej oraz brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna jest podstawą do kreowania nowych produktów turystycznych, szczególnie sieciowania usług. Realizacja celu będzie wspierać powstawanie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, w tym zbiorników małej retencji, kanalizującej ruch na obszarach cennych przyrodniczo oraz wpływającej na rozśrodkowanie ruchu turystycznego poza obręb Puszczy Białowieskiej. Analiza zidentyfikowanych problemów mieszkańców LGD wskazuje na konieczność wyeksponowania atrakcyjnych walorów przyrodniczo-kulturowych obszaru.

P II.2.1. Wzrost potencjału turystycznego LGD.
Przedsięwzięcie będzie polegało na wsparciu inicjatyw w zakresie budowy infrastruktury kanalizującej ruch turystyczny m.in. na obszarach cennych przyrodniczo (np.: szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych, centrów edukacji ekologicznej) oraz budowy zbiorników małej retencji zapobiegających powodziom i zanikaniu siedlisk rzadkich gatunków. Realizacji przedsięwzięcia w takiej formie uzasadniają inicjatywy mieszkańców wyrażone w formie fiszek projektowych. Przedsięwzięcie zrealizowane w tej formie pozwoli na ochronę cennych obszarów zagrożonych degradacja oraz w znaczący sposób wpłynie na podwyższenie atrakcyjności turystycznej obszaru poprzez powstanie nowej infrastruktury turystycznej. Wnioski z przeprowadzonych badań społecznych w tym zakresie sugerują że: „aspektem wymagającym najpilniejszych interwencji w obszarze ochrony środowiska są działania związane z rozwojem infrastruktury turystycznej poza obszarem Puszczy Białowieskiej (rozśrodkowanie ruchu turystycznego i odciążenie obszarów cennych przyrodniczo od nadmiernej eksploracji turystycznej) 99,4%".

P II.2.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej
Inicjatywy mieszkańców wyrażone w formie wskazują na duże zapotrzebowanie dotyczące budowy lub przebudowy infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Obszar LGD jest obszarem atrakcyjnym turystycznym, jednakże wciąż niedostatek jest miejsc, gdzie turyści przebywający w regionie oraz lokalni mieszkańcy mogliby aktywnie spędzać czas. Niniejsze przedsięwzięcie pozwoli na równomierny rozwój infrastruktury na całym obszarze LGD, nie tylko w rejonie Puszczy Białowieskiej.

II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej

Złożone otoczenie współczesnej rzeczywistości biznesowej wymusza na przedsiębiorstwach nie tylko umiejętności konkurowania, ale również współpracy. Współpraca daje podmiotom wiele korzyści. Dzięki niej zwiększa się konkurencyjność przedsiębiorstw, które mogą osiągnąć znacznie korzyści w krótszym czasie.
Powyższy cel stanowi odpowiedź na następującą słabą stronę zawartą w analizie SWOT: brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD. Obecna oferta turystyczna obszaru LGD oparta jest na pojedynczych usługach, brakuje spójnych działań bazujących na posiadanych zasobach, ukierunkowanych na stymulowanie przedsiębiorczości poprzez współpracę różnych podmiotów. Dzięki współpracy między podmiotami branży turystycznej możliwe będzie stworzenie kompleksowych produktów turystycznych, które dodadzą wartość do walorów turystycznych oraz usług świadczonych w regionie, poprzez ich zintegrowanie, wyeksponowanie wartości dla klienta i lepszą ich sprzedaż (m.in. poprzez możliwość zbudowania marki).

P II.3.1. Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza
Niniejsze przedsięwzięcie ma za zadanie rozwój przedsiębiorczości poprzez współpracę podmiotów gospodarczych, jaka pozwoli na stworzenie kompleksowych produktów turystycznych, które wzmocnią potencjał turystyczny regionu. Inicjatywy mieszkańców wyrażone w formie fiszek projektowych wskazują na potrzebę projektów realizowanych w partnerstwie, szczególnie w zakresie świadczenia usług turystycznych.

CEL OGÓLNY III - Rozwój potencjału LGD

Cel ma zapobiegać długofalowym negatywnym trendom gospodarczym: bezrobociu, niskiemu poziomowi rozwoju przedsiębiorczości, migracji wykształconych kadr, zróżnicowaniu gospodarki.
Potencjał LGD skupia się w trzech podstawowych obszarach: kapitale ludzkim mieszkańców LGD, kapitale społecznym oraz zasobach naturalnych środowiska. Właściwe ukształtowanie proporcji posiadanych zasobów oraz ich umiejętne wykorzystanie jest kluczowym elementem zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego[24] *obszaru LGD. Diagnoza obszaru LGD wskazuje na niedostateczną jakość kapitału ludzkiego, a szczególnie ogólnie niski poziom wykształcenia, niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań pracodawców oraz niski poziom przedsiębiorczości rozumianej jako ukształtowana cecha osobowości człowieka. W ujęciu statystycznym potencjał kapitału społecznego wygląda imponująco – na obszarze LGD jest zarejestrowanych 220 organizacji pozarządowych. Dokonana analiza ich aktywności ukazuje fasadowość tego zjawiska – rzeczywistą aktywność wykazuje tylko 81 organizacji.* ***W opinii badanych słabą stroną tego obszaru jest: niedostatek współpracy samorządów i liderów różnych środowisk w celu wypracowania spójnej wizji rozwoju regionu jako całości, brak wspólnej wizji rozwoju w obszarze turystyki, występowanie obszarów o wysokim natężeniu problemów społeczno-gospodarczych, brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD w kontekście braku zaufania do współpracy międzyludzkiej***
Zasoby naturalne obszaru LGD są istotnym czynnikiem stymulującym rozwój obszaru, szczególnie w sferze turystyki. Największy wpływ mają walory przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe regionu. O ile zasoby przyrodnicze są zachowane w bardzo dobrym stanie, to liczne obiekty zabytków nieruchomych w opinii badanych mieszkańców wymagają nakładów finansowych pozwalających na zachowanie ich w należytym stanie
Trzeci cel ogólny LSR PB jest odpowiedzią na następujące ***słabe strony*** *zidentyfikowane w analizie SWOT:*

- *dynamicznie postępujące, niekorzystne trendy demograficzne: ujemny przyrost naturalny, proces starzenia się społeczeństwa, migracja młodych, wykształconych i kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich*
- *szerokie grono mieszkańców potrzebujących wsparcia społecznego, w tym osoby zależne i rodziny dysfunkcyjne.*
- *niezaspokojone potrzeby wszechstronnego wsparcia instytucjonalnego dla osób wykluczonych, defaworyzowanych i niepełnosprawnych.*
- *wymagająca modernizacji baza szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego*
- *niedostateczna jakość kapitału ludzkiego (niski poziom wykształcenia, niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań pracodawców).*
- *niska jakość infrastruktury społecznej, niedoposażone obiekty kultury wpływające na niską jakość życia społecznego mieszkańców, zwłaszcza na wsi*
- *zły stan obiektów zabytkowych lokalnego dziedzictwa kulturowego*
- *zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji.*

Zakres przedsięwzięć realizujących trzeci cel ogólny będzie wykorzystywał i wzmacniał przede wszystkim następujące ***mocne strony:***

[24] *G. Zabłocki, Rozwój zrównoważony idee, efekty, kontrowersje, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 68*

- *Zachowanie trwałych walorów wielokulturowości (układy architektoniczne wsi, pól, architektura, itp.).*
- *Aktywność społeczna, przejawiająca się m.in. działalnością organizacji pozarządowych oraz inicjatywami na rzecz zachowania walorów przyrodniczych.*
- *Aktywność podmiotów działających na rzecz osób defaworyzowanych (szczególnie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego, WTZ, DPS, PCPR i MOPS)*

III.1. Rozwój sfery społecznej

1. *Budowanie kapitału społecznego, a poprzez to pobudzenie zaangażowania społeczności lokalnej w rozwój obszaru umożliwi pełne wykorzystanie potencjału oraz będzie mechanizmem przeciwdziałającym wykluczeniu społecznemu. Brak działań aktywizacyjnych stanowi jeden z głównych problemów generujących patologie społeczne wśród dzieci i młodzieży, a wśród osób starszych i niepełnosprawnych potęguje bierność i wycofywanie się z życia społecznego. Niższe wyniki egzaminów uczniów szkół podstawowych i gimnazjów od wyników osiąganych w ośrodkach miejskich wskazują na konieczność podjęcia interwencji w tym obszarze w postaci dodatkowych zajęć podnoszących kluczowe kompetencje uczniów. Dlatego niezbędne jest podnoszenie dostępności i jakości oferty usług dla tych grup, w szczególności opiekuńczo-edukacyjnych oraz poszukiwanie działań łączących pokolenia w innowacyjnej formule z wykorzystaniem ich wiedzy i doświadczeń. Na obszarze LGD „PB" mocno odczuwalne są konsekwencje jednego z najwyższych w kraju wskaźnika depopulacji. Zmiany te nasilają negatywne zjawiska społeczne takie jak emigracja zarobkowa, ubóstwo i bezrobocie. Prowadzi to w efekcie do dezintegracji społecznej i zachwiania poprawnego działania struktur społecznych (zauważalna niska aktywność społeczna mieszkańców obszarów wiejskich). Analiza obszaru oraz badania przeprowadzone wśród mieszkańców wskazały szczególnie mocno na konieczność pobudzanie lokalnej aktywności, w oparciu o organizacje opieki nad osobami starszymi w domu – opiekunki środowiskowe, opiekunki osób starszych – 41,82%, wsparcie dzieci w rodzin ubogich i dysfunkcyjnych np. zajęcia w świetlicy, pomoc w odrabianiu lekcji, obiady w szkole – 38,18%*

P III.1.1. Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych oraz dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem).

Z przeprowadzonych konsultacji społecznych wynika, iż dużym problemem społecznym jest niewystarczający dostęp do usług społecznych: środowiskowych, opiekuńczych i specjalistycznych oraz usług wsparcia rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze. Dostęp do nich jest szczególnie utrudniony dla mieszkańców terenów peryferyjnych. W związku z powyższym należy dążyć do ułatwienia dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług społecznych świadczonych w lokalnej społeczności.

P III.1.2. Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja

Problemem społecznym na obszarze LGD "PB" zgłoszonym w trakcie konsultacji społecznych jest niski poziom integracji oraz aktywizacji społecznej potrzeba podniesienia kompetencji/kwalifikacji mieszkańców. Doświadczenia zdobyte podczas realizacji PROW 2007-2013 pokazuje, że potrzebna jest dalsza aktywizacja mieszkańców ze względu na rozwój obszaru LGD. Aktywne społeczeństwo łatwiej rozwiązuje problemy życia codziennego, tacy mieszkańcy chętniej zrzeszają się w organizacjach. Zintegrowane społeczeństwo ma większą świadomość lokalną – kultywuje tradycje, obrzędy. Podniesienie kwalifikacji mieszkańców przyczyni się do poprawy jakości ich życia, poszerzy horyzonty, a zarazem zwiększy ich atrakcyjność na rynku pracy jak również zmotywuje do samodzielnego prowadzenia działalności gospodarczej.

Głównym założeniem tego przedsięwzięcia jest pobudzenia działań na rzecz lokalnych społeczności. W społecznościach lokalnych drzemie ogromny potencjał, potrzebny jest tylko animator (lider), którego często brakuje w otoczeniu. W wyniku tych działań powstaną nowe stowarzyszenie, grupy osób działających lokalnie, mające wspólny cele, nastąpi rozwój strefy gospodarczej, utworzą się nowe miejsca pracy, poprawi się jakość życia mieszkańców.

III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD

Obszar LGD posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego które odgrywa dużą rolę w umacnianiu lokalnej tożsamości. Należy dołożyć starań w celu jego zachowania następnym pokoleniom oraz skupić się na jego potencjale, który może zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju. Obiekty dziedzictwa wzbogacają atrakcyjność turystyczną regionu i zwiększają konkurencyjność obszaru. Są najbardziej popularnym narzędziem stymulującym rozwój lokalny, szczególnie w turystyce. Obszar objęty LSR jest regionem atrakcyjnym turystycznie, nie tylko z kulturowego punktu widzenia, ale głównie z przyrodniczego, dlatego też wymaga podjęcia działań mających na celu szerokie promowanie jego potencjału.

Powyższy cel stanowi odpowiedź na słabą stronę zawartą w analizie SWOT, jaką jest: zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji.

Podczas konsultacji społecznych zostały zidentyfikowane lokalne problemy: zagrożenie utratą dziedzictwa kulturowego ze względu na pogarszanie się stanu technicznego zabytków sakralnych, a tym samym zmniejszenie się atrakcyjności turystycznej regionu, zanikanie lokalnych tradycji, kultury, obrzędów i produktów lokalnych, mało atrakcyjne i niedoposażone obiekty muzealne i izby tradycji lokalnych, które stanowią zazwyczaj część oferty turystycznej regionu, słabe wypromowanie istniejących atrakcji turystycznych*.*
Powyższy cel ma za zadanie wsparcie zachowania dziedzictwa lokalnego (materialnego i niematerialnego) oraz promowanie potencjału kulturowo przyrodniczego obszaru.

P III.2.1. Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione *(Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)*
Inicjatywy mieszkańców wyrażone w formie fiszek projektowych wskazały duże zapotrzebowanie na realizację różnorodnych działań związanych z zachowaniem dziedzictwa lokalnego oraz promocją obszaru. Wnioski z przeprowadzonych badań wskazują, że: badani kładą mocny nacisk na większe wykorzystanie dziedzictwa kulturowo– historycznego regionu w promocji regionu i turystyce (51,5%), dużym problemem jest zachowanie zabytków i tradycji kulturowych regionu (54,3%).
Działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do kultywowania tradycji i obrzędów, zachowania i utrwalenia dziedzictwa niematerialnego oraz do szerszego wypromowania obszaru LGD, co przyczyni się do wzrostu ruchu turystycznego w regionie.

P III.2.2. LGD rozpoznawalne
Region Puszczy Białowieskiej jest jednym najcenniejszych i najbardziej znanych obszarów przyrodniczych w Europie, przez co jest chętnie odwiedzany przez turystów z kraju i zagranicy. Brak rozbudowanej oferty turystycznej rozciągniętej w czasie, niedostatecznej promocji regionu skutkuje stosunkowo niewielkim ruchem turystycznym, głównie koncentrującym się w sezonie wiosenno-letnim. ***W trakcie spotkań konsultacyjnych zgłoszono potrzebę promocji obszaru, działań LGD oraz dziedzictwa lokalnego, w celu zwiększenia atrakcyjności i rozpoznawalności regionu obszaru LGD, oraz w celu wzrostu wpływów z turystyki, które przekładają się na tworzenie miejsc pracy. W związku z tym coraz większy nacisk kładzie się na promocję turystyczną.***
Przedsięwzięcie przyczyni się do wzrostu zainteresowania regionem, zwiększenia oferty turystycznej, rozwoju imprez towarzyszących oraz skutecznej promocji regionu.

P III.2.3. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego.
Jednym z nierozłącznych elementów oferty turystycznej regionu jest bogate dziedzictwo kulturowe Regionu Puszczy Białowieskiej wyrażające się specyficznymi cechami wielokulturowości. Jednym z jego istotnych elementów stanowiących o atrakcyjności turystycznej obszaru są zabytki dziedzictwa kultury materialnej oraz obiekty kultury służące zachowaniu dziedzictwa niematerialnego. ***Z analizy przeprowadzonych badań własnych wynika, iż należy „położyć większy nacisk na wykorzystanie dziedzictwa kulturowo– historycznego regionu w promocji regionu i turystyce oraz podjąć działania związane z zachowanie zabytków i tradycji kulturowych”.*** *Wsparcie należy skierować do właścicieli obiektów kultury materialnej i do instytucji kultury zachowujących dziedzictwo niematerialne. Diagnoza lokalnych potrzeb oraz ilość złożonych fiszek projektowych dotyczących w/w zakresu wskazuje, iż w pierwszej kolejności należy zachować wartości dziedzictwa niematerialnego, które zanikają wraz ze starszym pokoleniem. Następnym priorytetem jest zachowanie dziedzictwa kultury materialnej, szczególnie tego które stanowi element atrakcyjności turystycznej obszaru.*

III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)
W społeczeństwie edukację uważa się za jeden z podstawowych czynników decydujących o rozwoju ekonomicznym i społecznym obszaru. W związku z tym podwyższanie standardów kształcenia i stworzenie dogodnych warunków nauczania zalicza się do najważniejszych priorytetów polityki edukacyjnej. Stawiając na rozwój kompetencji dzieci i młodzieży stawiamy tym samym na rozwój obszaru w przyszłości. Cel stanowi w szczególności odpowiedź na słabe strony w analizie SWOT: wymagająca modernizacji baza szkolnictwa ogólnokształcącego (przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja) i zawodowego, niedostateczna jakość kapitału ludzkiego (niski poziom wykształcenia, niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań pracodawców).

P III.3.1. Dzieci i młodzież naszą przyszłością
Przedsięwzięcie stanowi odpowiedź na wyzwania zidentyfikowane na obszarze LGD w płaszczyźnie edukacji na poziomie przedszkolnym, podstawowym oraz gimnazjalnym. Jednym z zidentyfikowanych problemów podczas przeprowadzonych badań była konieczność wsparcia przedszkoli pod kątem dostosowywania ich do potrzeb dzieci niepełnosprawnych oraz rozszerzenia ofert dla dzieci uczęszczających do tych przedszkoli. Drugim kluczowym problemem w tym obszarze było wsparcie kształcenia w szkołach podstawowych i gimnazjalnych

dodatkową ofertą uatrakcyjniającą dotychczasowe kształcenie. Przedsięwzięcie ma zniwelować zidentyfikowane potrzeby poprzez m.in. organizację dodatkowych zajęć dla dzieci, podnoszenie kompetencji nauczycieli i zakup niezbędnych pomocy naukowych.

P III.3.2. Współpraca krajowa i międzynarodowa

Przedsięwzięcie stanowi odpowiedź na wyzwania zidentyfikowane w obszarze społecznym i gospodarczym. Analiza SWOT w słabych stronach wskazuje na „niedostateczna jakość kapitału ludzkiego" oraz " brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD i niedostateczny rozwój infrastruktury turystycznej i bazy para turystycznej" Mając na uwadze mocne strony SWOT w sferze turystyki „rozpoznawalna i znana marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Rezerwatem Biosfery i Parkiem Narodowym i wysoki potencjał dla rozwoju turystyki – walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej" można stwierdzić iż planowane przedsięwzięcie polegające na przygotowaniu i realizacji krajowego projektu współpracy poprzez utworzenie innowacyjnego szlaku samochodowo-motocyklowego przebiegającego przez miejscowości leżące na obszarze LGD „Tygiel Doliny Bugu" i LGD „Puszcza Białowieska" w których są zlokalizowane cenne obiekty kultury sakralnej częściowo zniweluje wskazane słabe strony. Zadnie będzie polegało na przygotowaniu i realizacji projektu współpracy w zakresie opracowania koncepcji szlaku, wyznakowania szlaku oraz budowie niezbędnej małej infrastruktury turystycznej.

Drugim zadaniem w ramach tego przedsięwzięcia będzie przygotowanie i realizacja międzynarodowego projektu współpracy z francuską Groupe d'Action Locale BRUCHE MOSSIG PIEMONT z Alzacji. Realizacja projektu współpracy ma niwelować słabe strony w zakresie kapitału społecznego i dziedzictwa lokalnego (zaangażowanie młodego pokolenia w kultywowanie tradycji). Zadanie będzie polegała na włączeniu młodzieży obu krajów do wspólnych działań związanych z zachowaniem dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, podnoszeniu kompetencji osób zaangażowanych w tworzenie wspólnych zintegrowanych produktów turystycznych oraz działaniach związanych z zachowaniem architektury drewnianej.

2. Wykazanie zgodności celów z celami programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR

Realizacja LSR planowana jest w ramach PROW i RPO Województwa Podlaskiego. Cele ogólne i szczegółowe są zgodne z celami w/w programów i realizują wskaźniki produktu i rezultatu przypisane do wskazanych programów w zakresie celów ogólnych i tematycznych (tabela nr 26)

Tabela 26. Zgodności celów z celami programów i podziałem na źródła finansowania

Cele główne	***Cele szczegółowe LSR***	***Źródła finansowania celów LSR***	***Zgodność z celami PROW: priorytet 6 Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich; cele szczegółowe: 6B – wpieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich, 6A – ułatwianie różnicowania działalności, zakładania i rozwoju małych przedsiębiorstw i tworzenia miejsc pracy.*** ***Cele przekrojowe PROW: ochrona środowiska, przeciwdziałania zmianom klimatu, innowacyjność***	***Zgodność z celami RPO Województwa Podlaskiego: 8.6 Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia na obszarach objętych Lokalną Strategią Działania, 9.1 Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju.***
I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD	*1. Aktywizacja i integracja społeczno -zawodowa mieszkańców*	*EFS (w ramach RPOWP 2014-2020)*		*W zakresie celu szczegółowego nr 1:* ***Oś priorytetowa IX*** ***Cel szczegółowy:*** *Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju* *Poprzez projekty ukierunkowane na wsparcie (aktywizację społeczno – zawodową) osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w tym osób z obszarów objętych rewitalizacją.* *W zakresie celu szczegółowego nr 2 poprzez: realizację projektów z zakresu infrastruktury społecznej.*
	2. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej	*EFRR (w ramach RPOWP 2014-2020)*		
II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD	*1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD*	*EFRROW (w ramach PROW 2014-2020)*	*W zakresie celu szczegółowego nr 1 poprzez: rozwój przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR.* *W zakresie celu szczegółowego nr 2 poprzez: rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.* *W zakresie celu szczegółowego nr 3 poprzez:*	*W zakresie celu szczegółowego nr 2 poprzez: realizację projektów z zakresu ochrony bioróżnorodności i klimatu, oraz rewitalizacji małej skali.*
	2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	*EFRR (w ramach RPOWP 2014-2020) EFRROW (w ramach PROW 2014-*		

		2020)	*wspieranie współpracy między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą.* *Zgodność z celami przekrojowymi poprzez premiowanie operacji innowacyjnych oraz wpływających na poprawę stanu środowiska naturalnego lub klimatu obszaru LSR.*	
	3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej	*EFRROW (w ramach PROW 2014-2020)*		
III. Rozwój potencjału LGD	*1. Rozwój sfery społecznej*	*EFS (w ramach RPOWP 2014-2020)*	*W zakresie celu szczegółowego nr 2 poprzez: zachowanie dziedzictwa lokalnego i promowanie obszaru objętego LSR.* *W zakresie celu szczegółowego nr 3 poprzez: wzmocnienia kapitału społecznego.* *Zgodność z celami przekrojowymi poprzez premiowanie operacji innowacyjnych oraz wpływających na poprawę stanu środowiska naturalnego lub klimatu obszaru LSR.*	*W zakresie celu szczegółowego nr 1 i 3:* ***Oś priorytetowa IX*** ***Cel szczegółowy:*** *Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju* *Poprzez projekty ukierunkowane na rozwój usług opiekuńczych i asystenckich, usług na rzecz rodzin, w tym rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze oraz dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym oraz projekty ukierunkowane na wsparcie edukacji przedszkolnej i małych szkół kształcenia ogólnego* *W zakresie celu szczegółowego nr 2 poprzez: realizację projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego.*
	2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD	*EFSi EFRR (w ramach RPOWP 2014-2020)* *EFRROW (w ramach PROW 2014-2020)*		
	3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)	*EFS (w ramach RPOWP 2014-2020)*		

3. Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania

Powyższa tabela (nr 26) przedstawia cele ogólne i szczegółowe LSR „PB" z podziałem na źródła finansowania z poszczególnych funduszy.

4. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz z uzasadnieniem.

I.*1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo* *(bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)*

Działania do realizacji:

1. Programy podnoszące aktywność i mobilność zawodową oraz zdolności do zatrudnienia grupy osób biernych zawodowo

2. Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej

3. Programy aktywności lokalnej

4. Usługi reintegracji społeczno-zawodowej skierowanej do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym świadczone przez CIS, KIS

5. Usługi na rzecz wsparcia zatrudnienia i rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami w ramach WTZ

Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR lub realizujące projekty na obszarze LSR z wyłączeniem osób fizycznych (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w pełni lub częściowo przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny beneficjenta*

Sposób realizacji: *działanie 1,2,3,4,5 - tryb konkursowy.*

W okresie realizacji LSR LGD planuje ogłaszać kilka konkursów w zakresie powyższych typów działań. W pierwszej kolejności zostaną ogłoszone konkursy skierowane do wszystkich grup docelowych, natomiast ***po uchwaleniu przez gminy i miasto planów rewitalizacji zostaną ogłoszone konkursy gdzie premiowane będą projekty ukierunkowane na wsparcie osób/grup zamieszkujących obszary objęte rewitalizacją oraz projekty zintegrowane z EFRR****.*

Uzasadnienie: *przedsięwzięcie jest odpowiedzią na ukazane problemy w diagnozie i SWOT zwłaszcza w kontekście długotrwale utrzymującego się poziomu bezrobocia i wysokiego odsetka osób korzystających z pomocy społecznej. Zatrudnienie jest najskuteczniejszą formą walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, dlatego działania zwiększające szansę uzyskania zatrudnienia, połączone z działaniami na rzecz włączenia społecznego są głównym kierunkiem interwencji w ramach przedsięwzięcia. Efektem realizowanych działań będzie podniesienie zdolności do zatrudnienia wspieranych osób. Działania podejmowane wobec osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym przyczynią się natomiast do ich usamodzielnienia, zmniejszenia zależności od instytucji pomocowych, a w rezultacie zwiększą szansę na zatrudnienie i trwałe utrzymanie się na rynku pracy. Dodatkowo przedsięwzięcie pozwoli na poprawę jakości życia mieszkańców obszarów objętych rewitalizacją.*

I.2.*1. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej* *(baza dla rozwoju sfery społecznej)*

Działania do realizacji: *inwestycje polegające m.in. na budowie, rozbudowie, przebudowie, remoncie i modernizacji istniejących obiektów budowlanych przystosowujących je do pełnienia funkcji obiektów infrastruktury społecznej/przedszkolnej. W wyniku realizacji przedsięwzięcia zostaną osiągnięte następujące wskaźniki produktu: liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej – 2 szt.; Liczba wspartej infrastruktury społecznej umożliwiającej realizację usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej [25] 4 szt.; liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej – 1 szt.; liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami – 7 szt. Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach – 8 szt.*

Beneficjenci: *jednostki sektora finansów publicznych, NGO, przedsiębiorcy.* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w pełni lub częściowo przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *- 85% kosztów kwalifikowanych, 95% w przypadku projektów rewitalizacyjnych.*

Sposób realizacji: *konkurs*

Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z brakiem infrastruktury społecznej/przedszkolnej umożliwiającej prowadzenie działań m. in. z zakresu aktywizacji i integracji społecznej.*

II.1.1. Bądź przedsiębiorczy *(rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)*

Działania do realizacji: *podejmowanie działalności gospodarczej, tworzenie inkubatorów przetwórstwa lokalnego produktów rolnych, rozwój działalności gospodarczej oraz podnoszenie kompetencji osób realizujących*

[25] *Opis wskaźnika własnego: przez wsparcie infrastruktury społecznej rozumie się inwestycji polegających w szczególności na: adaptacji, remoncie lub przebudowie lokalu lub budynku; budowie, rozbudowie lub nadbudowie budynku.*

wymienione operacje ze szczególnym uwzględnieniem operacji innowacyjnych w zakresie inkubatorów przetwórstwa spożywczego bazujących na produktach lokalnych.

Innowacyjność ma polegać na utworzeniu inkubatorów jako przedsiębiorstw sektora spożywczego udostępnianego mieszkańcom i kwaterodawcom w celu uatrakcyjnienia oferty turystycznej poprzez integrację podmiotów gospodarczych w sferze turystyki. Takiego rodzaju rozwiązania nie były dotąd stosowane na obszarze LGD.

Beneficjenci: *mieszkańcy obszaru objętego LSR, w szczególności osoby defaworyzowane (podejmowanie działalności gospodarczej),* organizacje pozarządowe, *osoby prawne (tworzenie inkubatorów), podmioty prowadzące działalność gospodarczą na obszarze objętym LSR w formie mikro lub małego przedsiębiorstwa (rozwój działalności gospodarczej).*

Maksymalna wysokość wsparcia: *organizacje pozarządowe - 100% kosztów kwalifikowalnych, podmioty prowadzące działalność gospodarczą - 70% kosztów kwalifikowalnych.*

Osoby fizyczne, rozpoczynające własną działalność gospodarczą - pomoc finansowa w postaci jednorazowej premii na rozpoczęcie działalności gospodarczej uzależniona od rodzaju działalności planowanej do uruchomienia: 100 000 zł - produkcyjna; 80 000 zł - usługowa; 60 000 zł - handlowa.

Limit na operację z zakresu rozwoju działalności - 200 tys. zł. Ograniczenie kwoty na 1 operację umożliwi skorzystanie z dotacji dla większej ilości podmiotów. Uzyskanie pomocy do 100 tys. zł będzie wymagało utworzenia min. 1 miejsca pracy, uzyskanie pomocy w przedziale 100 - 200 tys. zł będzie wymagało utworzenia min. 2 nowych miejsc pracy. Uzyskanie wsparcia na tworzenie inkubatora będzie wymagało stworzenia min. 1 miejsca pracy i utrzymanie go w okresie trwałości projektu.

Sposób realizacji: *konkurs*

Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy dotyczące braku miejsc pracy oraz niskiego poziomu przedsiębiorczości. Służyć będzie promocji oraz wspieraniu inicjatyw i rozwiązań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy oraz budowy postaw, służących rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia.*

II.2.1. Wzrost potencjału turystycznego LGD

Działania do realizacji: *budowa i lub modernizacja ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej takiej jak m.in.: zbiorniki małej retencji, szlaki turystyczne/edukacyjne na obszarach chronionych kanalizujących ruch turystyczny i promujących bioróżnorodność. Wykonanie e-platform do zarządzania ruchem turystycznym, edukacji ekologicznej, turystyki i oraz rozwoju kompetencji cyfrowych osób starszych.*

Beneficjenci: *jednostki sektora finansów publicznych, NGO, przedsiębiorcy.*

Maksymalny poziom dofinansowania: *- 85% kosztów kwalifikowanych.*

Sposób realizacji: *konkurs*

Uzasadnienie: *powyższe działania wpłyną bezpośrednio na wzrost potencjału obszarów turystycznych podnosząc ich atrakcyjność oraz wzrost kompetencji cyfrowych osób starszych, a pośrednio na wzrost poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Zrealizowane przedsięwzięcie ma zniwelować wskazane przez mieszkańców niedostatki w zakresie braku zróżnicowanej infrastruktury rekreacyjno-turystycznej.*

II.2.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej

Działania do realizacji: *rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub rekreacyjnej (np. atrakcje turystyczne, siłownie zewnętrzne, place zabaw, wiaty, miejsca postojowe, boiska do gier zespołowych).*

Beneficjenci: *Wszystkie podmioty z wyłączeniem os. fizycznych (w tym prowadzących działalność gospodarczą).*

Maksymalna wysokość wsparcia:

do 63,63% kosztów kwalifikowalnych - w przypadku jednostki sektora finansów publicznych

do 70 % - w przypadku podmiotu wykonującego działalność gospodarczą, do której stosuje się przepisy ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej,

do 100% kosztów kwalifikowalnych - w przypadku pozostałych podmiotów

Sposób realizacji: *konkurs.*

Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z ubogą ofertą turystyczną i mało zróżnicowaną w infrastrukturę turystyczną oraz niskim poziomem jakości życia mieszkańców wynikającym z braku dostępu do infrastruktury rekreacyjnej i sportowej lub jej niską jakością.*

II.3.1. Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza

Działania do realizacji: *wspieranie współpracy między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą w zakresie świadczenia usług turystycznych*

Beneficjenci: *podmioty prowadzące działalność gospodarczą*
Maksymalna wysokość wsparcia: *70% kosztów kwalifikowalnych*
Sposób realizacji: *konkurs*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma za zadanie zintensyfikować rozwój przedsiębiorczości poprzez współpracę podmiotów gospodarczych w zakresie świadczenia usług turystycznych, jaka pozwoli na stworzenie kompleksowych produktów, które wzmocnią potencjał turystyczny regionu.*

III.1.1. Pokonajmy bariery *(usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych oraz dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem)*
Działania do realizacji:
1. Wsparcie usług opiekuńczych dla osób niesamodzielnych oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami świadczonych w lokalnej społeczności.
2. Działania skierowane do rodzin, w tym rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym
Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR lub realizujące projekty na obszarze LSR z wyłączeniem osób fizycznych (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w pełni lub częściowo przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.***
Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *w diagnozie oraz SWOT zidentyfikowano: duże grupy mieszkańców (osób zależnych i rodzin dysfunkcyjnych) potrzebujących szeroko rozumianego wsparcia społecznego, niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę świadczeń opieki socjalnej. Efektem planowanych interwencji będzie ograniczenie istniejących nierówności w zakresie dostępu do usług społecznych, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, środowiskowych, usług wsparcia rodziny, jak również podwyższenie standardu świadczonych usług. W rezultacie przyczyni się to do przeciwdziałania i łagodzenia efektów negatywnych zjawisk, w tym: ubóstwa, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży żyjących w rodzinach wielodzietnych, niepełnych, opiekujących się osobami zależnymi, w tym również osobami z niepełnosprawnościami. Taka wielowymiarowa interwencja pozwoli zmniejszyć oraz wyeliminować zjawisko wykluczenia społecznego, wyrównać dysproporcje, stwarzając też warunki do podjęcia pracy.*

III.1.2. Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja
Działania do realizacji: *działania doradcze, wyjazdy studyjne, szkolenia, spotkania szkoleniowe dla mieszkańców; szkolenia z zakresu aplikowania o środki*
Sposób realizacji : *koszty bieżące, animacja i aktywizacja*
Uzasadnienie: *działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do podniesienia jakość życia mieszkańców oraz rozwoju sfery społecznej.*

III.2.1. Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)
Działania do realizacji: *organizacja warsztatów nawiązujących do lokalnych tradycji i dziedzictwa kulturowego LGD PB; organizacja wydarzeń i imprez kulturalnych i promocyjnych (z wyłączeniem wydarzeń i imprez cyklicznych); opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych, m.in. folderów, albumów fotograficznych, filmów promocyjnych, monografii, przewodników i innych publikacji; doposażenie lokalnych zespołów.*
Beneficjenci: LGD „PB"
Grantobiorcy, zgodnie z rozporządzeniem (os. fizyczne, os. prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające odpowiedzialności prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną).
Maksymalna wysokość wsparcia: *95% kosztów kwalifikowanych (wkład własny: 5%), wartość dofinansowania grantu: 5-25 tys.*
Sposób realizacji : *projekt grantowy*
Uzasadnienie: *działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do kultywowania tradycji i obrzędów, utrwalenia dziedzictwa niematerialnego oraz do szerszego wypromowania obszaru LGD, co przyczyni się do wzrostu ruchu turystycznego w regionie.*

III.2.2. LGD rozpoznawalne
Działania do realizacji: *organizacja wyjazdów na targi, konferencji promocyjnych, kampanii reklamowych w mediach lokalnych, spotkań informacyjnych dla mieszkańców obszaru LGD, wydarzeń promocyjnych, opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych m.in. biuletynu, operacje związane z tworzeniem i rozwojem produktów turystycznych*

Sposób realizacji : *koszty bieżące, animacja i aktywizacja*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma za zadanie promocje obszaru LGD , dziedzictwa lokalnego oraz działalność LGD. Działania przewidziane w danym przedsięwzięciu mają na celu zwiększenie atrakcyjności i rozpoznawalności regionu obszaru LGD oraz skutecznej promocji region.*

III.2.3. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego
Działania do realizacji: *zamierza się wesprzeć zabytki (ruchome/nieruchome) położone na obszarze LGD ze szczególnym uwzględnieniem zabytków zlokalizowanych w przestrzeni turystycznej LGD. Szczególne preferencje otrzymają projekty polegające m. in. na przebudowie, odbudowie, restauracji, konserwacji obiektów zabytkowych połączone z dostosowaniem ich do pełnienia funkcji turystycznych* poprzez budowę towarzyszącej infrastruktury technicznej, informacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie terenu wokół obiektów, dostosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych, zabezpieczenie obiektów na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.
W celu zachowania i wykorzystania dziedzictwa kultury niematerialnej zamierza się wesprzeć instytucje kultury w zakresie zakup trwałego wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów kultury, w tym m.in. sprzętu wystawienniczego, magazynowego, technicznego i multimedialnego.
Beneficjenci: *Podmioty z obszaru realizacji LSR z wyłączeniem osób fizycznych.* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w pełni lub częściowo przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.***
Maksymalna wysokość wsparcia: *- 85% kosztów kwalifikowanych*
Sposób realizacji: *konkurs*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma zmniejszyć zagrożenie utraty cennych zabytków obszaru ze względu na pogarszający się ich stan techniczny, szczególnie obiektów sakralnych oraz wzbogacić potencjał turystyczny regionu o elementy kultury materialnej i niematerialnej. Szczególne preferencje otrzymają projekty dotyczące przystosowania obiektów zabytkowych do nowych funkcji (m.in. społecznych, turystycznych)*

III.3.1. Dzieci i młodzież naszą przyszłością
Działania do realizacji:
1/ Zapewnienie większej dostępności wysokiej jakości edukacji przedszkolnej w szczególności poprzez:
a)dostosowanie istniejących miejsc wychowania przedszkolnego do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami lub realizację dodatkowej oferty edukacyjnej i specjalistycznej umożliwiającej dziecku z niepełnosprawnością udział w wychowaniu przedszkolnym poprzez wyrównanie deficytu wynikającego z niepełnosprawności;
b)rozszerzenie oferty ośrodka wychowania o dodatkowe zajęcia zwiększające szanse edukacyjne w zakresie wyrównywania stwierdzonych deficytów u dzieci.
2/ Wparcie małych szkół kształcenia ogólnego na obszarach objętych realizacją LSR poprzez:
a) kształtowanie i rozwijanie u uczniów kompetencji kluczowych niezbędnych na rynku pracy oraz właściwych postaw/umiejętności, w tym w szczególności: realizacja projektów edukacyjnych, doradztwo edukacyjno-zawodowe, realizacja dodatkowych zajęć dydaktyczno- wyrównawczych, realizacja zajęć rozwijających uzdolnienia, pomoc stypendialna;
b) doskonalenie umiejętności oraz kompetencji zawodowych nauczycieli w zakresie stosowania metod i form organizacyjnych sprzyjających kształtowaniu i rozwijaniu u uczniów kompetencji kluczowych niezbędnych na rynku pracy (wyłącznie w połączeniu z projektem a);
c) Wsparcie na rzecz zwiększenia wykorzystania TIK w szkołach i placówkach systemu oświaty.
Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR lub realizujące projekty na obszarze LSR z wyłączeniem osób fizycznych (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w pełni lub częściowo przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.***
Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny beneficjenta*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane problemy w diagnozie oraz SWOT w kontekście niedostatecznie rozwiniętej bazy szkolnictwa przedszkolnego, ogólnokształcącego w tym obiektów nieprzystosowych do potrzeb dzieci niepełnosprawnych, jak też problemów związanych z niskim poziomem wykształcenia oraz nieodpowiednimi kwalifikacjami do oczekiwań pracodawców. W wyniku realizacji przedsięwzięcia zwiększy się dostęp do edukacji przedszkolnej dla dzieci niepełnosprawnych, dostęp do dodatkowych zajęć zwiększających szanse edukacyjne w zakresie wyrównywania stwierdzonych deficytów u dzieci oraz nastąpi wzrost jakości oferty edukacyjnej w zakresie kształcenia ogólnego, w szczególności w szkołach podstawowych i gimnazjach na obszarach wiejskich i małych miast.*

III.3.2. Współpraca krajowa i międzynarodowa

Działania do realizacji: *planuje się realizację dwóch projektów współpracy - międzynarodowy projekt współpracy zostanie zrealizowany z partnerem francuskim, z którym współpracowano w poprzednim okresie programowania. Krajowy projekt współpracy polega na zaprojektowaniu i utworzeniu turystycznego samochodowo-motocyklowego szlaku sakralnego łączącego obszary LGD „Tygiel Doliny Bugu" i LGD „Puszcza Białowieska".*

Beneficjenci: *LGD „PB".*

Maksymalna wysokość wsparcia: *- 100% kosztów kwalifikowanych*

Sposób realizacji: *projekt współpracy*

Uzasadnienie: *w wyniku realizacji projektów, poprzez wymianę doświadczeń, wspólne działania, szkolenia i międzynarodowe staże zostanie wzmocniony kapitał społeczny LGD, a szczególnie kompetencje młodzieży i podmiotów zajmujących się turystyką.*

5. Specyfikacja wskaźników przypisanych do przedsięwzięć, celów szczegółowych i celów ogólnych wraz z uzasadnieniem wyboru konkretnego wskaźnika w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć.

Tabela 1 Cele i wskaźniki LSR (*Tabela zawiera specyfikację wskaźników przypisanych do przedsięwzięć, celów szczegółowych i celów ogólnych. Ponadto do tabeli dodano kolumnę opisującą uzasadnienie wyboru wskaźników adekwatnie w odniesieniu do celów ogólnych, szczegółowych i przedsięwzięć)*

I.	***CEL OGÓLNY I***	***Poprawa jakości życia mieszkańców LGD***					**5.5. Uzasadnienie wyboru wskaźników w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć**
I.1.	***CELE SZCZEGÓŁOWE***	***Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców***					
I.2.		***Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej***					
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	***Jednostka miary***	*stan początkowy 2014r.*	*plan 2023r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	
WI.	*Odsetek osób deklarujących poprawę jakości życia na obszarze LSR po 2023 roku*		*%*	*0*	*15*	*Badania ankietowe kwestionariuszowe oraz CATI*	*Działania podejmowane przez LGD mają na celu poprawę jakości życia mieszkańców. Będzie to mierzone za pomocą badań ankietowych.*
	Spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy		*osoby*	*2283*	*2259*	*Dane PUP*	*LGD planuje podjęcie szeregu działań w zakresie rozwoju przedsiębiorczości - udzielanie dotacji, podejmowania działalności. Miarą poprawy jakości życia jest zmniejszenie liczby osób bezrobotnych.*
	Zmniejszenie liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej		*osoby*	*5681*	*5625*	*Dane GOPS*	*Realizacja celu szczegółowego 1.1 przyczynią się do ograniczenia zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego. Zjawisko to mierzone jest za pomocą wskaźnika dotyczącego liczby osób pozostających pod opieką OPS. Zakłada się spadek o 1%.*
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	***Jednostka miary***	*stan początkowy 2015 r.*	*plan 2022r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	

WI.1.	*Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu*	*osoba*	*0*	*5*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*WI.1. Projekty ukierunkowane na aktywizację społeczno – zawodową mieszkańców obszaru LGD, w tym osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz mieszkańców obszarów rewitalizowanych.* *WI.2. projekt polegający na dostosowaniu infrastruktury do potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym i przygotowanie zaplecza socjalno- bytowego dla dzieci i nauczycieli* *Wybrano wskaźniki rezultatu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 i działania 8.6 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
	Liczba pracujących, łącznie z pracującymi na własny rachunek, po opuszczeniu programu	*osoba*	*0*	*24*		
	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej	*sztuka*	*0*	*24*		
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	*osoba*	*0*	*40*		
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	*osoba*	*0*	*10*		

Przedsięwzięcia		***Grupy docelowe***	***Sposób realizacji***	***Wskaźniki produktu***					
				Nazwa	*Jedn. miary*	***Wartość***		***Źródło danych/sposób pomiaru***	
						pocz. 2015r.	*końcowa 2022r.*		
I.1.1.	*Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)*	*Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty LSR. Ostatecznymi odbiorcami wsparcia w poszczególnych obszarach będą grupy docelowe wskazane w osi priorytetowej II, III lub VII.* *PAL - środowisko zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym*	*Konkurs*	*Liczba osób biernych zawodowo objętych wsparciem w programie*	*osoba*	*0*	15	*Sprawozdania beneficjentów, dane własne LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej).* *Wybrano wszystkie wskaźniki produktu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
				Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie	*osoba*	*0*	25		
				Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie	*osoba*	*0*	20		
				Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	*osoba*	*0*	24		

				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	*osoba*	*0*	395		
				Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	*osoba*	*0*	35		
I.2.1.	*Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej (baza dla rozwoju sfery społecznej)*	*Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty LSR.*	*Konkurs*	*Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej*	*sztuka*	*0*	*2*	*Sprawozdania beneficjentów, dane własne LGD*	*Projekty infrastrukturalne komplementarne do przedsięwzięcia 1.1.1; 1.1.2; 3.3.1 polegające na dostosowaniu infrastruktury do potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym i przygotowanie zaplecza socjalno- bytowego dla dzieci i nauczycieli, oraz dostosowania obiektu do potrzeb osób z niepełnosprawnością* *Wybrano wskaźniki odpowiadający dla tego typu projektów wskazanych w SzOOP RPO WP 2014-2020*
				Liczba wspartej infrastruktury społecznej umożliwiającej realizację usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej	*sztuka*	*0*	*4*		
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	*sztuka*	*0*	*1*		
				Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	*sztuka*	*0*	*7*		
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	*sztuka*	*0*	8		
SUMA				***10 275 363 zł.***					

II.	***CEL OGÓLNY II***	***Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD***					***5.5. Uzasadnienie wyboru wskaźników w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć***
II.1.	***CELE SZCZEGÓŁOWE***	***Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD***					
II.2.		***Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej***					
II.3.		***Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej***					
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	***Jednostka miary***	*stan początkowy 2014r.*	*plan 2022r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	

WII.	*Wzrost liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON*	*sztuk*	*3686*	*3724*	*Bank danych Lokalnych GUS*	*LGD planuje podjęcie szeregu działań w zakresie rozwoju przedsiębiorczości, poprzez udzielanie dotacji, aktywizacji do podejmowania działalności. Miarą rozwoju gospodarki jest zwiększenie liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON.*
	Zwiększenie liczby udzielonych noclegów na 1000 stałych mieszkańców – 1%	*osoba*	*2356*	*2380*	*Bank danych Lokalnych GUS*	*Rozwój infrastruktury turystycznej oraz rozwój przedsiębiorstw świadczących usługi turystyczne świadczy o wzroście potencjału turystycznego LGD. Mierzony jest on ilością udzielonych noclegów turystom.*
	Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	***Jednostka miary***	*stan początkowy 2015r.*	*plan 2022r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	
W II.1.	*Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem)*	*sztuka*	*0*	*21*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty ukierunkowane na tworzenie miejsc pracy. Zastosowano wskaźniki rezultatu obowiązkowe dla PROW 2014-2020 w obszarze przedsiębiorczość (1) oraz infrastruktura służąca przetwarzaniu produktów rolnych udostępniana lokalnym producentom (2)*
	Liczba podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych	*osoba*	*0*	*40*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	
W II.2.	*Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*osoba*	*0*	*500*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty inwestycyjne w zakresie ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub rekreacyjnej. Zastosowano wskaźnik rezultatu obowiązkowy dla PROW 2014-2020 w obszarze turystyka (1).*

	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub rewitalizowanych	*osoba*	*0*	*960*	*Sprawozdania beneficjentów, dane z dokumentacji technicznych załączonych do wniosków*	*Właściwe wskaźniki dla projektów polegających budowie zbiorników retencyjnych, szlaków turystycznych, małej infrastruktury turystycznej i technologii IT. Wybrano wskaźniki odpowiadający dla tego typu projektów wskazanych w SzOOP RPO WP 2014-2020*
	liczba podmiotów branży turystycznej korzystająca z systemów IT	*sztuka*	*0*	*25*		
	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	*m^2*	*0*	*30000*		
W II.3.	*Liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią*	*osoba*	*0*	*50*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty wspierające współpracy między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą (usługi turystyczne). Zastosowano wskaźnik rezultatu obowiązkowy dla PROW 2014-2020 w obszarze turystyka (1).*

Przedsięwzięcia		***Grupy docelowe***	***Sposób realizacji***	***Wskaźniki produktu***					
				Nazwa	*Jedn. miary*	***Wartość***		***Źródło danych/sposób pomiaru***	
						pocz. 2015r.	*końc. 2022r.*		
II.1.1.	*Bądź przedsiębiorczy (rozwój lokalnej przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)*	*Mieszkańcy obszaru LGD, w tym osoby z grup defaworyzowanych, podmioty prowadzące działalność gospodarczą*	*Konkurs*	*Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa*	*sztuka*	*0*	*14*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej). Zastosowano odpowiadające przedsięwzięciu wskaźniki produktu obowiązkowe dla PROW 2014-2020 w obszarze przedsiębiorczość (1,2), infrastruktura służąca przetwarzaniu produktów rolnych udostępniana lokalnym producentom (2), innowacyjność (3).*
				Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego	*sztuka*	*0*	*2*		
				Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje	*sztuka*	*0*	*2*		
				Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	*sztuka*	*0*	*5*		
II.2.1.	*Wzrost potencjału turystycznego LGD*	*Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty LSR.*	*Konkurs*	*Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony*	*ha*	*0*	8	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD, dokumentacja*	*Odpowiednio dobrano wskaźniki produktu dla projektów polegających budowie zbiorników retencyjnych, szlaków*
				Długość utworzonych/ odnowio-	*km*	*0*	24		

				nych szlaków turystycznych				*wniosków o przyznanie pomocy*	*turystycznych i małej infrastruktury turystycznej Odpowiednio dobrano wskaźniki produktu dla projektów zakresu społeczeństwa informacyjnego w obszarze edukacji ekologicznej, turystyki oraz rozwoju kompetencji cyfrowych osób starszych. Wskaźniki wskazane dla tego typu projektów w SzOOP RPO WP 2014-2020*
				Liczba utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych	*sztuka*	*0*	3		
				Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości 3- dwustronna interakcja	*sztuka*	*0*	2		
				Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych, O/K/M	*osoby*	*0*	30		
II.2.2.	*Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej-*	*Mieszkańcy obszaru LSR, w tym grupy defaworyzowane, turyści*	*Konkurs*	*Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*sztuka*	*0*	*16*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej). Zastosowano odpowiadający przedsięwzięciu wskaźnik produktu obowiązkowy dla PROW 2014-2020 w obszarze turystyka (1).*
II.3.1.	*Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza*	*Mieszkańcy obszaru LSR, w tym grupy defaworyzowane, turyści*	*Konkurs*	*Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR*	*sztuka*	*0*	*2*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	
SUMA				***6 230 000 zł.***					
III.	***CEL OGÓLNY III***	***Rozwój potencjału LGD***							***5.5. Uzasadnienie wyboru wskaźników w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć***
III.1.	***CELE SZCZEGÓŁOWE***	***Rozwój sfery społecznej***							
III.2.		***Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD***							
III.3.		***Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)***							
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego		*Jedn. miary*		*stan pocz. 2014r.*	*plan 2022r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	
WIII.	*Wzrost aktywności organizacji społecznych na obszarze LGD*			*sztuka*		*81*	*91*	*dane LGD*	*Aktywizacja mieszkańców obszaru będzie dotyczyć różnorodnych działań przyczyniających się do rozwoju lokal-*

						nego. Jednym z kluczowych elementów jest aktywność NGO. Osiągnięcie wskaźnika będzie świadczyć o wzroście znaczenia oddolnych inicjatyw społecznych, liderów lokalnych oraz chęci angażowania się społeczności w „życie obszaru". Wskaźnik mierzony na podstawie badań własnych LGD.
	Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	*Jedn. miary*	*stan pocz. 2015 r.*	*plan 2022r.*	***Źródło danych/sposób pomiaru***	
WIII1.	*Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu*	*sztuka*	*0*	*6*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty ukierunkowane na poprawę dostępu do wysokiej jakości usług społecznych, opiekuńczych oraz usług wsparcia rodziny. Wybrano wskaźniki rezultatu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
	Wzrost kompetencji osób biorących udział w szkoleniach z zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	*osoba*	*0*	*1 000*	*dane LGD, listy obecności, ankiety*	*Projekty ukierunkowane na zwiększenie kompetencji pracowników, organów LGD, mieszkańców oraz na pobudzenie aktywności lokalnej. Wskaźniki rezultatu własne w odniesieniu do: (1,2) działań szkoleniowych, (3) działań doradczych*
	Wzrost kompetencji osób wdrażających LSR biorących udział w szkoleniach	*osoba*	*0*	*21*	*dane LGD, ankiety*	
	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa	*osoba*	*0*	*50*	*Dane LGD, listy obecności*	
WIII2.	*Liczba odbiorców korzystających z działań promocyjnych*	*sztuka*	*0*	*25 000*	*Dane LGD*	*Projekty ukierunkowane na promocję obszaru LGD, dziedzictwa lokalnego oraz działalności LGD. Zastosowano własne wskaźniki rezultatu w odniesieniu do działań promocyjnych(1).*

WIII.2	*Liczba uczestników wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji*	*osoba*	*0*	*240*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty grantowe ukierunkowane na promocję obszaru oraz zachowanie dziedzictwa lokalnego. Zastosowano własne wskaźniki rezultatu w odniesieniu do: wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych, wydawnictw promocyjno-informacyjnych(1,2). Odnoszą się one do liczby osób korzystających z danej formy wsparcia w ramach LSR.*
	Liczba odbiorców wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów	*osoba*	*0*	*300*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	
WIII.2	*Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne*	*osoba*	*0*	*440*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	
WIII.3	*Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe po opuszczeniu programu*	*osoba*	*0*	*60*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Projekty ukierunkowane na rozwój edukacji przedszkolnej oraz oferty edukacyjnej w zakresie kształcenia ogólnego, oraz rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo* *Wybrano wskaźniki rezultatu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020* *Wybrano wskaźniki rezultatu obowiązkowe dla PROW 2014-2020 w obszarze projektów współpracy*
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	*sztuka*	*0*	*2*		
	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu	*osoba*	*0*	*4*		
	liczba szlaków turystycznych powstałych w wyniku realizacji projektów współpracy	*sztuka*	*0*	*1*	*Wnioski o przyznanie pomocy*	
	liczba projektów skierowanych do turystów	*sztuka*	*0*	*2*		

Przedsięwzięcia	*Grupy docelowe*	*Sposób realizacji*	*Wskaźniki produktu*					
			Nazwa	*Jednostka miary*	*Wartość*		*Źródło danych/sposób pomiaru*	
					początkowa 2015 rok	*końcowa 2022 rok*		

III.1.1.	*Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych i młodzieży zagrożonej wykluczeniem)*	*Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty LSR. Ostatecznymi odbiorcami wsparcia w poszczególnych obszarach będą grupy docelowe wskazane w osi priorytetowej II, III lub VII.*	*Konkurs*	*Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie*	*osoba*	*0*	*120*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej). Wybrano wskaźniki produktu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
III.1.2.	*Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja*	*1.mieszkańcy obszaru LGD, 2.organizacje pozarządowe 3.grupy defaworyzowane, 4.lokalni liderzy 5. organy LGD pracownicy biura*	*Aktywizacja*	*Liczba podmiotów, którym LGD udzieliła wsparcia doradczego*	*sztuka*	*0*	*350*	*dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu(powyżej).Zastosowano wskaźniki własne wskaźniki w odniesieniu do 1(działań doradczych),2(działań szkoleniowych),3(działań szkoleniowych),4(działań szkoleniowych),5(osób zagrożonych).*
				liczba szkoleń dla pracowników LGD	*sztuka*	*0*	*36*		
				Liczba szkoleń dla organów LGD	*sztuka*	*0*	*17*		
				liczba osób przeszkolonych w zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	*osób*	*0*	*400*		
				Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	*osób*	*0*	*10*		
III.2.1.	*Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)*	*Mieszkańcy obszaru, grupy defaworyzowane, członkowie organizacji pozarządowych i grup nieformalnych*		*Liczba zrealizowanych operacji obejmujących wyposażenie mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego*	*sztuka*	*0*	*2*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej). Zastosowano odpowiadające przedsięwzięciu wskaźniki produktu obowiązkowe dla PROW 2014-2020 w obszarze dziedzictwo (1,2), a także własne wskaźniki w odniesieniu do: wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych, wydawnictw promocyjno-informacyjnych (3,4)*
				Liczba podmiotów wspartych w ramach operacji obejmujących wyposażenie mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	*sztuka*	*0*	*2*		
				Liczba wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji	*sztuka*	*0*	*12*		
				Liczba wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów	*sztuka*	*0*	*6*		
III.2.2.	*LGD rozpoznawalne*	*1. mieszkańcy obszaru LGD, 2.turyści,*	*Aktywiza-*	*liczba działań informacyjno-promocyjnych*	*sztuka*	*0*	*164*	*Dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu(powyżej).Zastosowano*

		3. członkowie LGD	*cja*						*wskaźniki własne w odniesieniu do (1) przedsięwzięć iformacyjno-promocyjnych.*
III.2.3.	*Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego*	*mieszkańcy obszaru LGD, turyści,*	*Konkurs*	*Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem*	*sztuka*	*0*	*14*	*dane LGD sprawozdania*	*Odpowiednie wskaźniki produktu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
				Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	*sztuka*	*0*	*8*		
III.3.1.	*Dzieci i młodzież naszą przyszłością*	*Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty LSR. Ostatecznymi odbiorcami wsparcia w poszczególnych obszarach będą grupy docelowe wskazane w osi priorytetowej II, III lub VII.*	*Konkurs*	*Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej*	*osoba*	*0*	*40*	*Sprawozdania beneficjentów, dane LGD*	*Jak w opisie wskaźników rezultatu (powyżej).* *Wybrano wskaźniki produktu odpowiadające dla tego typu projektów wskazanych dla Osi 9 w SzOOP RPO WP 2014-2020*
				Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	*sztuka*	*0*	*2*		
				Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	*osoba*	*0*	*4*		
				Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych w programie	*osoba*	*0*	*60*		
III.3.2.	*Współpraca krajowa i międzynarodowa*	*Mieszkańcy, turyści*	*Projekt współpracy*	*Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej*	*sztuka*	*0*	*2*	*Projekt współpracy*	*Zastosowano odpowiadające przedsięwzięciu wskaźniki produktu obowiązkowe dla PROW 2014-2020 w obszarze projektów współpracy*
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	*sztuka*	*0*	*3*		
SUMA				***7 610 528 zł.***					

Kluczowym wskaźnikiem, który zamierza osiągnąć LGD w wyniku realizacji LSR jest udział projektów w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacja pozarządowe z funduszy EFS i EFRR, co jest premiowane przy ocenie i wyborze operacja za pomocą odpowiednio skonstruowanych kryteriów i będzie weryfikowane na określonych etapach realizacji LSR. Zakłada realizację operacji w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe na poziomie co najmniej 35% budżetu LSR pochodzącego ze środków EFS i EFRR do roku 2018 i co najmniej 50% do roku 2023 co jest wskazane w opisie celów i przedsięwzięć.

Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników

Zidentyfikowane problemy/wyzwania społecznoekonomiczne	*Cel ogólny*	*Cele szczegółowe*	*Przedsięwzięcia*	***Produkty***	***Rezultaty***	***Oddziaływanie***	*Czynniki zewnętrzne mające wpływ na realizację działań*
Niskie kwalifikacje mieszkańców, nie przystosowane do rynku pracy; emigracja młodego pokolenia; niski poziom przedsiębiorczości; brak podmiotów ekonomii społecznej ukierunkowanych na reintegracje społeczno-zawodową mieszkańców; duży odsetek osób korzystających z pomocy społecznej *Brak bądź utrudniony dostęp do infrastruktury społecznej; brak przedszkoli dostosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD*	*Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców*	*Aktywne i zintegrowane społeczeństwo*	*osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, niepełnosprawne, bierne zawodowo, o niskich kwalifikacjach, 50+ objęte wsparciem w programie; osoby, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej;*	*liczba: pracujących, w tym osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, utworzonych miejsc pracy – EFS, osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy, uczestniczących w kształceniu, pracujących*	*Odsetek osób deklarujących poprawę jakości życia na obszarze LSR po 2023 roku.* *Spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy.* *Zmniejszenie liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej.* *Wzrost liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON* *Zwiększenie liczby udzielonych noclegów na 1000 stałych mieszkańców*	*Dostępność środków na realizację LSR i innych funduszy UE, możliwych do wykorzystania na rzecz obszaru LGD.* *SRWP nastawiona na wspieranie ważnych z punktu widzenia obszaru LGD dziedzin tematycznych, w tym środowiska oraz działań innowacyjnych bazujących na lokalnych potencjałach.*
		Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej	*Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej*	*- wybudowane/ przebudowane obiekty, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno- zawodowej, obiekty dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych, wsparte obiekty infrastruktury przedszkolnej, społecznej, wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach;*	*rezultaty działań w tego typu projektach odnoszą się do rezultatów EFS i są wskazane powyżej,* *potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej, otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowanana obszarach miejskich*		
Niski poziom przedsiębiorczości na obszarze LGD, brak miejsc pracy; brak lokalnych, tradycyjnych produktów spożywczych w ofercie handlowej mimo dużego potencjału kulinarnego	*II. Zrownoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*			*-utworzone przedsiębiorstwa, centra przetwórstwa lokalnego, operacje ukierunkowane na innowacje, - rozwój istniejących przedsiębiorstw*	*liczba: utworzonych miejsc pracy, podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych*		*Rosnąca moda na żywność ekologiczną.* *Warszawa i Białystok jako rynki zbytu dla produktów lokalnych i usług.*

Słabo rozwinięta turystyka poza obszarem PB, słaba promocja ; uboga i mało zróżnicowana oferta turystyczna, mało atrakcji turystycznych; niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowo-żywieniowa; brak dostępu do infrastruktury rekreacyjnej i sportowej lub jej niska jakość.		*Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*Wzrost potencjału turystycznego LGD*	*- powierzchnie siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony,* *- szlaki turystyczne,* *- usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości 3 – dwustronna interakcja,* *- osoby objęte szkoleniami w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych,*	*-liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub rewitalizowanych,* *- liczba podmiotów branży turystycznej korzystająca z systemów IT,* *- otwarta przestrzeń utworzona na obszarach miejskich/wiejskich*		*Wzrost zainteresowania turystyką aktywną, kulturową, przyrodniczą oraz rehabilitacyjno-leczniczą wśród turystów krajowych i zagranicznych.* *Rosnące znaczenie Rowerowego Szlaku Polski Wschodniej i potencjał Podlaskiego Szlaku Bocianiego.*
			Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	*nowe/zmodernizowane obiekty infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*- wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*		
		Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej	*Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza*	*- sieci w zakresie usług turystycznych,*	*- liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią*		
Niewystarczający poziom pomocy od strony instytucji (OPS) dla mieszkańców starszych, niesamodzielnych, niepełnosprawnych; niewystarczający dostęp do usług rehabilitacji i opiekuńczych; niedostateczne wsparcie rodzin mających problemy opiekuńczo-wychowawcze	*III. Rozwój potencjału LGD*	*Rozwój sfery społecznej*	*Pokonajmy bariery*	*- osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objęte usługami społecznymi*	*- wspartych w programie miejsca świadczenia usług społecznych*	*wzrost aktywności organizacji społecznych na obszarze LGD,* *polepszenie wyników egzaminów uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych,* *wzrost potencjału kapitału społecznego mieszkańców obszary*	*Dostępność środków na realizację LSR i innych funduszy UE, możliwych do wykorzystania na rzecz obszaru LGD.* *Strategia rozwoju województwa nastawiona na wspieranie ważnych z punktu widzenia obszaru LGD dziedzin tematycznych,*
			Podwyższanie kompetencji społeczności i aktywizacja	*- podmioty, którym LGD udzieliła wsparcia doradczego, szkolenia dla pracowników, organów LGD, osoby przeszkolone w zakresu aplikowania o środki w ramach LSR, osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie*	*liczba: Wzrostu kompetencji osób biorących udział w szkoleniach z zakresu aplikowania o środki w ramach LS; kompetencji osób wdrażających LSR biorących udział w szkoleniach; osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa*		

Zanikanie tradycji regionu (kulturowo-historycznych) ze względu na małe (nieemocjonalne) zaangażowanie młodego pokolenia w kultywowanie tradycji. Nie są właściwie ukształtowane postawy patriotyczne młodego pokolenia.	*Rozwój potencjału LGD*	*Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD*	*Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione*	*- wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury* *- podmioty działające w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR* *- wydarzenia promocyjne lub kulturalne* *- wydawnictwa promocyjno-informacyjne*	*liczba: uczestników wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa, w tym w zakresie turystyki i rekreacji; odbiorców wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów*	*LGD,*	*w tym środowiska i relacji zewnętrznych oraz działań innowacyjnych bazujących na lokalnych potencjałach.* *Wzrost zainteresowania turystyką aktywną, kulturową, przyrodniczą oraz rehabilitacyjno-leczniczą wśród turystów krajowych i zagranicznych*
			LGD rozpoznawalne	*- działania informacyjno-promocyjne*	*- liczba odbiorców korzystających z działań promocyjnych*		
			Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	*- zabytki nieruchome/ ruchome objęte wsparciem* *- instytucje kultury objęte wsparciem*	*- wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne*		
Brak odpowiedniej opieki przedszkolnej dla dzieci niepełnosprawnych oraz ze stwierdzony-mi deficytami; niski poziom kompetencji kluczowych dzieci i młodzieży w odniesieniu do dużych miast regionu; ograniczony dostęp do atrakcyjnych zajęć pozalekcyjnych	*III. Rozwój potencjału LGD*	*Wzmocnienie kompetencji społecznych*	*Dzieci i młodzież naszą przyszłością*	*- dzieci objęte w ramach programu dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej* *- szkoły i placówki systemu oświaty wyposażone w sprzęt TIK* *- nauczyciele objęci wsparciem* *- uczniowie objęci wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych*	*- liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe* *- liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych* *- Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu*		

			Współpraca krajowa i międzynarodowa	*- zrealizowane projekty współpracy, w tym międzynarodowej* *- LGD uczestniczące w projektach współpracy*	*- liczba szlaków turystycznych współpracy* *- liczba projektów skierowanych do turystów*		

6. Źródła pozyskania danych do pomiaru.

Wskaźniki odnotowują efekty działań beneficjentów. Dane do pomiaru wskaźników produktu i rezultatu będą pozyskiwane na dwóch etapach – w fazie wyboru operacji, gdzie będzie weryfikowane w jaki sposób i w jakim stopniu dana operacja będzie realizować wskaźniki określone w LSR, oraz na etapie rozliczenia operacji kiedy wnioskodawca będzie rozliczał konkretne wskaźniki. Podstawowym źródłem pozyskiwania danych do pomiaru będzie ankieta monitorująca, składana przez beneficjentów do biura LGD po otrzymaniu płatności ostatecznej. W przypadku realizacji projektów współpracy LGD będzie sporządzać sprawozdania wewnętrzne. Ponadto LGD będzie sporządzać wnioski o płatność i sprawozdania dla Samorządu Województwa przy rozliczeniu działań własnych. Wskaźniki oddziaływania zostały określone na podstawie ogólnodostępnych danych statystyki publicznej.

7. Sposób i częstotliwość dokonywania pomiaru, uaktualniania danych

Biuro LGD będzie odpowiadać za bieżące monitorowanie wdrażania planu działania i budżetu LSR[26]. Pomiar ostatecznych wskaźników zrealizowanych w ramach LSR odbywał się będzie po zakończeniu realizacji danej operacji w ramach udzielonego wsparcia, a źródłem informacji do pozyskiwania danych będzie ankieta monitorująca składana zarówno przez beneficjentów jak i realizatorów mikrograntów. Ankieta monitorująca będzie składana w biurze LGD, weryfikowana przez pracowników Biura, a następnie wprowadzana do elektronicznego zbiorczego zestawienia.

Bieżący monitoring wskaźników ma szczególne znaczenie w odniesieniu do ogłaszanych przez LGD naborów wniosków o dofinansowanie, w związku z czym LGD będzie dokonywała również wstępnej weryfikacji osiąganych wskaźników już na etapie składania wniosków o przyznanie pomocy (na podstawie złożonych wniosków), jak też na podstawie zawartych umów. W przypadku, gdy w danym zakresie tematycznym zostaną osiągnięte założone w LSR wskaźniki, nabór wniosków nie będzie mógł obejmować operacji realizujących ten wskaźnik bez wcześniejszej aktualizacji i zatwierdzenia zmian w LSR przez SW.

Powyższe dane te będą określane procentowo wg następującego schematu: suma wskaźników osiągniętych w określonym przedziale czasowym i podzielonych przez dane w kolumnie Plan 2022 rok z Tabeli Cele i wskaźniki LSR.

8. Stan początkowy wskaźnika oraz wyjaśnienie sposobu jego ustalenia.

W odniesieniu do wskaźników produktu i rezultatu każdorazowo w ustalaniu wartości początkowej odniesiono się do wskaźników planowanych do realizacji wyłącznie przy wsparciu środków finansowych LSR 2016-2023. W związku z tym jako wartość początkową przyjęto każdorazowo „0". Wskaźniki oddziaływania odnoszą się do statystyk publicznych, w stosunku do których wartość początkową ustalono w odniesieniu do danych na rok 2014 (przed rozpoczęciem realizacji LSR).

9. Stan docelowy wskaźnika oraz wyjaśnienie dotyczące sposobu jego ustalenia.

Wartość docelowa wskaźników jest liczona na koniec 2023 roku. Jednakże z uwagi na to, iż oddziaływanie realizacji LSR jest odroczone w czasie, niektóre efekty podjętych działań będą widoczne dopiero po kilku latach od zakończenia realizacji LSR. Natomiast wskaźniki produktu i rezultatu będą zliczane na koniec 2018, 2021 i 2023 roku (na podstawie operacji/grantów, które zostały rozliczone i wypłacone).

Wartość docelowa wskaźników produktu i rezultatu została ustalona na podstawie fiszek projektowych składanych przez beneficjentów, pomysłów zbieranych przez LGD w trakcie spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami, a także na podstawie limitu posiadanych środków.

ROZDZIAŁ VI. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

1. Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia.

Głównym celem przyjętych regulaminów i procedur jest zapewnienie skutecznej realizacji celów LSR przy równoczesnym zachowaniu obiektywności i jawności podejmowanych decyzji. Przyjęte w LSR i załączonych procedurach rozwiązania formalno-instytucjonalne w postaci ***Regulaminu Rady LGD „PB", Procedury wyboru i oceny operacji w ramach LSR, Procedury wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych, Kryteria wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów*** *oraz* ***Kryteria wyboru grantobiorców wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów*** *spełniają w/w zasady podczas podejmowania przez Radę LGD decyzji w sprawie oceny i wyboru operacji.*

[26] Zgodnie z Procedurą ewaluacji i monitoringu, str. 98

Przedstawione rozwiązania były tworzone na podstawie ustawy o RLKS oraz rozporządzeń wdrożeniowych i wytycznych do poszczególnych funduszy RPOWP. Propozycje procedur wypracowano w oparciu o dotychczasowe doświadczenia LGD we wdrażaniu LSR z okresu 2007-2013, wyniki przeprowadzonej ewaluacji własnej i wnioski z zaleceń pokontrolnych SW przy aktywnym udziale mieszkańców i Rady LGD „PB".
Przyjęte kryteria wyboru operacji wraz procedurą ustalania zmian są upubliczniane poprzez publikowanie na stronie internetowej LGD oraz udostępnianie w formie papierowej w biurze LGD dla mieszkańców LGD.

Wysokość przyznawanego wsparcia
Podejmowanie działalności gospodarczej. *Doświadczenie z wdrażania strategii w okresie 2007-2013 wskazuje na bardzo małe zainteresowanie projektami związanymi z tworzeniem i rozwojem przedsiębiorstw (ze względu na mało korzystny dla beneficjentów poziom dofinansowania operacji). W okresie 2014-2020 istnieje możliwość skorzystania z bardziej korzystnej formy wsparci w postaci premii na uruchomienie nowej działalności gospodarczej. Taka forma przełoży się niewątpliwe wzrost zainteresowania przedsiębiorców realizacją projektów w ramach LSR a tym samym szansy na zdobycie przez nich przewagi konkurencyjnej na lokalnym i globalnym rynku.*
Na podstawie danych z poprzedniego okresu 2007-2013 oraz fiszek projektowych zostały ustalone maksymalne wartości premii w zależności od rodzaju działalności planowanej do uruchomienia. Zróżnicowanie kwot wynika z różnych poziomów kapitałochłonności inwestycji. Określa się limit 100 000,00 zł na działalność produkcyjną; 80 000,00 zł na działalność usługową; 60 tys. zł. na działalność handlową.

2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami.

Zasady i sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru został szczegółowo opisany w ***„Kryteriach wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany".*** *Kryteria ustanowiono na podstawie diagnozy obszaru LSR, analizy wniosków z konsultacji społecznych zgłoszonych podczas tworzenia LSR oraz uwarunkowań prawnych wdrożenia LSR w okresie programowania 2014-2020. Adekwatność lokalnych kryteriów wyboru wynika z analizy SWOT obszaru LSR oraz konieczności ich dostosowania do wskaźników typów projektów według przyjętych zasad w „Metodologii szacowania wartości docelowych dla wskaźników wybranych do realizacji w RPO WP na lata 2014-2020*

3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji została uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie jej definicji i zasad oceny.

W załącznikach do wniosku na wybór LSR ***Kryteria wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów*** *oraz* ***Kryteria wyboru grantobiorców wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów*** *zostały określone zasady premiowania punktowego operacji innowacyjnych. Została w nich określona definicja Innowacyjności „Przez innowacyjność należy rozumieć zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie unikalnych i charakterystycznych lokalnych zasobów na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych) dotychczas nie stosowanych. Innowacyjne może być ich nietypowe, niestandardowe wykorzystanie czy promocja."*
Innowacyjność ma polegać na utworzeniu inkubatorów jako przedsiębiorstw sektora spożywczego udostępnianego mieszkańcom i kwaterodawcom w celu uatrakcyjnienia oferty turystycznej poprzez integrację podmiotów gospodarczych w sferze turystyki. Takiego rodzaju rozwiązania nie były dotąd stosowane na obszarze LGD.
Operacje uznane w procesie oceny za innowacyjne otrzymają dodatkowo 6 pkt za innowacyjność operacji na poziomie obszaru LSR oraz 3 pkt – za innowacyjność operacji na poziomie gminy członkowskiej LGD jako miejsca realizacji operacji oraz 0 pkt – za innowacyjność operacji na poziomie mniejszym niż obszar gminy członkowskiej LGD jako miejsca realizacji operacji lub brak innowacyjności. Premiowanie operacji innowacyjnych odnosi się do wszystkich funduszy i typów operacji.

4. Informacja o realizacji projektów grantowych i/lub operacji własnych.

Zgodnie z opisem zawartym w rozdziale 5.1.2 i 5.4 LSR, LGD zamierza realizować 1 przedsięwzięcie w formule projektów grantowych, tj.: ***P III.2.1. Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)*** *polegające na*

wsparciu szeregu inicjatyw takich jak: kultywowanie lokalnych tradycji (warsztaty i inne wydarzenia, przygotowanie wydawnictw, publikacji, wystaw itp.), doposażenie zespołów lokalnych, oraz działania związane z promowaniem obszaru LGD, w tym lokalnego dziedzictwa, produktów lub usług lokalnych. Przedsięwzięcie finansowane będzie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Szczegółowe zasady realizacji projektów grantowych są zawarte w załączniku do wniosku na wybór LSR ***Procedury wyboru i oceny grantobiorców w ramach projektów grantowych.***

LGD kierując się wynikami diagnozy i analizy SWOT, z której jednoznacznie wynikało, iż jedną z silniejszych stron obszaru jest wysoka aktywność organizacji pozarządowych, zadecydowała o wykluczeniu możliwości ubiegania się o przyznanie pomocy w ramach projektów grantowych jednostek sektora finansów publicznych. Zaplanowane w LSR projekty grantowe dedykowane są głównie organizacjom pozarządowych. Jednocześnie mając na uwadze doświadczenia z okresu programowania 2007-2013,w którym organizacje te z powodu braku własnych środków finansowych były praktycznie wykluczone z możliwości ubiegania się o wsparcie, przyjęto rozwiązanie zapewniające wypłatę zaliczki w wysokości 95% kosztów kwalifikowanych zadania grantowego (wkład własny w wysokości 5%). W okresie realizacji LSR LGD planuje zrealizować dwa projekty grantowe na łączną kwotę 500 000 zł.

Wartość dofinansowania pojedynczych projektów będzie wynosić od 5–25 tys. zł

Z dokonanej analizy potencjału społeczno-instytucjonalnego LGD nie wynika konieczność realizacji operacji własnych przez LGD. Nie wyklucza się takiej możliwości po dokonaniu ewaluacji własnej, gdzie wnioski z ewaluacji będą wskazywały na taką konieczność. W tej sytuacji LSR podlegać będzie aktualizacji zgodnie z procedurą aktualizacji.

ROZDZIAŁ VII PLAN DZIAŁANIA

Plan działania obejmuje główne kierunki rozwoju lokalnego obszarów wiejskich. Głównym założeniem planu działania jest racjonalna w czasie realizacja celów i przedsięwzięć zawartych w LSR. Jest on ściśle powiązany z zaprojektowanym budżetem.

Szczegółowy harmonogram Planu działania stanowi załącznik nr 3 LSR i przedstawia harmonogram rzeczowo-finansowy realizacji każdego typu przedsięwzięć przypisanego poszczególnym celom szczegółowym. W ramach tego harmonogramu zostały określone planowane poziomy poszczególnych wskaźników produktu w przedziałach czasowych oraz planowane wydatkowanie kwot przypadających na poszczególne typy przedsięwzięć.

Harmonogram opracowano z zachowaniem zasady minimalizacji zagrożeń mających potencjalny wpływ na jego wykonalność. Przyjęte wskaźniki opierają się o krytyczną analizę możliwości finansowych i instytucjonalnych potencjalnych beneficjentów, czas trwania realizacji zaplanowanych przedsięwzięć, biorą pod uwagę stan wdrożenia poszczególnych instrumentów finansowych – PROW 2014-2020 oraz RPO WP 2014-2020, a także czas trwania procedur związanych z przyznawaniem pomocy.

Plan działania zostanie zrealizowany w trzech etapach. Osiągnięcie kluczowych wskaźników LSR planowane jest na dwa pierwsze okresy czasowe: 2016-2018 oraz 2019-2021. Realizacja planu działania będzie polegała na ogłaszaniu naborów tematycznych wdrażających LSR. Środki zostaną rozdysponowane w konkursach dla beneficjentów w zakresie wskazanych działań.

Na realizację celu ogólnego I przeznaczono 10 275 363 zł, z czego 20% zostanie wykorzystane do końca 2018 roku, natomiast do końca 2021 roku zostanie wykorzystane 86% z tej puli. 14% środków zostanie rozdysponowanych w trzeciej fazie wdrażania LSR. Cel szczegółowy 1.1 będzie realizowany we wszystkich 3 etapach wdrażania LSR. Wskaźniki przypisane do celu szczegółowego 1.2 zostaną osiągnięte w latach 2019-2021.

Na wdrażanie celu ogólnego II założono kwotę 6 230 00 zł, z czego 40% zostanie wydatkowane do końca 2018 roku, 100% - do końca 2021 roku. Na lata 2023-2023 pozostawiono 0% budżetu do wykorzystania. Z uwagi na fakt, iż, z punktu widzenia PROW, priorytetem w LSR jest tworzenie nowych miejsc pracy, operacje z zakresu rozwoju przedsiębiorczości (cel szczegółowy 2.1) będą realizowane w pierwszej fazie wdrażania LSR oraz w jej środkowej części. Planowane wsparcie na przedsięwzięcia związane z tworzeniem i utrzymaniem miejsc pracy będzie stanowić 56 % budżetu PROW na lata 2014-2020. Cel szczegółowy 2.2 będzie wdrażany we wszystkich trzech etapach. Realizację celu szczegółowego 2.3 zaplanowano w środkowej fazie wdrażania LSR.

Na wdrażanie celu ogólnego III zaplanowano 7 610 528 zł. 36% z tej kwoty zostanie wydane w 1 fazie wdrażania LSR, do końca 2021 roku zostanie rozdysponowane 75% kwoty, zaś do 2023 - 100%.

Ponadto z uwagi na konieczność wymiany dobrych praktyk z innymi LGD zaplanowano realizację dwóch projektów współpracy: krajowy i międzynarodowy. Środki na ten cel wyniosą 250 000 zł, z czego jeden projekt współpracy na kwotę 70 000 zł zostanie zrealizowany w latach 2019-2021, natomiast drugi na kwotę 180 000 zł w latach 2022-2023.

Właściwej realizacji planu działania, a tym samym osiągnięciu celów i wskaźników LSR będą służyć działania animacyjne i aktywizujące LGD prowadzone w ramach Planu komunikacji.

ROZDZIAŁ VIII BUDŻET LSR

1. Ogólna charakterystyka budżetu w tym wskazanie funduszy EFSI stanowiących źródło finansowania LSR w latach 2014-2020.

Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność dla LGD "PB" na lata 2016-2023 jest strategią wielofunduszową. Współfinansowana jest z 3 źródeł:

***1) Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)** w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW) poprzez działania:*

- *Poddziałanie 19.2 – Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność - **5 000 000 zł.,***
- *Poddziałanie 19.3 – Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania - **250 000 zł.,***

***2) Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego** w ramach Regionalnego Program Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Osi priorytetowej Rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, poprzez działanie:*

- *Działanie 8.6 Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego- - **9 245 363 zł,***

***3) Europejski Fundusz Społeczny w ramach** w ramach Regionalnego Program Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Osi priorytetowej -IX Rozwój lokalny -poprzez działanie:*

- *Działanie 9.1-Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego **- 6 770 528 zł.***

W przypadku realizacji projektów własnych LGD wskazanych w przedsięwzięciu „I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo" zakłada się wyższy poziom udziału własnego od zakładanego w programie, który w przypadku EFS wynosi 15% i zostanie poniesiony przez LGD w wysokości 16%

Koszty funkcjonowania LGD w tym koszty bieżące i aktywizacji/animacji z uwagi na wielofunduszowy charakter LSR zostaną pokryte z wyznaczonego funduszu wiodącego wskazanego przez Samorząd Województwa Podlaskiego.

2. Powiązanie budżetu z celami LSR

Przedstawiona konstrukcja budżetu jest ściśle powiązana z planem działania umożliwiającym racjonalną realizację celów LSR i do nich przypisanych przedsięwzięć w określonym czasie, z zachowaniem właściwych zasad finansowania dla wskazanych funduszy. Ponadto jest uwarunkowany założeniami wynikającymi z konieczności wywiązania się LGD z zapisów przyszłej „umowy o warunkach i sposobie realizacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" oraz ram wykonania RPO WP. Szczegółowe powiązanie budżetu w odniesieniu do planu działania i w nim przedstawionych celów przedstawia poniższa tabela.

Cel szczegółowy	***Fundusz***	***Kwota w zł.***
***I.1.** Aktywizacja i integracja społeczno -zawodowa mieszkańców*	*EFS*	*4 100 000*
***I.2.** Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej*	*EFRR*	*6 175 363*
***II.1.** Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD*	*PROW*	*2 800 000*
***II.2.** Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*EFRR* *PROW*	*1 730 000* *1 550 000*
***II.3.** Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej*	*PROW*	*150 000*
***III.1.** Rozwój sfery społecznej*	*EFS*	*4 520 528*
***III.2.** Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*	*PROW* *EFS* *EFRR*	*500 000* *200 000* *1 340 000*
***III.3**. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)*	*EFS* *PROW*	*800 000* *250 000*

W poddziałaniu „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" na przedsięwzięcie przypisane do celu 2.1 i związane z tworzeniem lub otrzymaniem miejsc pracy LGD "PB" przeznaczyła 56 % budżetu PROW (zgodnie z założeniami PROW). W przypadku PROW kwota zaplanowana w ramach LSR obok pomocy przewidzianej na wsparcie beneficjentów obejmuje także krajowy

wkład środków publicznych pochodzących ze środków własnych beneficjentów, którzy są podmiotami sektora finansów publicznych, w wysokości zapewniającej współfinansowanie wkładu EFRROW.

Do końca 2018r. zaplanowano:

- *Wydatkowanie 7 192 242 zł, co stanowi 30 % środków finansowych przeznaczonych na wsparcie operacji w ramach LSR*
- *W ramach PROW wydatkowanie 2 040 000 zł, co stanowi 41 % budżetu PROW przeznaczonego na wdrażanie LSR, a ponadto w ramach PROW min 10% środków finansowych na realizację LSR przeznaczono na operacje dedykowane grupom defaworyzowanym oraz 25% środków finansowych na realizację LSR na utworzenie miejsc pracy.*

  Grupy defaworyzowane mogą być grupą docelowa przedsięwzięć 2.1.1 oraz 2.2.2, na które do końca 2018 roku przeznaczona została kwota 2 040 000 zł, stanowiąca 41% budżetu PROW. Na operacje dedykowane grupom defaworyzowanym zakłada się przeznaczenie min 10% środków finansowanych na realizację PROW.
- *W ramach EFS wydatkowanie 2 480 528 zł, co stanowi 37% budżetu EFS przeznaczonego na realizację LSR*
- *W ramach EFRR wydatkowanie 1 460 000 zł, co stanowi 16% budżetu EFRR przeznaczonego na realizację LSR*

Do końca 2021r. zaplanowano:

- *Wydatkowanie 20 736 638 zł, co stanowi 87 % środków finansowych przeznaczonych na wsparcie operacji w ramach LSR*
- *W ramach PROW wydatkowanie 4 750 000 zł, co stanowi 95 % budżetu PROW przeznaczonego na wdrażanie LSR, a ponadto w ramach PROW min 30% środków finansowych na realizację LSR przeznaczono na operacje dedykowane grupom defaworyzowanym, oraz 56% środków finansowych na realizację LSR na utworzenie miejsc pracy.*

  Grupy defaworyzowane mogą być grupą docelowa przedsięwzięć 2.1.1, 2.2.2 oraz 3.2.1, na które do końca 2021 roku przeznaczona została kwota 4 600 000,00zł, stanowiąca 92% budżetu PROW. Na operacje dedykowane grupom defaworyzowanym zakłada się przeznaczenie min 30% środków finansowanych na realizację PROW.
- *W ramach EFS wydatkowanie 5 600 528 zł, co stanowi 83% budżetu EFS przeznaczonego na realizację LSR*
- *W ramach EFRR wydatkowanie 7 902 681,50 zł, co stanowi 85% budżetu EFRR przeznaczonego na realizację LSR*

W LSR zakłada realizację operacji w pełni lub częściowo realizowanych przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe na poziomie 35% budżetu LSR pochodzącego ze środków EFS i EFRR do roku 2018 i 50% do roku 2023.

Harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu oraz realizacji budżetu LSR w planie działania jest racjonalny, na co wskazuje rozłożenie równomierne w czasie poszczególnych wydatków budżetu oraz poziomu realizacji zakładanych wskaźników.

ROZDZIAŁ IX PLAN KOMUNIKACJI

Głównym czynnikiem warunkującym skuteczne zaangażowanie społeczności lokalnej w realizację LSR jest obustronna komunikacja. Przedstawione działania komunikacyjne, nastawione na lokalną społeczność, mają za zadanie zwiększyć zaangażowanie mieszkańców w działania prowadzone przez LGD. Aktywne uczestnictwo społeczności lokalnych w bieżącym wdrażaniu oraz ewaluowaniu LSR może przyczynić się w znacznym stopniu do osiągnięcia założonych celów, a przez to do rozwoju całego obszaru. Strategia ma charakter partycypacyjny, dlatego szeroko rozumiany udział mieszkańców jest bardzo ważny nie tylko podczas opracowania LSR, ale również w trakcie jej wdrażania.

Głównym celem Planu Komunikacji jest udzielanie wszechstronnej informacji o działaniach planowanych w ramach LSR, postępach w ich wdrażaniu, a także promowanie LSR i działalności LGD wśród ogółu mieszkańców obszaru LSR.

Cel ogólny zostanie osiągnięty poprzez realizację celów szczegółowych:

1) *Stworzenie spójnego, przejrzystego, jednolitego i pozytywnego wizerunku LSR.*
2) *Wzrost świadomości mieszkańców obszaru LGD nt. założeń LSR.*
3) *Informowanie i uzyskiwanie informacji zwrotnej o stanie realizacji LSR oraz aktywizacja grup defaworyzowanych.*

4) *Informowanie i uzyskiwanie informacji zwrotnej o stanie realizacji LSR w tym o stopniu osiągania celów, wskaźników oraz wykorzystania środków w poszczególnych programach.*
5) *Informowanie potencjalnych wnioskodawców o zasadach, typach operacji i kryteriach udzielania wsparcia z budżetu LSR.*
6) *Uzyskanie informacji zwrotnej na temat oceny jakości pomocy i działań świadczonych przez LGD pod kątem konieczności przeprowadzenia ewentualnych korekt w tym zakresie.*
7) *Szerokie włączenie mieszkańców reprezentujących różne sektory i grupy interesów w proces wdrażania oraz monitoringu i ewaluacji LSR.*

Grupy docelowe:

a) *Mieszkańcy obszaru LGD: beneficjenci, (faktyczni i potencjalni - w tym m.in.: organizacje pozarządowe), jednostki samorządu terytorialnego w tym jednostki organizacyjne jst., przedsiębiorcy z sektora MSP, kościoły i związki wyznaniowe, inne podmioty wskazane w Szczegółowym opisie osi priorytetowych RPOWP oraz PROW*
b) *Grupy defaworyzowane*[27]*.*

Szczegółowy opis grup docelowych, opis metod komunikacji właściwych dla poszczególnych grup docelowych oraz wskaźniki planu komunikacji zawarto w załączniku nr 5 do LSR.

ROZDZIAŁ X ZINTEGROWANIE

1. Opis zgodności i komplementarności z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami w szczególności strategiami rozwoju województwa/województw poprzez porównanie celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wykazanie ich spójności

Strategie rozwoju na poziomie powiatowym

Zgodność Lokalnej Strategii Rozwoju LGD z dokumentami strategicznymi powiatów hajnowskiego i bielskiego (projekt) dotyczy w najszerszym stopniu zagadnień związanych ze sferą społeczno-gospodarczą oraz przyrodniczą. W pierwszym obszarze pokrywają się zamierzenia dotyczące aktywizacji społecznej i przeciwdziałania bezrobociu, ale także tworzenia sprzyjających warunków dla przedsiębiorczości. W obszarze przyrody elementem szczególnie akcentowanym w każdym z opracowań jest chęć zachowania i ochrony dziedzictwa przyrodniczego, a zarazem promocja zasobów i rozwijanie działalności turystycznej w nawiązaniu do nich.

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015 – 2020

Obszary	*Cele główne LSR*
1. Obszar przyrodniczy	*III. Rozwój potencjału LGD*
2. Obszar społeczny	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III. Rozwój potencjału LGD*
3. Obszar gospodarczy	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
4. Obszar przestrzenny	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD*

Cele strategiczne	*Cele szczegółowe LSR*
1.1. Zachowanie wysokiej jakości zasobów przyrodniczych powiatu	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
2.1. Rozwój kapitału ludzkiego	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców* *II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
2.2. Rozwój kapitału społecznego	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców* *I.3. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej* *III.1. Rozwój sfery społecznej* *III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)*

[27] Opisane w rozdziale III.1.2 na stronie 19.

2.3. Rozwój infrastruktury społecznej na rzecz poprawy jakości życia	*I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej* *I.3. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej*
3.1. Poprawa klimatu dla biznesu	*II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD* *II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej*
3.2. Wzmocnienie i efektywne wykorzystanie potencjału marki regionu Puszczy Białowieskiej	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
3.3. Zwiększenie atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem dywersyfikacji ruchu turystycznego	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
4.2. Rozwój i wzmacnianie organizacji pozarządowych na terenie powiatu hajnowskiego	*III.1. Rozwój sfery społecznej*
4.3. Rozwój współpracy transgranicznej	*III.3. Wzmacnianie kompetencji społecznych (wzmacnianie kapitału społecznego)*
4.1. *Poprawa ładu przestrzennego*	*I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*

Program Rozwoju Powiatu Bielskiego do 2020 roku[28]

Priorytety	*Cele główne LSR*
1. *Infrastruktura i ochrona środowiska*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III, Rozwój potencjału LGD*
4. *Pomoc społeczna*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III, Rozwój potencjału LGD*
5. *Promocja powiatu*	*III, Rozwój potencjału LGD*

Cele szczegółowe	*Cele szczegółowe LSR*
1.2. *Poprawa stanu środowiska przyrodniczego na terenie Powiatu Bielskiego*	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
4.1. Wzrost poziomu zatrudnienia oraz łagodzenie skutków bezrobocia na terenie Powiatu Bielskiego	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców* *II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego* *II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej*
4.2. Poprawa warunków życia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	*II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
5. Stworzenie systemu promocji Powiatu Bielskiego	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Lokalna Strategia Rozwoju LGD wykazuje spójność celów ze strategia wojewódzką, szczególnie wpisując się w zamierzenia regionalne w zakresie gospodarki oraz jakości życia (poziom celów strategicznych/głównych). Na poziomie szczegółowym, zbieżność dotyczy kwestii związanych z zatrudnieniem i rozwojem przedsiębiorczości. Istotna – co podkreślają obydwa dokumenty – jest integracja społeczna oraz inwestycje w kapitał ludzki. Ważnym aspektem, również wspólnym dla opracowań, jest również ochrona i zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego.

Cele strategiczne	*Cele główne LSR*
1. *Konkurencyjna gospodarka*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*

[28] *Projekt, stan na grudzień 2015 r.*

3. *Jakość życia*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD*

Cele operacyjne	Cele szczegółowe LSR
1.1. *Rozwój przedsiębiorczości*	*II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego* *II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej*
1.3. *Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu*	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców* *II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego*
1.4. *Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych*	*II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej* *III.1. Rozwój sfery społecznej* *III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)*
1.5. *Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych*	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
1.6. *Nowoczesna infrastruktura sieciowa*	-
3.1. *Zmniejszenie negatywnych skutków problemów demograficznych*	*I.3. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
3.2. *Poprawa spójności społecznej*	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
3.4. *Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami*	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*

Program zrównoważonego rozwoju regionu Puszczy Białowieskiej 2014 – 2020

Dokumenty są ściśle zbieżne ze sobą (oba były wypracowane z silnym udziałem społeczności lokalnych), szczególnie w kwestiach dotyczących rozwoju turystyki i wykorzystywania zasobów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej. Wskazywane w Programie zrównoważonego rozwoju… działania, mające na celu utworzenie mikro specjalizacji wykorzystującej warunki przyrodnicze i równocześnie odpowiadającej trendom demograficznym korespondują w szczególności z dwoma celami szczegółowymi wyznaczonymi w Strategii LGD: rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej oraz rozwój sfery społecznej.

Cele operacyjne	Cele główne LSR
1. *Poprawa klimatu dla biznesu*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
3. *Wzrost atrakcyjności turystycznej*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
4. *Poprawa kapitału ludzkiego i społecznego*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III. Rozwój potencjału LGD*

Kierunki działań	Cele szczegółowe LSR
1.4. *Inteligentna specjalizacja regionu Puszczy Białowieskiej*	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
1.1. *Budowa i modernizacja infrastruktury turystycznej w celu podniesienia jakości usług turystycznych*	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*
1.2. *Tworzenie nowych oraz podniesienie jakości i innowacyjności istniejących atrakcji w regionie Puszczy Białowieskiej związanych z turystyką specjalistyczną – w ujęciu terytorialnym rozwój*	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*

turystyki o charakterze bazującym na walorach endogenicznych (odziedziczonych i wytworzonych na potrzeby turystów); turystyka rozwijana nie tylko w oparciu o BPN i jego okolice, ale też inne obszary, zwłaszcza Hajnówkę oraz inne główne ośrodki osadnicze, z ukierunkowaniem na różne rodzaje adresatów docelowych (turystów) oraz uprawiane przez nich rodzaje turystyki	
***4.1.** Wykorzystanie potencjału naukowo-przyrodniczego i kulturowego regionu Puszczy Białowieskie*	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
***4.3.** Rozwój usług silver-economy*	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020

Spójność dokumentów nawiązuje do najważniejszych zagadnień problemowych regionu. Wspólnym kierunkiem programowanym na obydwu poziomach jest wyrównywanie różnic rozwojowych oraz przeciwdziałanie bezrobociu. Działania te popierane będą stymulowaniem potencjału gospodarczego.

Strategiczne obszary	Cele główne LSR
***2.** Zasoby pracy i jakość kapitału ludzkiego*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III. Rozwój potencjału LGD*

Strategiczne kierunki działań	Cele strategiczne LSR
2.1. Przeciwdziałanie wykluczeniu na makroregionalnym rynku pracy	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno -zawodowa mieszkańców* *II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego*
***2.2.** Wzmacnianie spójności wewnętrznej Polski Wschodniej*	*I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014 – 2020

Poniższe zestawienia przedstawiają synergię Strategii LSR z interwencją planowaną w ramach RPO WP 2014-2020 (podejście tematyczne – niezależnie od źródła finansowania).

Osie priorytetowe	Cele główne LSR
***I.** Wzmocnienie potencjału i konkurencyjności gospodarki regionu*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
***II.** Przedsiębiorczość i aktywność zawodowa*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD*
***III.** Kompetencje i kwalifikacje*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
***VI.** Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami*	*II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD*
***VII.** Poprawa spójności społecznej*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD* *III. Rozwój potencjału LGD*
***VIII.** Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej*	*I. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD*
***IX.** Rozwój lokalny*	*Idea dokumentu LSR*

Działania	Cele szczegółowe LSR
***1.4.** Promocja przedsiębiorczości oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej województwa*	*II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD* *II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej*
***1.6.** Wspieranie przedsiębiorczości i zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000*	*II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD* *II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*
2.1. Zwiększanie zdolności zatrudnieniowej osób	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa*

pozostających bez zatrudnienia oraz osób poszukujących pracy, w tym osób odchodzących z rolnictwa przy wykorzystaniu aktywnej polityki rynku pracy oraz wspieranie mobilności zasobów pracy	*mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*
2.3. Wspieranie powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa mieszkańców* *II.1. Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego*
2.4. Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*
3.1. Kształcenie i edukacja	*III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)*
3,2. Kształtowanie i rozwój kompetencji kadr regionu	*III.1. Rozwój sfery społecznej*
6.2. Ochrona wody i gleb	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*
6.3. Ochrona zasobów bio- i georóżnorodności oraz krajobrazu	*II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*
7.1. Rozwój działań aktywnej integracji	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*
7.2. Rozwój usług społecznych	*III.1. Rozwój sfery społecznej*
7.3. Wzmocnienie roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa podlaskiego	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej*
8.2. Uzupełnienie deficytów w zakresie infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej	*I.3. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej*
8.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego	*III.2. Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD*
8.4. Infrastruktura społeczna	*I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
8.5. Rewitalizacja	*III.1. Rozwój sfery społecznej*
8.6. Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego	*I.3. Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej* *II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej* *III.1. Rozwój sfery społecznej*
9.1. Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego	*I.1. Aktywizacja i integracja społeczno – zawodowa mieszkańców* *I.2. Zintegrowane wsparcie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej* *III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)*

2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć.

Lokalna Strategia Rozwoju ma charakter zintegrowany. Cele i przedsięwzięcia określone w LSR wynikają z diagnozy obszaru i analizy SWOT, są ze sobą ściśle powiązane, a rola LGD jako koordynatora wdrażania LSR zapewnia realizację podejścia zintegrowanego.

Integracja w ramach LSR dotyczy głownie działań prowadzonych w ramach określonych przedsięwzięć. W ramach strategii planuje się podjęcie działań, które przyczynią się do realizacji celów ogólnych. Integracja w ramach LSR dotyczy także związków między różnymi partnerami gospodarczymi, społecznymi, publicznymi oraz

mieszkańcami zaangażowanymi w rozwój lokalny. Zakłada się udział przedstawicieli różnych sektorów w podejmowaniu działań ukierunkowanych na osiągnięcie wspólnych celów rozwoju obszarów.
W zaplanowanych celach szczegółowych i przedsięwzięciach ważne jest osiąganie jak najlepszych efektów poprzez współdziałanie partnerów z różnych sektorów oraz jednoczesne wykorzystanie różnych zasobów (przyrodniczych, kulturowych, społecznych, gospodarczych).
LSR planuje cel szczegółowy „zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD", w ramach którego realizowane będą przedsięwzięcia „dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)", „LGD wypromowane i rozpoznawalne" oraz „dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego". Zaplanowane przedsięwzięcia w sposób spójny i kompleksowy, z użyciem różnych metod i zaangażowaniem różnych partnerów i sektorów, zniwelują zdiagnozowane w SWOT problemy (zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji) oraz problemy zgłaszane przez mieszkańców w trakcie konsultacji (tj. zagrożenie utratą dziedzictwa kulturowego ze względu na pogarszanie się stanu technicznego zabytków sakralnych, a tym samym zmniejszenie się atrakcyjności turystycznej regionu, słabe wypromowanie istniejących atrakcji turystycznych). Przedsięwzięcia będą polegać na realizacji różnego typu działań mających na celu kultywowanie dziedzictwa lokalnego, zachowanie dziedzictwa materialnego i niematerialnego, promowanie obszaru LSR. Cel szczegółowy 3.2 będzie oddziaływał zarówno na przedstawicieli sektora publicznego, społecznego, gospodarczego, jak i mieszkańców. W realizację przedsięwzięć zaangażowane będą zarówno organizacje pozarządowe i grupy nieformalne (realizacja grantów) oraz grupy defaworyzowane, które będą uczestnikiem tych działań (np. warsztatów i innych wydarzeń promocyjnych). W targach i imprezach promocyjnych, organizowanych przez LGD w ramach przedsięwzięcia „LGD wypromowane i rozpoznawalne", będą mogli uczestniczyć przedsiębiorcy (np. kwatery agroturystyczne, biura turystyczne), samorządy (promujące obszar swojej gminy) oraz NGO (np. Lokalna Organizacja Turystyczna).
Jest to przykład celu o charakterze zintegrowanym, nie tylko pod kątem zaangażowania podmiotów z różnych sektorów, ale również zintegrowanego wykorzystania zasobów przyrodniczych (np. Puszcza Białowieska) i kulturowych (np. zabytki, dziedzictwo niematerialne) obszaru w oparciu o zasoby ludzkie.
LSR w ramach przedsięwzięcia „zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza" realizowane będą operacje wspierające współpracę między podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą w zakresie świadczenia usług turystycznych. Przedsięwzięcie to integrować będzie min. 3 branże działalności gospodarczej rozumiane jako sekcje PKD tj.: Sekcja I - działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (turystyka), Sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją (rekreacja) oraz Sekcja N - działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (działalność organizatorów turystyki, przewodników turystycznych oraz działalność w zakresie informacji turystycznej).
Niniejsza LSR będzie posiadała cechy komplementarności poprzez poszczególne projekty realizowane przez beneficjentów. Będzie to możliwe poprzez zachowanie kryterium komplementarności w ocenie projektów z zakresu podejmowania inicjatyw społecznych, infrastrukturalnych, i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Projekty te, z zasady, będą musiały być ze sobą kompatybilne. Na poziomie celów szczegółowych oraz przedsięwzięć występujących w LSR występuje komplementarność interwencji w ramach LSR oraz EFRR, które z kolei stanowią uzupełnienie interwencji z PROW.

ROZDZIAŁ XI MONITORING I EWALUACJA

System monitoringu stanowi ważny element mechanizmu wdrażania Strategii. Powinien on zapewniać skuteczną realizację procesów gromadzenia, przetwarzania, archiwizowania i udostępniania danych, obrazujących efekty realizacji Strategii i podejmowanych w jej ramach działań. System monitoringu służy śledzeniu postępów wdrażania, w oparciu o ustalone cele, przedsięwzięcia, wskaźniki oraz plan działania. Informacje (przetworzone dane) pozyskiwane z systemu monitoringu umożliwiać będą podejmowanie decyzji co do dalszych kierunków wdrażania Strategii, odpowiednio do zmieniających się czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Niezbędne dopełnienie systemu monitoringu stanowi system ewaluacji Strategii, dla którego monitoring stanowić będzie jedno z podstawowych źródeł danych/informacji.

Schemat prowadzenia ewaluacji oraz monitoringu LSR LGD "PB" został wypracowany w ramach konsultacji społecznych. Efektem zebranych danych w społeczności lokalnej jest wysokie zróżnicowanie metod i technik, dzięki którym w przyszłości mieszkańcy będą mogli włączyć się w proces oceny wdrażania LSR i funkcjonowania LGD. Aby podczas realizacji i wdrażania LSR oraz monitoringu i ewaluacji dotrzeć do jak największej rzeszy mieszkańców obszaru zostaną również zastosowane różnorodne narzędzia komunikacji. (Opis rozdział IX Plan komunikacji).

Celem prowadzonych badań i analiz będzie zebranie informacji na temat finansowego, rzeczowego oraz społecznego wymiaru działania LGD i wdrażania LSR pod kątem podstawowych kryteriów ewaluacyjnych. Dodatkowo, przyjęte procedury dokonywania ewaluacji i monitoringu mają na celu ocenę zgodności realizacji operacji z wcześniej przyjętymi celami strategii. W związku z tak postawionym celem ogólnym, analizy będą prowadzone przy udziale: pracowników LGD, członków organów LGD, ekspertów zewnętrznych w dziedzinie prowadzenia ewaluacji i monitoringu, a także przedstawicieli trzech sektorów partnerstwa LGD i samych mieszkańców obszaru LGD, których opinia ma ważne znaczenie dla realizacji jednej z podstawowych zasad działania LGD – oddolności i współdecydowania w obszarze kierunków rozwoju.

Ewaluacja jest dokonywana trójetapowo: na etapie tworzenia programu (ex ante), podczas jego realizacji (on going) oraz po zakończeniu (ex post). Taki podział pozwala na oszacowanie prowadzonych działań i bierze pod uwagę zróżnicowanie tych działań w ramach procesu wdrażania. Inne zatem pytania można postawić na początku okresu programowania, inne po kilku latach, a inne na jego zakończenie. Ze względu na różne funkcje ewaluacji i monitoringu, w przypadku tego drugiego badania, ustalono, że będzie prowadzone na bieżąco, w trakcie wdrażania LSR.

Systematyczna i obiektywna ocena wdrażania LSR z punktu widzenia adekwatności, efektywności, skuteczności, oddziaływania, spójności i trwałości efektów pozwoli na wykorzystanie środków w sposób przyczyniający się do rozwiązywania problemów obszaru. Żeby można było na bieżąco reagować w przypadku wystąpienia zagrożeń dla osiągnięcia celów LSR monitoring i ewaluacje należy prowadzić z zastosowaniem skutecznych procedur, które szczegółowo opisane zostały w załączniku nr 2 do LSR.

ROZDZIAŁ XII STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO

1. I nformacja o przeprowadzeniu analizy LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i o wynikach tej analizy.

LSR jest dokumentem strategicznym, założenia w niej zawarte maja charakter długofalowy, a jej efekty mogą potencjalnie wpływać na środowisko, dlatego też należało zbadać już na etapie jej projektowania, czy podlega ona strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko. Konieczność przeprowadzenia takiej oceny zależy od indywidualnej zawartości dokumentu, zewnętrznych uwarunkowań jego realizacji oraz ryzyka wystąpienia znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko, w tym na obszary Natura 2000 w związku z realizacją zaplanowanych na ich terenie przedsięwzięć. Dlatego też, w odniesieniu do art. 47 i 49 oraz art. 58 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 3 października 2008 r.12 (Ustawa OOŚ), LGD w dniu 18 listopada 2015 r. zwróciła się do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (RDOŚ) w Białymstoku oraz w dniu 9 grudnia 2015 r. do Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej z wnioskiem o stwierdzenie, czy istnieje konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko do projektu tworzonej Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność dla obszaru LGD „PB" . W pismach tych zawarto analizę LSR pod kątem zapisów art. 49 Ustawy OOŚ.

Z przeprowadzonej analizy LGD wyprowadziła wniosek, iż zapisy, cele i sposoby realizacji projektów zawarte w niniejszej LSR nie wpłyną znacząco i negatywnie na środowisko, a tym samym nie jest konieczne przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w rozumieniu Ustawy OOŚ.

W odpowiedzi na złożone wnioski, obie instytucje (RDOŚ i Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna) wyraziły stanowisko, iż przedstawiony projekt LSR nie wymaga przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w myśl przepisów Ustawy OOŚ.

WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY

1. *„Poradnik dla Lokalnych Grup Działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020", Warszawa 2015, wydanie III*
2. *Rogaczewska M., Chodacz W., Hejda A., Prędkopowicz D., Planowanie rozwoju lokalnego z udziałem społeczności*
3. *Gminne Raporty Oceny Zasobów Pomocy Społecznej z lat 2009-2014*
4. *Wojewódzka Strategia Polityki Społecznej ROPS Białystok*
5. *Strategie gminne*
6. *Wielowymiarowa analiza poziomu ubóstwa w województwie podlaskim w latach 2011-2012, ROPS Białystok*
7. *Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, ROPS Białystok, lipiec 2015*
8. *Raport: Diagnoza sytuacji życiowej odbiorców pomocy społecznej, ROPS, 2014*
9. *Kalkulator Kosztów Zaniechania - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań na Mazowszu w zakresie polityki społecznej w obszarze analizy kosztów braku podejmowania działań aktywizująco-wpierających, MCPS, Warszawa 2014*
10. *Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 (DZ.U poz. 182 z 2013)*
11. *A. Tomulewicz, Kluczowe obszary wsparcia wraz z diagnozą grup docelowych BOF. Białystok 2015*
12. *Zbiorczy raport z ewaluacji i badań LGD „Puszcza Białowieska", Hajnówka 2015*
13. *"Informacja Podlaskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska o stanie środowiska na terenie powiatu hajnowskiego" WIOŚ 2013*
14. *G. Zabłocki, Rozwój zrównoważony idee, efekty, kontrowersje, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002*
15. *Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu hajnowskiego na lata 2015 – 2020*
16. *Program Rozwoju Powiatu Bielskiego do 2020 roku, Projekt, stan na grudzień 2015 r.*
17. *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*
18. *Program zrównoważonego rozwoju regionu Puszczy Białowieskiej 2014 – 2020*
19. *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*
20. *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego 2014 – 2020*
21. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020*

ZAŁĄCZNIKI DO LSR

Załącznik nr 1 do Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania "Puszcza Białowieska na lata 2014-2020

PROCEDURA AKTUALIZACJI LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU

Procedura aktualizacji LSR jest kolejnym narzędziem (obok monitoringu, ewaluacji i promocji) umożliwiającym stworzenie pełnego systemu wdrażania i zarządzania strategią. Jest to proces naturalny, gdyż każda strategia jest dokumentem „żywym" i podlegającym dynamicznym zmianom. Wymusza to ciągłe dostosowywanie do zmieniających się uwarunkowań. Potrzeba stworzenia spójnego systemu aktualizacji strategii ma służyć przede wszystkim zapewnieniu efektywnego i oszczędnego wydatkowania dostępnych w jej ramach środków finansowych. Dzięki dostosowywaniu zakładanych w niej pierwotnie celów i działań do nowych warunków, jak i analizowaniu postępów w realizacji dotychczasowych założeń, możliwa jest szczegółowa ocena prawidłowości wdrażanych zadań oraz sprawne i elastyczne reagowanie na zmiany zachodzące w sferze gospodarczej i społecznej. Reasumując celem procedury jest dostosowanie zapisów LSR do aktualizacji danych dotyczących obszaru oraz korekta zapisów wynikająca z monitoringu i ewaluacji wdrażania LSR. Organem odpowiedzialnym za proces wdrażania, a także formułowania ew. propozycji w zakresie aktualizacji LSR, jest Zarząd LGD "PB", który przedkłada stosowne propozycje zmian w LSR wobec Walnego Zebrania Członków LGD. Zarząd zobowiązany zostaje też do konsultowania zmian w LSR ze wszystkimi członkami i partnerami LGD, a przede wszystkim ze społecznością lokalną obszaru LSR gdyż LGD realizuje strategię w oparciu o zasady szerokiej partycypacji społecznej. W procesie wdrażania i aktualizacji LSR LGD zamierza zatem w jak największym stopniu angażować lokalne społeczności.

Procedura aktualizacji LSR jest wypadkową procesu monitoringu i ewaluacji postępu jej wdrażania i jest z tymi procesami ściśle związana. Wyniki monitorowania i raporty z ewaluacji LSR podlegały będą każdorazowo dokładnej analizie przez Zarząd LGD oraz będą wykorzystywane w przypadku wprowadzania zmian w LSR.

Zarówno wdrażanie, jak i monitorowanie strategii mają charakter ciągły. Zakłada się, iż w wyniku stale prowadzonych analiz aktualizacja LSR będzie mogła następować:

- *okresowo – na początku każdego roku kalendarzowego, po dokonaniu podsumowania wykonania LSR za rok poprzedni (sprawozdanie Zarządu podczas Walnego Zebrania Członków) ,*
- *doraźnie – jako skutek kluczowych zmian w sposobie wdrażania LSR*

Przebieg procedury:

1. *Potrzeby aktualizacji zapisów LSR mogą być zgłaszane przez wszystkich mieszkańców obszaru LGD, członków LGD i organy stowarzyszenia. Na stronie internetowej LGD dostępne będą wszystkie informacje nt. realizacji LSR. Wszystkie uwagi będą zbierane i analizowane w biurze LGD.*
2. *Zgłaszanie wniosków o zmianę zapisów LSR będzie sformalizowane. Na str. int. oraz w biurze LGD dostępny będzie formularz zmian (zostanie stworzony po rozpoczęciu realizacji LSR).*
3. *W kontekście zmian zapisów w LSR, pracownicy biura wraz z zarządem przeanalizują dodatkowo wypełniane przez mieszkańców ankiety oceniające pracę biura i jakość wdrażania LSR.*
4. *Analiza zgłaszanych do LGD potrzeb zmian jest dokonywana na bieżąco przez Zarząd stowarzyszenia, który będzie mógł odrzucić wnioski niezgodne z przepisami prawa i strategią.*
5. *Po przeanalizowaniu przez Zarząd wszystkich przesłanek przemawiających za zmianą zapisów LSR, stworzy on projekt zmiany LSR, który musi zostać poddany konsultacjom społecznym, poprzez zamieszczenie zmienianych części LSR wraz z uzasadnieniem na stronie internetowej LGD na co najmniej 14 dni.*
6. *Po określonym na wniesienie uwag okresie, analizie złożonych wniosków związanych z dokumentem poddanym konsultacji, Zarząd podejmie decyzje o ostatecznym brzmieniu zmienianych przepisów.*
7. *Zarząd przygotuje projekty uchwał dotyczące zmian w zapisach LSR Walnemu Zebraniu Członków Stowarzyszenia.*
8. ***Zaktualizowana LSR zatwierdzana jest uchwałą Walnego Zebrania Członków. W przypadku aktualizacji wynikających ze zmiany przepisów prawa lub zaleceń instytucji wdrażającej/instytucji zarządzającej, LSR zatwierdzane będzie przez Zarząd Stowarzyszenia, a niniejsza procedura stosowana będzie w ograniczonym zakresie.***
9. *Wszystkie zmiany w LSR zatwierdzane są przez Samorząd Województwa Podlaskiego*

W zależności zatem od powyższych uwarunkowań aktualizacja LSR może pociągać za sobą zmiany strategii w różnym zakresie i może obejmować również zmianę przedsięwzięć oraz celów szczegółowych i wskaźników realizacji strategii. ***Aktualizacja na pewno nastąpi w momencie przygotowania przez gminy planów rewita-***

lizacji, które ukażą nam konkretne kierunki działania na obszarach objętych rewitalizacją. *Modyfikowane także mogą być załączniki do LSR takie jak: plan komunikacji, procedura dokonywania monitoringu i ewaluacji, procedury wyboru i oceny operacji oraz kryteria oceny operacji.*

Okresowe aktualizowanie strategii rozwoju niesie ze sobą wiele korzyści i błędem byłoby odstępowanie od tej procedury. Możliwości poprawy efektywności gospodarowania i warunków życia mieszkańców obszaru LGD "PB", należy bowiem poszukiwać nawet wtedy, gdy klimat i okoliczności, zarówno zewnętrzne jak i wewnętrzne temu nie sprzyjają.

Załącznik nr 2 do Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania "Puszcza Białowieska" na lata 2014-2020

PROCEDURA EWALUACJI I MONITORINGU

LGD dokonywać będzie systematycznej i obiektywnej oceny LSR, jej założeń, przebiegu wdrażania, osiągniętych celów i wskaźników z punktu widzenia trafności, efektywności, skuteczności, użyteczności, spójności i trwałości podejmowanych działań.

1. ***Trafność/adekwatność/odpowiedzialność -*** *kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytania o dostosowanie zapisów LSR do wyzwań przed którymi stoi obszar LSR, w tym, czy opracowana diagnoza rzeczywiście odzwierciedla potencjał i potrzeby tego obszaru, a strategia (wsparcie odpowiada na silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w obszarach objętych LSR.*
2. ***Efektywność -*** *kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy realne jest osiągnięcie zakładanych celów przy danej alokacji zasobów finansowych na poszczególne priorytety, w tym, czy skoncentrowano środki finansowe w obszarach, w których występują najpoważniejsze potrzeby oraz czy ich wielkość umożliwi efektywne osiągnięcie założonych celów.*
3. ***Skuteczność -*** *kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy w LSR zdefiniowano właściwe wskaźniki dla poszczególnych celów, tj. czy przyjęto realistyczne - ani zawyżone, ani zaniżone wartości docelowe wskaźników (produktu, rezultatu), co wpływać będzie na skuteczną realizację programu. Kryterium odniesie sie również do systemu wdrażania - czy system ten jest zaprojektowany w sposób umożliwiający realizacje PROW 2014-2020 oraz RPO WP 2014-2020 i osiągnięcie jego celów.*
4. ***Użyteczność -*** *kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie o oddziaływanie LSR na społeczność lokalną, tj. jakich rezultatów lokalnej strategii - pozytywnych i negatywnych, zamierzonych i niezamierzonych - można się spodziewać.*
5. ***Spójność*** *(zewnętrzna i wewnętrzna) – analiza dokumentacji programowej i strategicznej, na podstawie której operować ma program; konieczne jest zbadanie, czy nie zachodzą jakieś sprzeczności między celami programu a priorytetami i działaniami oraz między całym dokumentem a dokumentami wyższego rzędu lub dokumentami równorzędnymi.*
6. ***Trwałość -*** *kryterium pozwoli na wyróżnienie pozytywnych efektów ewaluowanego przedsięwzięcia, które najlepiej odzwierciedla i przyczynia się do osiągnięcia oczekiwanych wyników realizacji LSR.*

Podmiotem odpowiedzialnym za gromadzenie danych/informacji do ewaluacji i monitoringu będą pracownicy biura. Dane zbierane będą za pomocą ankiet, list obecności, rejestrów (formularzy) przygotowanych na potrzeby prowadzenia analiz. Każda informacja, która będzie wykorzystywana w realizacji badania ewaluacyjnego, będzie musiała spełniać jednocześnie trzy kryteria: rzetelności, istotności oraz aktualności. ***Rzetelność*** *to przekonanie o prawdziwości danej informacji.* ***Istotność*** *to przeświadczenie, że dana informacja będzie użyteczna na dalszym etapie prac, natomiast* ***aktualność*** *informacji dotyczy jej odniesienia do obecnego (lub badanego) stanu rzeczywistości. Prace związane ze zbieraniem i kontrolowaniem danych/informacji będą prowadzone na bieżąco, co powoduje, że w przypadku wykrycia nieprawidłowości i/lub niskiej oceny któregoś z przyjętych kryteriów, możliwe będzie szybkie reagowanie i wprowadzenie niezbędnych zmian w organizacji LGD i/lub wdrażaniu LSR. Wnioski z prowadzonych badań i analiz z zakresu monitorowania i ewaluacji funkcjonowania LGD i wdrażania LSR będą przedmiotem oceny organów LGD (Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna). Decyzją Zarządu będą przygotowane projekty zmian w LSR lub innych dokumentach związanych z zagadnieniami, które wymagać będą aktualizacji, zgodnie z zasadami dokonywania zmian opisanymi w LSR, statucie i/lub odpowiednich regulaminach.*

Wszelkie zmiany dotyczące terminu, czy zakresu procedury ewaluacyjnej i/lub monitorowania będą każdorazowo zgłaszane i uzasadniane przed SW i wymagać będą pozytywnej zgody.

Tabela nr 1 *Elementy wdrażania LSR podlegające ewaluacji.*

Etap	*Przedmiot badania*	*Wykonawca*	*Metodologia*	*Czas i okres pomiaru*	*Analiza i ocena danych*
Ewaluacja ex ante	*- Lokalna Strategia Rozwoju 2014-2020 (cele, wskaźniki, logika interwencji, spójność i komplementarność dokumentu, sposób wyboru operacji i ustanawiania kryteriów wyboru, plan działania, budżet, plan komunikacji, zintegrowanie Strategii, kompletność dokumentu)*	*- pracownicy biura (ocena własna)* *- zarząd (ocena własna)*	*Analiza dokumentów/danych zastanych - dokumentacja programowa,* *- dokumenty strategiczne (wspólnotowe, krajowe i regionalne),* *- wcześniejsze ewaluacje poprzednich edycji programu (LSR 2007 - 2013),* *Kryteria ewaluacji: Trafność/adekwatność/odpowiedzialność, efektywność, skuteczność, spójność,* *Źródło: dane własne, dane z prowadzonych badań*	*- czas pomiaru: grudzień 2015 (przed złożeniem LSR do SW)*	*- logiczna spójność dokumentu (celów, diagnozy, analizy SWOT)* *- cele i wskaźniki zgodne z kryteriami SMART* *- oszacowane wartości początkowe wskaźników* *- dokument posiada wszystkie niezbędne rozdziały* *- wszystkie niezbędne rozdziały LSR spełniają podstawowe kryteria ewaluacji*
Ewaluacja on going	*- cele określone w LSR* *- stopień realizacji wskaźników* *- harmonogram rzeczowo - finansowy LSR* *- budżet LSR* *- stopień oddziaływania na społeczeństwo wdrażania LSR* *- jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur* *- innowacyjność* *- kapitał społeczny mieszkańców*	*- zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)* *- ocena pracowników i przedstawicieli organów LGD (ocena własna)* *- ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej*	*analiza przeprowadzona przez ekspertów na podstawie badań:* *a) IDI/FGI z pracownikami i przedstawicielami organów LGD* *b) ankiet wśród mieszkańców obszaru LGD* *c) IDI/FGI wśród beneficjentów i wnioskodawców* *d) spotkań konsultacyjnych z przedstawicielami trzech sektorów partnerstwa* *e) danych i dokumentów zastanych* *- rozmowy z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiady z wnioskodawcami, wpisy na portalach społecznościowych, analiza dokumentów* *Kryteria ewaluacji:* *Trafność/adekwatność/odpowiedzialność, efektywność, skuteczność, użyteczność* *Źródło: dane własne, dane GUS, dane z prowadzonych badań*	*1. czas pomiaru: pierwszy kwartał 2018 roku* *- okres objęty pomiarem: od rozpoczęcia wdrażania LSR 2014-20 do I kwartału 2018 roku* *2. czas pomiaru: pierwszy kwartał 2020 roku* *- okres objęty pomiarem: od rozpoczęcia wdrażania LSR 2014-20 do I kwartału 2020 roku*	*- powszechność dokumentu na obszarze LGD* *- stopień realizacji poszczególnych celów* *- stopień wykorzystania budżetu* *- zgodność z harmonogramem* *- opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR i realizowanych operacji* *- opinia pracowników i przedstawicieli organów LGD o skuteczności, jakości wdrażania LSR i realizowanych operacji, a także kryteriów wyboru i innowacyjności* *- ocena kapitału społecznego mieszkańców (oszacowanie wskaźników zmiany społeczne w zakresie realizowanych celów, np. zaufanie, więzi społeczne, aktywności i integracja)* *- ocena mieszkańców, pracowników i przedstawicieli organów LGD nt. długotrwałych efektów, skuteczności i efektywności*

Ewaluacja ex post	*- cele określone w LSR* *- stopień realizacji wskaźników* *- harmonogram rzeczowo - finansowy LSR* *- budżet LSR* *- stopień oddziaływania na społeczeństwo wdrażania LSR* *- jakość stosowanych kryteriów wyboru operacji i procedur* *- innowacyjność* *- kapitał społeczny mieszkańców*	*- zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)* *- ocena pracowników i przedstawicieli organów LGD (ocena własna)* *- ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej*	*- analiza przeprowadzona przez ekspertów na podstawie badań:* *a) IDI/FGI z pracownikami i przedstawicielami organów LGD* *b) ankiet wśród mieszkańców obszaru LGD* *c) IDI/FGI wśród beneficjentów i wnioskodawców* *d) spotkań konsultacyjnych z przedstawicielami trzech sektorów partnerstwa* *e) danych i dokumentów zastanych* *- rozmowy z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiady z wnioskodawcami, wpisy na portalach społecznościowych, analiza dokumentów* *Kryteria ewaluacji:* *efektywność, skuteczność, użyteczność, trwałość* *Źródło: dane własne, dane GUS, dane z prowadzonych badań*	*- czas pomiaru: 2022 rok* *- okres objęty pomiarem: cały okres wdrażania LSR 2014-20*	*- powszechność dokumentu na obszarze LGD* *- stopień realizacji poszczególnych celów* *- stopień wykorzystania budżetu* *- zgodność z harmonogramem* *- opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR i realizowanych operacji* *- opinia pracowników i przedstawicieli organów LGD o skuteczności, jakości wdrażania LSR i realizowanych operacji, a także kryteriów wyboru i innowacyjności* *- ocena kapitału społecznego mieszkańców (oszacowanie wskaźników zmiany społeczne w zakresie realizowanych celów, np. zaufanie, więzi społeczne, aktywności i integracja)* *- ocena mieszkańców, pracowników i przedstawicieli organów LGD nt. długotrwałych efektów, skuteczności i efektywności*

Tabela nr 2 *Elementy funkcjonowania LGD podlegające ewaluacji*

Etap	***Przedmiot badania***	***Wykonawca***	***Metodologia***	***Czas i okres pomiaru***	***Analiza i ocena danych***
Ewaluacja ex ante	*- Lokalna Strategia Rozwoju 2014 - 2020 (charakterystyka LGD, załączniki)* *- organizacja pracy biura i organów LGD* *- pracownicy i członkowie organów LGD*	*- pracownicy biura (ocena własna)* *- zarząd (ocena własna)* *- komisja rewizyjna (ocena własna)*	*Analiza dokumentów/danych zastanych - dokumentacja programowa,* *- dokumenty strategiczne (wspólnotowe, krajowe i regionalne),* *- wcześniejsze ewaluacje poprzednich edycji programu (LSR 2007 - 2013),* *- dane diagnostyczne dotyczące kontekstu ekonomiczno-społecznego, w jakim operować ma program* *Kryteria ewaluacji: Trafność/adekwatność/odpowiedzialność, efektywność, skuteczność, spójność,* *Źródło: dane własne, dane z prowadzonych badań*	*- czas pomiaru: grudzień 2015 (przed złożeniem LSR do SW*	*- logiczna spójność i kompletność dokumentu pod względem funkcjonowania Stowarzyszenia* *- wszystkie niezbędne rozdziały LSR spełniają podstawowe kryteria ewaluacji* *- ocena jakości opracowanych dokumentów organizacji pracy biura i organów LGD* *- ocena spełnienia kryteriów formalnych i edytorskich dotyczących LSR i LGD* *- doświadczenie i kompetencje osób pracujących w biurze i w organach LGD*

Ewaluacja on going	*- ocena pracowników biura LGD* *- efektywność pracy biura* *- efektywność pracy organów LGD* *- działalność komunikacyjna (plan komunikacji)* *- skuteczność promocji i aktywizacji społeczności lokalnej* *- ocena przebiegu konkursów* *- doradztwo i szkolenia* *- zadowolenie beneficjentów ze świadczonego doradztwa* *- współpraca międzyregionalna i międzynarodowa pomiędzy LGD (projekty współpracy)*	*- zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)* *- ocena pracowników i przedstawicieli organów LGD (ocena własna)* *- ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej*	*- analiza przeprowadzona przez ekspertów na podstawie badań:* *a) IDI/FGI z pracownikami i przedstawicielami organów LGD* *b) ankiet wśród mieszkańców obszaru LGD* *c) IDI/FGI wśród beneficjentów i wnioskodawców* *d) spotkań konsultacyjnych z przedstawicielami trzech sektorów partnerstwa* *e) danych i dokumentów zastanych* *- rozmowy z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiady z wnioskodawcami, wpisy na portalach społecznościowych, analiza dokumentów* *Kryteria ewaluacji:* *Trafność/adekwatność/odpowiedzialność, efektywność, skuteczność, użyteczność* *Źródło: dane własne, dane GUS, dane z prowadzonych badań*	*- czas pomiaru: pierwszy kwartał 2018 roku* *- okres objęty pomiarem: od rozpoczęcia wdrażania LSR 2014-20 do I kwartału 2018 roku*	*- rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków wskazanych w umowie* *- realizacja LSR zgodna z harmonogramem* *- przestrzeganie regulaminu* *- jakość świadczonych usług* *- rozpoznawalność LGD wśród mieszkańców* *- podnoszenie kompetencji przez pracowników LGD* *- skuteczność działań promocyjnych i aktywizujących lokalną społeczność* *- skuteczność działań komunikacyjnych (planu komunikacji) oraz ich wpływu na wdrażanie LSR*
Ewaluacja ex post	*- ocena pracowników biura LGD* *- efektywność pracy biura* *- efektywność pracy organów LGD* *- działalność komunikacyjna (plan komunikacji)* *- skuteczność promocji i aktywizacji społeczności lokalnej* *- ocena przebiegu konkursów* *- doradztwo i szkolenia* *- zadowolenie beneficjentów ze świadczonego doradztwa* *- współpraca międzyregionalna i międzynarodowa pomiędzy LGD (projekty współpracy)*	*- zewnętrzni, niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)* *- ocena pracowników i przedstawicieli organów LGD (ocena własna)* *- ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej*	*- analiza przeprowadzona przez ekspertów na podstawie badań:* *a) IDI/FGI z pracownikami i przedstawicielami organów LGD* *b) ankiet wśród mieszkańców obszaru LGD* *c) IDI/FGI wśród beneficjentów i wnioskodawców* *d) spotkań konsultacyjnych z przedstawicielami trzech sektorów partnerstwa* *e) danych i dokumentów zastanych* *- rozmowy z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiady z wnioskodawcami, wpisy na portalach społecznościowych, analiza dokumentów* *Kryteria ewaluacji:* *efektywność, skuteczność, użyteczność, trwałość* *Źródło: dane własne, dane GUS, dane z prowadzonych badań*	*- czas pomiaru: 2022 rok* *- okres objęty pomiarem: cały okres wdrażania LSR 2014-2020*	*- rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków wskazanych w umowie* *- realizacja LSR zgodna z harmonogramem* *- przestrzeganie regulaminu* *- jakość świadczonych usług* *- rozpoznawalność LGD wśród mieszkańców* *- podnoszenie kompetencji przez pracowników LGD* *- skuteczność działań promocyjnych i aktywizujących lokalną społeczność* *- skuteczność działań komunikacyjnych (planu komunikacji) oraz ich wpływu na wdrażanie LSR* *- ocena długotrwałych efektów pracy LGD* *- skuteczność i efektywność pracy Stowarzyszenia*

Tabela nr 3 *Elementy monitoringu wdrażania LSR i funkcjonowania LGD*

Etap	*Przedmiot badania*	*Wykonawca*	*Metodologia*	*Czas i okres pomiaru*	*Analiza i ocena danych*
Monitoring bieżący	*Budżet LGD, cele i wskaźniki realizacji LSR*	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- dane z bieżącej działalności LGD* *- rejestr danych* *- sprawozdania beneficjentów,* *- ankiety beneficjentów* *- wizje lokalne na miejscu realizacji operacji*	*Na bieżąco*	*- stopień wykorzystania środków finansowych w odniesieniu do poziomu realizacji LSR* *- wysokość zakontraktowanych środków* *- stopień realizacji wskaźników i wykonalności celów*
	Harmonogram ogłaszania konkursów	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- wewnętrzna baza danych konkursów*	*Na bieżąco*	*- zgodność ogłaszanych konkursów z harmonogramem konkursów w całym okresie wdrażania LSR*
	Stopień zainteresowania ogłaszanymi konkursami, szkoleniami i inną działalnością LGD	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- dane z bieżącej działalności LGD* *- rejestr danych* *- bezpośrednie rozmowy z beneficjentami*	*Na bieżąco*	*- liczba wnioskodawców/beneficjentów korzystających z pomocy/składających wnioski* *- liczba beneficjentów korzystających z działań realizowanych w ramach aktywizacji*
	Monitorowanie realizacji operacji zgodnie z Planem Działania	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- analizy własne pracowników biura,* *- sprawozdania beneficjentów,* *- rejestr danych,* *- bezpośrednie rozmowy z beneficjentami -* *wizje lokalne na miejscu realizacji operacji*	*Na bieżąco*	*- stopień i jakość realizacji operacji,* *- poprawność realizacji harmonogramu osiągania poszczególnych wskaźników produktu,* *- poziom realizacji wskaźników, przedsięwzięć*
	Poziom osiągnięcia zaplanowanych wskaźników w Planie Komunikacji	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- analiza ankiet przeprowadzonych w tradycyjny sposób, ankiet on-line,* *- analiza wpisów na portalu społecznościowym,* *- wywiadów bezpośrednich przeprowadzonych podczas konferencji i spotkań,* *- weryfikacja planów emisji przedstawionych przez TV i radio,* *- opinie beneficjentów,* *- raporty z rozmów z mieszkańcami na otwartych spotkaniach, wywiadów z wnioskodawcami*	*Na bieżąco*	*- poprawność realizacji zaplanowanych celów i zadań komunikacyjnych,* *- efekty działań komunikacyjnych oraz stopień ich realizacji*
	Zainteresowanie stroną Internetową LGD	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*- licznik odwiedzin strony internetowej, dane od administratora strony internetowej,* *- bezpośrednie rozmowy z beneficjentami*	*Na bieżąco*	*- skuteczność przepływu informacji, efektywność promocji obszaru LGD,* *- liczba odwiedzających stronę LGD*
	Funkcjonowanie Biura LGD	*Zarząd LGD*	*- anonimowe ankiety,* *- opinia dyrektora biura nt. podległego personelu,* *- wywiad z wnioskodawcami,* *- opinia Zarządu, Komisji Rewizyjnej*	*Na bieżąco*	*- ocena pracy pracowników,* *-sposób przekazywania istotnych informacji potencjalnym beneficjentom,* *- pomoc w rozwiązywaniu problemów, - efektywność świadczonego doradztwa.*

	Wykorzystanie partycypacyjnych metod wdrażania LSR	*Pracownicy biura (ocena własna)*	*analiza:* *- raportów i sprawozdań z lokalną społecznością,* *- przeprowadzonych ankiet tradycyjnych i on-line,* *- wpisów na portalu społecznościowym,* *- statystyki od administratora strony internetowej LGD*	*Na bieżąco*	*- zaangażowanie społeczności lokalnej w proces realizacji LSR*

Narzędzia i formularze (w tym dla beneficjentów operacji, którzy będą przedstawiać w LGD efekty realizacji poszczególnych projektów w celu prawidłowego prowadzenia monitoringu bieżącego oraz ewaluacji) do przeprowadzenia prawidłowej ewaluacji i monitoringu będą opracowywane w ramach każdego etapu prac przez zespół ekspertów wraz z pracownikami biura i będą podlegały zatwierdzeniu przez Zarząd LGD

PLAN DZIAŁANIA WSKAZUJĄCY HARMONOGRAM OSIĄGANIA POSZCZEGÓLNYCH WSKAŹNIKÓW PRODUKTU

PLAN DZIAŁANIA LGD PUSZCZA BIAŁOWIESKA W LATACH 2016-2023

CEL OGÓLNY I Poprawa jakości życia mieszkańców LGD	***Lata***	***2016-2018***			***2019-2021***			***2022-2023***			***RAZEM 2016-2023***		***Program***	***Poddziałanie/zakres Programu***
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastajaco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy I.1. -Aktywizacja i integracja społeczno -zawodowa mieszkańców														
P-I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)	*Liczba osób biernych zawodowo objętych wsparciem w programie*	*10 os.*	*67%*	*280000*	*0 os.*	*67%*	*0*	*5 os*	*100%*	*120000*	*15 os.*	*400000*	*EFS*	Realizacja LSR
	Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie	*15 os.*	*67%*		*0 os.*	*67%*		*10 os.*	*100%*		*25 os.*			
	Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie	*15 os.*	*67%*		*0 os.*	*67%*		*5 os.*	*100%*		*20 os.*			
	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	*12 os.*	*50%*	*500000*	*12 os.*	*100%*	*500000*	*0 os.*	*100%*	*0*	*24 os.*	*1000000*		
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	*150 os.*	*38%*	*680000*	*195 os.*	*87%*	*1620000*	*50 os.*	*100%*	*400000*	*395 os.*	*2700000*		
	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	*0 os.*	*0%*		*0 os.*	*0%*		*35os.*	*100%*		*35 os.*			
Razem cel szczegółowy I.1.				*1460000*			*2120000*			*520000*		*4100000*		

Wskaźniki rezultatu I.1.	*Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu*	*5 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*5 os.*		*EFS*	Realizacja LSR
	Liczba pracujących, łącznie z pracującymi na własny rachunek, po opuszczeniu programu	*12 os.*	*50%*		*12 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*24 os.*			
	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej	*12szt*	*50%*		*12 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*24 szt.*			
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	*15 os.*	*38%*		*20os.*	*88%*		*5 os.*	*100%*		*40 os.*			
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	*5 os.*	*50%*		*5 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*10 os.*			
Cel szczegółowy I.2. - Zachowanie i rozwój infrastruktury społecznej														
P-I.2.1. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej(baza dla rozwoju sfery społecznej)	*Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej*	*0 szt.*	*0%*	0	*2 szt.*	*100%*	*360 000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*2 szt.*	*360 000*	*EFRR*	Realizacja LSR
	Liczba wspartej infrastruktury społecznej umożliwiającej realizację usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej[29]	*1 szt.*	*25%*	*550 000*	*3 szt.*	*100%*	*2 590000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*4 szt.*	*3 140 000*		

[29] *Opis wskaźnika własnego: przez wsparcie infrastruktury społecznej rozumie się inwestycji polegających w szczególności na: adaptacji, remoncie lub przebudowie lokalu lub budynku; budowie, rozbudowie lub nadbudowie budynku.*

	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	*0 szt.*	*0%*	*0*	*1 szt.*	*100%*	*850000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*1 szt.*	*850 000*		
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	*0 szt.*	*0%*	*0*	*7 sz.*	*100%*	*0*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*7 szt.*	*0*		
	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	*0 szt.*	*0%*	*0*	*4 szt.*	*50%*	*912 682*	*4 szt.*	*100%*	*912 681*	*8 szt.*	*1 825 363*		
Razem cel szczegółowy I.2.				*550 000*			*4 712682*			*912 681*		*6 175 363*		
Wskaźniki rezultatu I.2.	*Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej*	*0 osób*	*0%*		*40 osób*	*50%*		*40 osób*	*100%*		*80 osób*		*EFRR*	Realizacja LSR
	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	*m^2*	*0%*		*5000 m^2*	*50%*		*5000 m^2*	*100%*		*10000 m^2*			
Razem cel ogólny 1				*2010000*			*6 832682*			*1432681*		*10 275363*		
CEL OGÓLNY II. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD	***Lata***	***2016-2018***			***2019-2021***			***2022-2023***			***RAZEM 2016-2023***		Program	Poddziałanie/zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy II.1. - Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD														
P- II.1.1. Bądź przedsiębiorczy (rozwój przedsiębiorczości poprzez two-	*Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa*	*8 szt.*	*57%*	*640000*	*6 szt.*	*100%*	*460000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*14 szt.*	*1100000*	*PROW*	*Realizacja LSR*
	Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego	*0 szt.*	*0%*	*0*	*2 szt.*	*100%*	*700000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*2 szt.*	*700000*		

rzenie nowych firm i rozwój istniejących)	*Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje*	*0 szt.*	*0%*		*2 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*2 szt.*			
	Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	*3 szt.*	*60%*	*600000*	*2 szt.*	*100%*	*400000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*5 szt.*	*1000000*		
Razem cel szczegółowy II.1.				*1240000*			*1560000*			*0*		*2800000*		
Cel szczegółowy II.2. - Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej														
	Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony	*2 ha*	*25%*	*300000*	*6 ha*	*100%*	*400000*	*0 ha*	*100%*	*0*	*8 ha*	*700000*	*EFRR*	Realizacja LSR
	Długość utworzonych/ odnowionych szlaków turystycznych	*0 km*	*0%*	*0*	*24 km*	*100 %*	*650000*	*0 km*	*100%*	*0*	*24 km*	*650000*		
	Liczba utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych	*0 szt.*	*0%*		*3 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*3szt.*			
	Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości 3- dwustronna interakcja	*0 szt.*	*0%*	*130 000*	*2 szt.*	*100%*	*250000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*2 szt.*	*380 000*		
	Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych, O/K/M	*15 osób*	*50%*		*15 osób*	*100%*		*0 osób*	*100%*		*30 osób*			
P- II.2.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	*Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*	*8 szt.*	*50%*	*800000*	*8 szt.*	*100%*	*750000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*16 szt.*	*1550000*	*PROW*	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy II.2.				*1230000*			*2050000*			*0*		*3280000*		
Wskaźniki rezultatu	*Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury zlo-*	*0 osób*	*0%*		*480 osób*	*50%*		*480 osób*	*100%*		*960 osób*		*EFRR*	za cja

II.2.	*kalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub rewitalizowanych*														
	liczba podmiotów branży turystycznej korzystająca z systemów IT	*0 szt.*	*0%*		*25 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*25 szt.*				
	otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	*30000 m^2*	*100%*		*0 m^2*	*100%*		*0 m^2*	*100%*		*30000 m^2*				
Cel szczegółowy II.3. - Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej															
P-II.3.1. Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza	*Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR*	*0 szt.*	*0%*	*0*	*2 szt.*	*100%*	*150000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*2 szt.*	*150000*	*PROW*	Realizacja LSR	
Razem cel szczegółowy II.3.				*0*			*150000*			*0*		*150000*			
Razem cel ogólny II				*2470000*			*3760000*			*0*		*6230000*			
CEL OGÓLNY III. Rozwój potencjału LGD	***Lata***	***2016-2018***			***2019-2021***			***2022-2023***			***RAZEM 2016-2023***		Program	Poddziałanie/zakres Programu	
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastajaco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastajaco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastajaco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN			
Cel szczegółowy III.1. - Rozwój sfery społecznej															

*P- **III**.1.1. Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych oraz dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem)*	*Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie*	*40os.*	*33%*	*520528*	*60 os.*	*83%*	*1000000*	*20 os.*	*100%*	*350000*	*120 os.*	*1870528*	*EFS*	Realizacja LSR
*P- **III**.1.2 Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja*	*Liczba podmiotów, którym LGD udzieliła wsparcia doradczego*	*150 szt.*	*43%*	*1125714*	*150 szt.*	*86%*	*1145714*	*50 szt.*	*100%*	*378572*	*350 szt.*	*2650000*	*EFS*	Koszty bieżące i aktywizacja
	Liczba szkoleń dla pracowników LGD	*12 szt.*	*33%*		*12 szt.*	*67 %*		*12 szt.*	*100%*		*36 szt.*			
	Liczba szkoleń dla organów LGD	*6 szt.*	*35%*		*7 szt.*	*76%*		*4 szt.*	*100%*		*17 szt.*			
	Liczba osób przeszkolonych z zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	*250 os.*	*63%*		*150 os.*	*100%*		*0*	*100%*		*400 os.*			
	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	*2 os.*	*20%*		*5 os.*	*70%*		*3 os.*	*100%*		*10 os.*			
Razem cel szczegółowy III.1.				*1646242*			*2145714*			*728572*		*4520528*		
Wskaźniki rezultatu III .1.	*Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu*	*2 szt.*	*33%*		*4 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*6 szt.*			
	Wzrost kompetencji osób biorących udział w szkoleniach z zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	*400 osób*	*40 %*		*400 osób*	*80 %*		*200 osób*	*100 %*		*1000 osób*			

	Wzrost kompetencji osób wdrażających LSR biorących udział w szkoleniach	*19 osób*	*90 %*		*2 osoby*	*100 %*		*0 osób*	*100 %*		*21 osób*			
	Liczba osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa	*20 osób*	*40 %*		*20 osób*	*80 %*		*10 osób*	*100 %*		*50 osób*			
Cel szczegółowy III.2. - Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD														
*P- **III**.2.1 Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)*	*Liczba zrealizowanych operacji obejmujących wyposażenie mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego*	*0 szt.*	*0%*	*0*	*2 szt.*	*100%*	*250000*	*0 szt.*	*100%*	*250000*	*2 szt.*	*500000*	*PROW*	Realizacja LSR
	Liczba podmiotów wspartych w ramach operacji obejmujących wyposażenie mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	*0 szt.*	*0%*		*2 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*2 szt.*			
	Liczba wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji (np. warsztaty, imprezy promocyjne)	*0 szt.*	*0%*		*4 szt.*	*33%*		*8 szt.*	*100%*		*12 szt.*			
	Liczba wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów	*0 szt.*	*0%*		*2 szt.*	*33%*		*4 szt.*	*100%*		*6 szt.*			

*P- **III**.2.2 LGD rozpoznawalne*	*liczba działań informacyjno-promocyjnych*	*71 szt.*	*43%*	*86000*	*68 szt.*	*84%*	*76000*	*25*	*100%*	*38000*	*164 szt.*	*200000*	*EFS*	Koszty bieżące i aktywizacja
*P- **III**.2.3 Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego.*	*Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem*	*0 szt.*	*0%*	*0*	*7 szt.*	*50%*	*430000*	*7 szt.*	*100%*	*430000*	*14 szt.*	*860000*	*EFRR*	Realizacja LSR
	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	*8 szt.*	*100%*	*480000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*8 szt.*	*480000*		
Razem cel szczegółowy III.2.				*566000*			*756000*			*718000*		*2040000*		
Wskaźniki rezultatu III.2	*Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne*	*160 osób/rok*	*36%*		*140 osób/rok*	*64%*		*140 osób/rok*	*100%*		*440 osób*			
	Liczba odbiorców korzystających z działań promocyjnych	*10 500*	*42 %*		*10 500*	*84 %*		*4000*	*100 %*		*25 000 osób*			
Cel szczegółowy III.3. - Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)														
*P- **III**.3.1 Dzieci i młodzież naszą przyszłością*	*Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej*	*0 os.*	*0%*	*0*	*0 os.*	*0%*	*0*	*40 os.*	*100%*	*300000*	*40 os.*	*300000*	*EFS*	Realizacja LSR
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia	*2 szt.*	*100%*	*500000*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*0 szt.*	*100%*	*0*	*2 szt.*	*500000*		

	zajęć edukacyjnych													
	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	*4 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*4 os.*			
	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych w programie	*60 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*60 os.*			
*P- **III**.3.2 Współpraca krajowa i międzynarodowa*	*Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej*	*0 szt.*	*0%*	*0*	*1 szt.*	*50%*	*70 000*	*1 szt.*	*100%*	*180 000*	*2 szt.*	*250 000*	*PROW*	Projekt współpracy
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	*0 szt.*	*0%*		*2 szt.*	*67%*		*1 szt.*	*100%-*		*3 szt.*			
Razem cel szczegółowy III.3.				*500 000*			*70 000*			*480 000*		*1 050 000*		
Wskaźniki rezultatu III.3.	*Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe po opuszczeniu programu*	*60 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*60 os.*			
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	*2 szt*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*2 szt.*			
	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu	*4 os*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*0 os.*	*100%*		*4 os*			
	liczba szlaków turystycznych powstałych w wyniku realizacji projektów współpracy	*0 szt.*	*0%*		*1 szt.*	*100%*		*0 szt.*	*100%*		*1 szt.*			
	liczba projektów skierowanych do turystów	*0 szt.*	*0%*		*1 szt.*	*50%*		*1 szt.*	*100%*		*2 szt.*			
Razem cel ogólny III				*2712242*			*2971714*			*1 926572*		*7 610 528*		
Razem LSR				***7 192 242 zł.***			***13 564 396 zł.***			***3 359 253 zł.***		***24 115 891 zł.***		

BUDŻET LSR

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)					
	PROW	RPO		PO RYBY	Fundusz wiodący	Razem EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	**5 000 000 zł**	**6 770 528 zł**	**9 245 363 zł**	**0 zł**		**21 015 891 zł**
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	**250 000zł**			**0 zł**		**250 000 zł**
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	***0 zł***	***0 zł***	***0 zł***	***0 zł***	***2 280 000 zł***	**2 280 000 zł**
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	**0 zł**	**0 zł**	**0 zł**	**0 zł**	***570 000 zł***	**570 000 zł**
Razem	**5 250 000 zł**	**6 770 528 zł**	**9 245 363 zł**	**0 zł**	**2 850 000 zł**	**24 115 891zł**

Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	2 195 235,00	1 254 765,00		3 450 000,00
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	986 265,00		563 735,00	1 550 000,00
Razem	3 181 500,00	1 254 765,00	563 735,00	**5 000 000,00**

PLAN KOMUNIKACJI

1. Założenia ogólne planu komunikacyjnego:

Plan komunikacji (PK) z lokalną społecznością na lata 2014-2020 to dokument zapewniający skuteczną komunikację pomiędzy LGD, a społecznością lokalną w całym procesie wdrażania LSR. Prace nad projektem PK rozpoczęto w Biurze LGD przy zastosowaniu różnorodnych metod partycypacyjnych. Do udziału nad opracowaniem PK zaproszono również mieszkańców obszaru ze wszystkich sektorów partnerskich. Powyższy dokument określa cele, działania komunikacyjne, środki przekazu używane w procesie komunikacji z lokalną społecznością, określa planowane efekty działań komunikacyjnych, sposób badania ich skuteczności, grupę docelową oraz budżet przewidziany na realizację planu komunikacyjnego. Podczas prowadzenia badania ewaluacyjnego uzyskano opinie mieszkańców m.in. nt. stosowanych dotychczas rozwiązań w zakresie przepływu informacji w LGD, promocji prowadzonych działań, sprawności funkcjonowania LGD czy też dostępności informacji o prowadzonych przez LGD przedsięwzięciach. Ocena skuteczności dotychczasowych działań informacyjnych przedstawiono w poniższej tabeli:

Tabela 1. Ocena skuteczności dotychczasowych działań informacyjnych. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z ankiet

skuteczność działań	*niska*	*średnia*	*wysoka*
Informacje na stronie internetowej LGD	***3%***	***56%***	***41%***
Informacje na str. internetowych członków i partnerów LGD	***6%***	***60%***	***34%***
Biuletyn LGD	***7%***	***50%***	***43%***
Materiały drukowane: broszury, ulotki, itd.	***5%***	***50%***	***45%***
Wydarzenia i imprezy promocyjne	***7%***	***46%***	***47%***

Badania ankietowe pozwoliły nam ocenić skuteczność dotychczasowych metod komunikacji oraz poznać oczekiwania mieszkańców co do metod i sposobów komunikacji w odniesieniu do realizacji LSR 2014-2020. Temat ten był również dyskutowany podczas otwartych spotkań konsultacyjno-informacyjnych oraz spotkań grup roboczych i fokusowych gdzie także zebrano oczekiwania mieszkańców w zakresie informowania ich o działaniach związanych z realizacją LSR.

2. Cele działań komunikacyjnych:

Opisano w rozdziale IX - Plan komunikacji[30]

3. Rodzaje działań komunikacyjnych oraz odpowiadające im środki przekazu

W celu zapewnienia jak najskuteczniejszego odbioru przekazywanych treści działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu zaplanowano z uwzględnieniem różnorodnych rozwiązań komunikacyjnych, których atrakcyjność i stopień innowacyjności dostosowane są do poszczególnych grup adresatów LGD tj. :

1) *Kampanie informacyjno-promocyjne LSR na lata 2014-2020.*
2) *Kampania informacyjna nt. wsparcia osób z grup defaworyzowanych.*
3) *Badania satysfakcji.*
4) *Szkolenia oraz warsztaty skierowane do potencjalnych i faktycznych beneficjentów LSR.*
5) *Promocja operacji realizowanych w ramach LSR (dobre praktyki).*
6) *Monitoring prowadzonych działań oraz stanu realizacji LSR.*
7) *Badanie nt. efektywności przeprowadzonych działań.*
8) *Kampania informacyjna poświęcona efektom realizacji LSR*

(szczegółowy opis działań komunikacyjnych oraz odpowiadających im środków przekazu zawarto w tabeli nr 2).

Wszystkie powyższe działania komunikacyjne z uwagi na szeroki zakres będą miały zastosowanie do wszystkich grup odbiorców, w tym do grup defaworyzowanych i wykluczonych. Ponadto dla większej efektywności

[30] *Opisano w rozdziale IX LSR str. 88.*

dodatkowo zaplanowano działanie dedykowane wyłącznie osobom z grup defaworyzowanych, tj. kampania informacyjna nt. wsparcia osób z grup defaworyzowanych W związku z tym wykorzystane zostaną nie tylko działania informacyjne sensu stricto, ale również współpraca z instytucjami, dzięki którym dotarcie do tych osób będzie łatwiejsze, czyli instytucjami zajmującymi się osobami bezrobotnymi i/lub osobami z niekorzystną sytuacją finansową, osobami korzystającymi z pomocy społecznej.

Przy określaniu działań komunikacyjnych i środków przekazu wzięto pod uwagę przede wszystkim cel komunikacji i grupę docelową, a także ocenę skuteczności stosowanych metod komunikacji w realizacji poprzedniej LSR. W PK wprowadzono kilka innowacyjnych metod, wcześniej nie stosowanych przez LGD, w tym m.in. punkty informacyjno-konsultacyjne podczas imprez masowych oraz funkcjonowanie punktu informacyjno - doradczego w wyznaczonym terminie w każdej gminie objętej LSR (w trakcie prowadzonych naborów), zamieszczanie informacji na tablicach informacyjnych w sołectwach LGD oraz w siedzibach instytucji użyteczności publicznej.

Zakłada się, że największą uwagę w działaniach komunikacyjnych LGD zwróci na uzyskanie informacji zwrotnej, w postaci komentarzy na portalu społecznościowym, pozyskiwaniu ankiet od lokalnej społeczności bezpośrednio wyrażających opinie i ocenę na temat efektów wdrażania LSR i działalności LGD.

4. Adresaci poszczególnych działań komunikacyjnych:

Grupy docelowe, do których kierowane będą poszczególne działania komunikacyjne wynikają z LSR i zapisanych tam celów ogólnych i szczegółowych. Wśród tych grup są:

1) *Mieszkańcy obszaru LGD – kluczową rolę we wdrażaniu LSR pełni kreowanie świadomości mieszkańców regionu na temat korzyści wynikających z możliwości korzystania z funduszy dostępnych w ramach LSR oraz nadawanie rozgłosu efektom ich wykorzystania.*
2) *Beneficjenci, faktyczni i potencjalni - działania skierowane do tej grupy odbiorców obejmować będą podmioty uprawnione do korzystania z pomocy w ramach LSR 2014-2020 w tym m.in.:*
   - *jednostki samorządu terytorialnego w tym jednostki organizacyjne jst;*
   - *przedsiębiorcy z sektora MSP;*
   - *organizacje pozarządowe;*
   - *kościoły i związki wyznaniowe;*
   - *inne podmioty wskazane w Szczegółowym opisie osi priorytetowych RPOWP oraz PROW*
3) *Grupy defaworyzowane:*
   - *ze względu na dostęp do rynku pracy (osoby: długotrwale bezrobotne, bezrobotne powyżej 50 roku życia, niepełnosprawne, o niskich kwalifikacjach, młode do 35 roku życia, bierne zawodowo)*
   - *osoby i rodziny zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym,*

5. Zakładane wskaźniki oraz efekty realizacji działań komunikacyjnych

Szczegółowy wykaz wskaźników znajduje się w poniższej tabeli. Są one powiązane z odpowiednimi pozycjami w budżecie LSR (Rozdział VIII). Zastosowane wskaźniki spójne są także ze wskaźnikami działań podejmowanych w ramach aktywizacji społeczności lokalnej, które uwzględnione zostały w matrycy logicznej (Rozdział V) oraz założeniami włączenia społeczności lokalnej w działanie LGD i wdrażanie LSR (Rozdział II).

Rezultatem, który oczekiwany jest w następstwie prowadzenia ww. działań, jest zapewnienie wszystkim zainteresowanym wyczerpującej, rzetelnej, a zarazem przystępnej w odbiorze informacji na temat realizacji LSR, możliwości wsparcia z LSR, jak również podniesienie wiedzy i umiejętności beneficjentów w zakresie korzystania z dostępnej pomocy (szczegółowo efekty zostały opisane w tabeli nr 2).

Tabela nr 2. Plan komunikacyjny

Termin realizacji	***Cel***	***Nazwa działania komunikacyjnego***	***Adresaci działania komunikacyjnego (grupy docelowe)***	***Środki/narzędzia komunikacji***	***Wskaźniki***	***Planowane efekty działań komunikacyjnych***
w sposób ciągły w latach 2016-2022	*I, II, III, V*	*Kampanie informacyjno - promocyjne nt. działalności LGD i głównych założeń LSR 2014-2020 oraz o stanie realizacji LSR*	*- Mieszkańcy obszaru LGD,* *- Beneficjenci, faktyczni i potencjalni,* *- Grupy defaworyzowane*	*- konferencja inaugurująca LSR 2014-2020*	*- ilość konferencji - 1 szt.* *- liczba uczestników konferencji - 50 osób*	• *Wzrost liczby mieszkańców znających założenia funkcjo- nowania LGD i wdrażania LSR* • *Wzrost partycypacji lokalnej społeczności w realizacji LSR.* • *Wzrost poziomu zainteresowania mieszkańców działalnością LGD.* • *Wzrost zainteresowania działalnością LGD i wdrażaniem LSR przez osoby defaworyzowane*
				- punkty informacyjno konsultacyjne podczas imprez na terenie LGD	*- Funkcjonowanie punktu informacyjnego podczas imprez na obszarze LGD w każdym roku realizacji LSR- 42 szt.* *– liczba osób poinformowanych o działalności LGD-420 osób*	
				- komunikaty na stronach internetowych i portalach społecznościowych	*- liczba komunikatów - 4 szt.(w ciągu roku)* *- liczba wejść na strony rocznie - 700 osób* *- liczba osób rocznie śledzących portal - 300 osób*	
				- kampania reklamowa w mediach lokalnych	*- liczba ogłoszeń w telewizji kablowej – 1 szt.*	
				- materiały informacyjno - promocyjne	*- Liczba wydanych materiałów informacyjno-promocyjnych – 3 kpl.*	
				- wydarzenia promocyjne	*Liczba wydarzeń promocyjnych - 9 szt. Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach promocyjnych - 450*	
w sposób ciągły w latach 2016-2022	*III*	*Kampania informacyjna nt. wsparcia osób z grup defaworyzowanych*	*- grupy defaworyzowane* *- pracownicy-MOPS, GOPS,PUP* *- komisje antyalkoholowe,* *- NGO*	*- spotkania bezpośrednie*	*- liczba spotkań - 12 szt.* *- liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie – 100 os.*	• *Wzrost zainteresowania działalnością LGD i wdrażaniem LSR przez osoby defaworyzowane*
				- ulotki	*- liczba ulotek - 1 000 szt.*	
				- punkty konsultacyjne w OPS, PCPR, PUP	*- liczba punktów - 14 szt.* *- liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie - nie mniej niż 50 osób*	
w sposób ciągły, z nasileniem	*III, V*	*Szkolenia oraz warsztaty nt. zasad aplikowa-*	*- Mieszkańcy obszaru LGD,* *- Beneficjenci,*	*- komunikaty na stronach internetowych i portalach społecznościowych*	*- liczba ogłoszeń/informacji na stronach www i portalach społecznościowych – 14 szt.*	• *Poinformowanie potencjalnych wnioskodawców* • *możliwościach, technicznych*

przed każdym naborem wniosków w latach 2016 - 2022		*nia zgodnie z regulaminem konkursów w ramach LSR*	*faktyczni i potencjalni,* *- Grupy defaworyzowane*	*- spotkania informacyjno-szkoleniowe*	*Liczba przeprowadzonych spotkań –50 szt.* *Liczba osób przeszkolonych - 400 os.* *liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie - 20 os.*	*aspektach realizacji i składania wniosków na operacje w ramach budżetu LSR* • *Podniesienie wiedzy potencjalnych wnioskodawców nt. ogłoszonych konkursów* • *Przygotowanie wniosków aplikacyjnych w odpowiedzi na ogłoszone konkursy* • *Zwiększenie zainteresowania mieszkańców działalnością LGD* • *Wzrost zainteresowania działalnością LGD i wdrażaniem LSR przez osoby defaworyzowane*
				- informacja i doradztwo w biurze LGD	*ilość udzielonego doradztwa – 350 os*	
				- Funkcjonowanie punktu informacyjno - doradczego w wyznaczonym terminie w każdej gminie objętej LSR	*- Ilość punktów - 72 szt.* *- liczba godzin otwarcia - 288 godz.* *- liczba osób które skorzystały z usługi - 360 os.*	
				- Zamieszczanie informacji na tablicach informacyjnych w sołectwach LGD i siedzibach instytucji publicznych	*- liczba wywieszonych ogłoszeń - 4 kpl.*	
W latach: 2018; 2021; 2023; (okresy pomiarowe właściwe dla „kamieni milowych”)	*II, III, IV, VI*	*Badanie nt. efektywności przeprowadzonych działań/ badanie ewaluacyjne*	*- Mieszkańcy obszaru LGD,* *- Beneficjenci, faktyczni i potencjalni,* *- Grupy defaworyzowane*	*- mailingi* *- e-ankieta, ankieta tradycyjna w formie papierowej*	*- liczba pakietów mailowych - 12 szt.* *- liczba raportów ewaluacyjnych - 3* *- liczba ankiet - 750* *- liczba osób wyrażających swą opinię we wszystkich ankietach – 750 osób*	• *Wzrost i*

9.04C 999EMC 199997.5W9999BT/F17 11.04 Tf1 0 0 1 665.62 re3 163.7 12F12 11.0T8999904C 999899239129eBET8 398993399EM331.0463.7 1 917 1 917.5W3BET8 11.0463.7